

M.RIXSIYEV, Q.KARIMOVA

YO‘L HARAKATI QOIDALARI

8-SINF O‘QUVCHILARI UCHUN
O‘QUV QO‘LLANMA

MAJBURIY
NUSXA

TOSHKENT-2012

UDK: 625.161.4 (075)

KBK: 74.200.58

Y-58

39.808 - UYA XAPORATU ROYBANDI

Yo'l harakati qoidalari: 8-sinf o'quvchilari uchun o'quv qo'llanma / O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi vazirligi, O'zbekiston Respublikasi IIV yo'l harakati xavfsizligi bosh boshqarmasi «Avtohamroh» jurnali; tuzuvchi mualliflar: M. Rixsiyev, Q. Karimova. — Toshkent: Yurist-media markazi, 2012. - 96 b.

ISBN 978-9943-387-82-9

UDK: 625.161.4 (075)

KBK: 74.200.58

O'zbekiston Respublikasi IIV YHXBB boshlig'i,
polkovnik X.A.SAYDALIYEVNING umumiy tahriri ostida

Tuzuvchi mualliflar:

Qumrixon KARIMOVA, «Avtohamroh» jurnali Bosh muharriri, filologiya fanlari
nomzodi

Mansur RIXSIYEV, IIV Yo'l harakati xavfsizligi Bosh boshqarmasi matbuot bo'linmasi
katta inspektori, podpolkovnik

Mas'ul muharrirlar: Akbar Allamuradov, Ma'mura Tadjieva

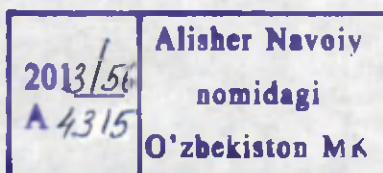
Taqrizchilar: Tohir Mullaboyev, «Yashil chiroq» teleko'rsatuvi boshlovchisi
Sanjar Mirsolihov, A.Avloniy nomidagi O'qituvchilar malakasini oshirish
markaziy instituti kafedra mudiri

A. Avloniy nomidagi O'qituvchilar malakasini oshirish markaziy instituti «Maktabdan
tashqari ta'lim va amaliy fanlar» kafedrasining 2012-yil 29-iyundagi 7-qarori bilan
nashrga tavsiya etilgan.

Ushbu nashrga doir barcha huquqlar himoya qilingan, suratlar va sharhlar «Avtohamroh» tahririyati
jurnaliga tegishlidir. «Avtohamroh» tahririyati jurnali roziligisiz, o'zga usulda chop etish va ko'paytirish
taqiqlanadi.

ISBN 978-9943-387-82-9

10 41153
48,

© «Yurist-media markazi» nashriyoti, 2012-yil
© «Avtohamroh» jurnali

YO‘L HARAKATI XAVFSIZLIGINI TASHKIL ETISH

Yo‘l harakati xavfsizligini tashkil etish — qo‘llanishi standartlar bilan tartibga solinadigan hamda yo‘l harakatini tashkil etish loyihalari va sxemalarida nazarda tutilgan boshqarishning texnik vositalaridan hamda ularning konstruksiyalaridan kompleks foydalanish asosida amalga oshiriladi.

O‘zbekiston Respublikasining butun hududida yo‘l harakatining yagona tartibi «Yo‘l harakati qoidalari» bilan belgilanadi. O‘zbekiston Respublikasi yo‘llarida transport vositalarining o‘ng taraflama qatnovi belgilanadi.

*«Yo‘l harakati xavfsizligi to‘g‘risida»gi
O‘zbekiston Respublikasi Qonunining 18-moddasi*

KIRISH SO‘ZI

Qadrli o‘quvchilar!

Mamlakatimizning iqtisodiy hayoti transport vositalari taraqqiyoti bilan chambarchas bog‘liq. Bugungi o‘zbek avtomobilsozligi xalq xo‘jaligining eng ilg‘or yutuqlaridan biriga aylangan. Respublikamiz shahar va tumanlari ko‘chalari, yo‘llari avtosanoatimiz korxonalarida ishlab chiqarilgan turli rusumdagi mashinalar bilan tobora gavjum bo‘lib bormoqda. Ayni paytda yo‘l harakati ham murakkablashib borayotganligi sizga ma‘lum. Transport vositalarining ko‘payayotganligi va yo‘l harakati tig‘izlashib borayotganligi haydovchilar va piyodalardan amaldagi qoidalarga so‘zsiz itoat etishni talab etadi. «Yo‘l harakati qoidalari»ni o‘rganish, bilish va ularga qat’iy amal qilish har bir kishining burchidir. Jumladan, siz aziz o‘quvchilar ham qoidalarni bilishingiz zarur. Shu nuqtai nazardan qo‘lingizdagi kitob tayyorlandi va nashr etildi. Undan siz «Yo‘l harakati qoidalari»ning barcha bo‘lim va boblarini o‘qib o‘rganishingiz, haydovchilar va piyodalarning harakatlanish qoidalari bilan mufassal tanishishingiz, ayni chog‘da burch va majburiyatlaringizni bilib olishingiz mumkin. «Yo‘l harakati qoidalari»ni boshqa fanlar qatori mukammal o‘rganib olish sizga faqat foyda keltiradi, xolos. O‘ylaymizki, qo‘lingizdagi kitob sizga hamisha hamroh bo‘ladi.

YO‘L HARAKATI QOIDALARI — YO‘LLAR QONUNI

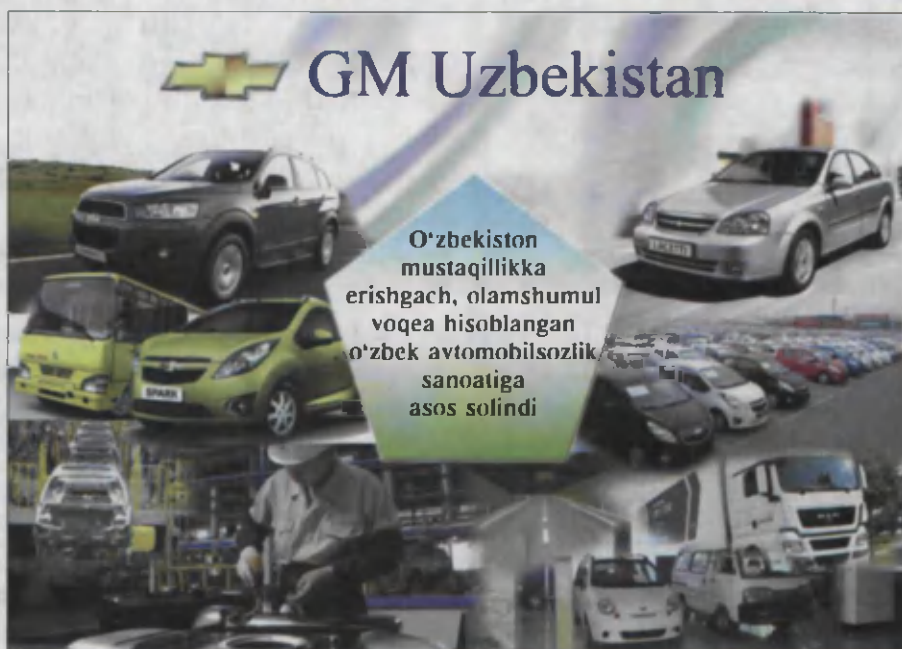
Transport vositalari, jumladan avtomobillar kashf qilingan davrdan boshlab ko‘chalar va yo‘llarda harakatlanishni tartibga solib turuvchi «Yo‘l harakati qoidalarini» joriy etib kelinadi. Qoidalar u yoki bu transport vositasi boshqaruvigagina tegishli bo‘lmay, balki piyodalarning harakatlanishiga ham tegishlidir. Chunki yo‘llarning qurilishi ma’lum

bir maqsadlarga, ya’ni jamiyatga xizmat qilishga yo‘naltirilgan. Yo‘llar va ko‘chalarda harakatlanish o‘ziga xos qonuniyatlar, qoidalarga asoslangan holda boshqariladi. Barcha transport vositalari qatori avtomobillar va piyodalarning harakatlanishini tartibga soluvchi ana shu qoidalardir. Qoidalarda belgilangan talablar esa qonun yo‘li bilan muhofazalangan. Agar hiron transport vositasi yoki avtomobil haydovchisi qoidalardagi talablarga rioya qilmasa, tartibni buzsa, yo‘l-transport hodisasini sodir etsa, qonunda ko‘rsatilganidek, ma’muriy yoki jinoiy javobgarlikka tortilishi mumkin. Masalan, pullik jarima solish, haydovchilik huquqidan mahrum etish, qamoq jazosi belgilash va h.k.

O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, uning hayotida qator iqtisodiy yangilanishlar davri boshlandi. Iqtisodiyotning boshqa tarmoqlarida bo‘lganidek, respublikamiz tarixida mutlaqo yangilik, olamshumul voqea hisoblangan o‘zbek avtomobilsozlik sanoatiga asos solindi.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1994-yil 17-martdagi qarori bilan «O‘zavtosanoat» — avtomobilsozlik korxonalari assotsiatsiyasi tashkil topdi. Hozirgi kunda mazkur assotsiatsiya tizimida o‘nlab yirik va o‘rta korxonalar ishlab turibdi. 1996-yilning 19-iyuli esa mustaqil O‘zbekiston yilnomasiga alohida yozilib qoladi. Xuddi shu kuni Asaka shahrida Janubiy Koreya bilan hamkorlikdagi «O‘zDaewoo AVTO» qo‘shma korxonasi ish boshladi. Ayni paytda Samarqandda Turkiya ishbilarmon avtomobilsozlari bilan hamkorlikda «SamKochavto» qo‘shma korxonasining ish boshlaganligi O‘zbekiston tarixida navbatdagi yirik voqea bo‘ldi. Bu korxonamamlakatimizga yo‘lovchilar tashishga mo‘ljallangan «O‘toyo‘l» mikroavtobuslarini yetkazib bera boshladi.

«O‘zavtosanoat» avtomobilsozlik korxonalari assotsiatsiyasi tashkil etilgach mamlakat hududlarida ish boshlagan 36 yirik va o‘rta korxonalar hamda kompaniyalarga tegishli mahsulotlar chet ellarga ham eksport qilina boshlandi. 1999-yilning mart oyida mahsulot bera boshlagan «SamKochavto» zavc dida ikki yil mobaynida 4000 ta avtobus va 1000 ta yuk avtomobili savdoga chiqarildi. Ishlab chiqarilgan avtomobillar xorijiy mamlakatlarga, jumladan Rossiyaga eksport qilindi.

Albatta, mamlakatimiz shaharlarida avtokorxonalarining ishga tushirilishi, avtotransport vositalarining ko‘payishi respublikamiz ko‘chalari va yo‘llarini kengaytirish, qurish, asfaltlash, zamonaviy texnik talablar darajasiga keltirishni taqozo etdi. Bu vazifa ham bajarildi va mamlakatimiz hududlarida hamon yo‘l qurilish ishlari davom etmoqda.

O‘zbek avtosanoatining vujudga kelishi ayni paytda ko‘chalar va yo‘llar qurilishini hamda ularni boshqarishda yangicha munosabatni talab etdi. Ayni bir vaqtda transport qatnovi tig‘izlashib borgani mustaqil O‘zbekistonning geografik va iqtisodiy holatiga mos, tabiiy iqlimi ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda yangi «Yo‘l harakati qoidalari»ni joriy etishni taqozo etardi. Shu bois O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2000-yil 11-dekabrda qarori bilan 2001-yil 1-martdan mamlakatimiz ko‘chalari va yo‘llarida yangi «Yo‘l harakati qoidalari» joriy etildi. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining sessiyalaridan birida esa yo‘l harakati xavfsizligi to‘g‘risida qonun qabul qilindi.

«Yo'l harakati qoidalarini» transport vositalari, yo'lovchilar, piyodalar harakatini tartibga solish bilan birga turli yo'l-transport hodisalarining oldini olish omili hamdir. Qoidalarga itoat etgan holda harakatlanish, yo'l belgilari va ko'rsatgichlarga rioya etgan

holda harakatlanish har bir haydovchi va piyodaning burchidir.

Jumladan, mazkur qoidalarning 1. «Umumiy qoidalar» bo'limida shunday deyiladi:

«1.1. Ushbu «Yo'l harakati qoidalarini» respublika hududidagi yo'llarda harakatlanishning yagona tartibini belgilaydi.

1.2. O'zbekiston Respublikasi yo'llarida transport vositalarining o'ng tarafdin harakatlanish tartibi belgilangan.

1.3. Yo'l harakati qatnashchilari «Yo'l harakati xavfsizligi to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni, ushbu Qoidalarni va unda keltirilgan svetofor ishoralari, yo'l belgilari (1-ilova), qatnov qismidagi chiziqlar (2-ilova)ning o'zlariga tegishli bo'lgan talablarini bilishlari, ularga amal qilishlari, shuningdek, o'zlariga berilgan huquq doirasida yo'llarda harakatni boshqarayotgan tartibga soluvchilarning ko'rsatmalarini so'zsiz bajarishlari shart».

Bundan «Yo'l harakati qoidalarini» Respublikamiz hududidagi barcha ko'chalar va yo'llarda harakatlanishning yagona tartibini belgilaydigan vosita, degan xulosa chiqarish lozim. Tartibga rioya qilinmagan va amaldagi qonunga itoat etilmagan joyda yo'l-transport hodisasi yuz beradi, inson salomatligiga salbiy ta'sir etuvchi, kishilarga jiddiy tan jarohati yetkazuvchi va hatto o'limga olib keluvchi voqealar yuzaga keladi.

1999-yilning 19-avgustida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi «Yo'l harakati xavfsizligi to'g'risida» O'zbekiston Respublikasi Qonunini qabul qilgan. Bu qonunda yo'l harakati ishtirokchilari — haydovchilar va piyodalar, korxonalar va tashkilotlar jamoalarining ko'chalar va yo'llarda harakatlanish davomidagi burch va majburiyatlari aniq belgilab berilgan. Amaldagi qonunga ko'ra «Yo'l harakati qoidasi»ni buzgan, davlat va jamoat mulkiga zarar yetkazuvchi, insonlarning salomatligiga jiddiy ta'sir etuvchi yo'l-transport hodisasini keltirib chiqargan shaxslar jazolanadi. Masalan, insonning bevaqt hayotdan ko'z yumishiga sabab bo'lgan yo'l-transport hodisasi sababchisi qamoq jazosiga hukm etiladi. Moddiy zarar keltirgan kishilar turlicha jarimalarga tortiladilar,

shuningdek, ma'lum bir muddatga haydovchilik huquqidan mahrum etiladilar.

Davlat yo'l harakati xavfsizligi xizmati xodimlari, yosh nazoratchilar guruhi a'zolari ko'chalar va yo'llarda turlicha transport hodisalarining oldini olishga harakat qiladilar. Ular transport vositalari qatnovini nazorat qilish va tartibga solish, haydovchilar va piyodalarning to'g'ri harakatlanishlari, qoida buzishlarining oldini olish yuzasidan chora-tadbirlar qo'llaydilar. Yo'l harakati xavfsizligi xizmati xodimlari erta-yu kech ko'chalar va yo'llarda navbatchilik qilib qoidabuzarlikka qarshi kurashadilar, avtofalokat sodir etib voqea joyidan qochib ketgan haydovchilarni izlab topadilar va ularga qonuniy chora qo'llanadi. Yosh nazoratchilar ham yo'l harakatini tartibga keltirish bilan birga piyodalarning kesishmalar, chorrahalaridan, o'tish joylaridan bexatar o'tib olishlariga yaqindan yordam beradilar. Ularning bunday vazifalarni ado etishi jamoatchilik asosida bo'lib, ko'chalarda baxtsiz hodisalarning oldini olishda qo'l keladi.

Bunga misollar keltirib o'tish joiz. 2012-yilda respublikamiz bo'yicha 2489 ta yo'l-transport hodisasi ro'y bergan. Shuning bir qismi bolalar ishtirokida sodir bo'lgan. Bundan ko'rinib turibdiki, joylardagi o'rta umumta'lim maktablarida «Yo'l harakati qoidalari»ni o'qitish-o'rgatish ishlari talab darajasida emas. Maktab o'quvchilarining «Yo'l harakati qoidalari»ni mukammal bilishlari va ularga qat'iy amal qilishlari muhimdir. Chunki, yo'l-transport hodisalarining oldini olish xalqaro miqyosdagi dolzarb vazifaga aylangan hozirgi kunda maktab va maktabgacha tarbiya muassasalarida bolalarga ko'chada yurish madaniyatini o'rgatish, ularni amaldagi qonunlarga hurmat ruhida tarbiyalash lozim.

Kattalar va bolalarda ko'chada harakatlanish tartib-qoidalariga qat'iy amal qilish ko'nikmasi o'z-o'zidan paydo bo'lmaydi, albatta. O'qish, o'rganish va unga amal qilish baxtsiz hodisalarning oldini olish asosidir.

Savol va topshiriqlar:

1. Respublikamizda yangi tahrirdagi «Yo'l harakati qoidalari» qachon qabul qilingan va qaysi vaqtdan boshlab hayotga tatbiq etilgan?

2. «Yo'l harakati qoidalari»ning maqsad va vazifalari nimalardan iborat?

3. Yo'l-transport hodisalari nima sababdan yuz beradi?

4. O'zingiz yashab turgan hudud, mahalla, qishloq ko'chalari, yo'llari haqida gapirib bering.

5. Yashash joyingizdagi ko'cha va yo'llar holatini aks ettiruvchi rasmlar chizing.

YO'L ELEMENTLARI

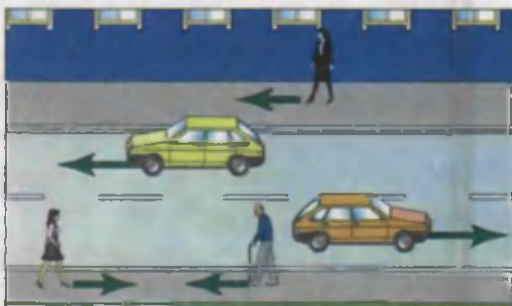
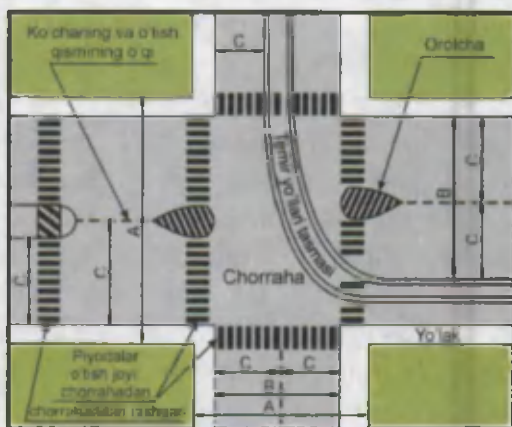
Mamlakatimiz shahar va tumanlarida transport vositalari ko'payib borgani sari yo'llarning tarmoqlari va holatiga e'tibor kuchaydi. Shu nuqtai nazardan yo'lning aslida nima ekanligini, u qanday turkumlarga bo'linishi haqida aniq tushunchaga ega bo'lish foydadan xoli emas.

Yo'l bu transport vositalari qatnovi uchun qurilgan yoki moslashtirilgan va xuddi shu maqsadda foydalaniladigan yer

mintaqasi yoxud sun'iy inshoot yuzasi. Yo'l o'z ichiga avtomobil yo'llarini (umumiy foydalanishdagi va idoraviy avtomobil yo'llarining) shaharlar, shaharchalar va qishloq yo'llarini, shuningdek, shahar elektr transporti yo'llarini oladi. Birgina mamlakatimiz poytaxti Toshkent shahrining

o'zida katta masofani egallagan tramvay yo'li mavjud. Bu yo'ldan kuniga minglab odamlar o'qish va ishga borib keladilar. Shuningdek, transport vositalarining yirik tarmog'i hisoblangan metropoliten, temir yo'l ham katta ahamiyatga ega. Tramvaylar hamda poyezdlar qatnovchi yo'llarga beton shpallar yotqizilgan bo'ladi. Turlicha avtomobil yo'llari esa asfaltlangan, toshli va tuproqli bo'lishi mumkin. Tekis qoplamali yo'llarda harakatlanish tuproqli va o'ydinchuqur yo'llarga nisbatan ravon kechadi.

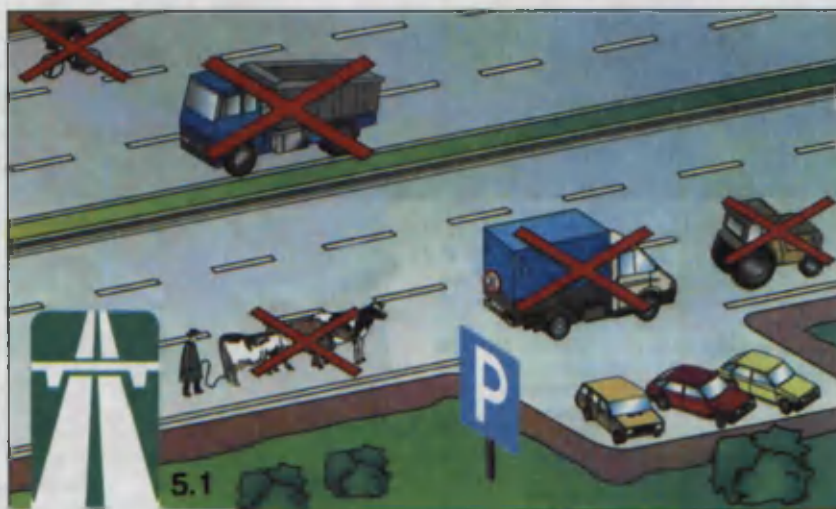
Yo'llar — xalqaro, davlat va mahalliy ahamiyatga molik turlarga bo'linadi. Mahalliy ahamiyatga

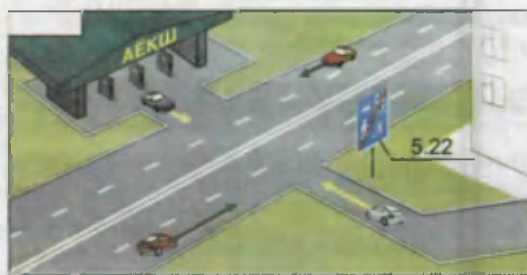
molik yo'llarda maxsus yo'lkalar bo'lsa, ular asosan piyodalar qatnovi uchun mo'ljallanganidir. Trotuar va yo'lkalar piyodalar, nogironlar aravachasi qatnoviga moslashtirilgan bo'ladi. Piyodalar va yo'lovchilarning maxsus ajratilgan yo'lkalardan, o'tish joylaridan tashqari yo'llardan yurishga, harakatlanishlariga ruxsat etilmaydi. Transport vositalari uchun ajratilgan va ularda hech qanday kesib o'tish belgisi bo'lmagan joylardan o'tish hayot uchun xavflidir. Qoidaga xilof tarzda harakatlanish yo'l-transport hodisasining sodir bo'lishiga, kishilarga turlicha tan jarohati yetkazilishiga va hatto o'lim hodisasiga ham olib kelishi mumkin.

«Yo'l harakati qoidalari»ning 2-bobida avtomagistral 5.1 belgi bilan belgilangan yo'l, deb ta'riflanadi. Mazkur yo'l avtomobil transportining seroqim, bosh katta yo'li hisoblanadi. Avtomagistrallarda piyodalar, uy hayvonlari, ot-aravalar, velosipedlar, mopedlar, traktorlar va o'zi yurar mashinalar, texnik tavsifnomasiga yoki holatiga ko'ra tezligi soatiga 40 kilometrdan kam bo'lgan transport vositalarining harakatlanishi qoidaga muvofiq taqiqlanadi. Shuningdek, ruxsat etilgan to'la vazni 3,5 tonnadan ortiq bo'lgan yuk avtomobillariga birinchi va ikkinchi

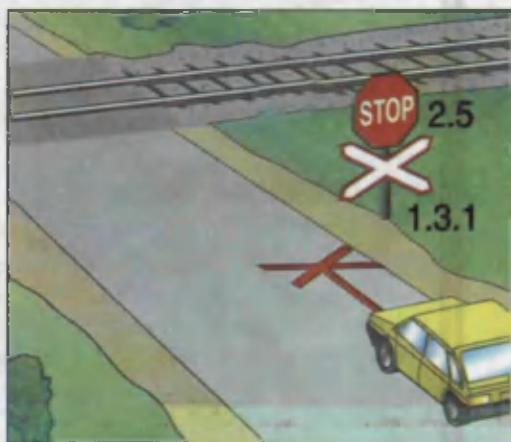
bo'laklardan boshqa bo'laklarda harakatlanishi maxsus to'xtab turish maydonchalaridan boshqa joylarda to'xtash; ajratuvchi bo'lakning texnik uzilish joylariga kirish va qayrilib olish; orqaga harakatlanish; transport vositasini o'rganish uchun boshqarish mumkin emas. Qatnov qismida majburiy to'xtaganda haydovchi transport vositasini Qoidalarning 9-bobi talablariga muvofiq belgilashi va bunday holatlar uchun mo'ljallangan bo'lakka (qatnov qismining chetini bildiruvchi chiziqdan o'ng tomonga) olib chiqishning barcha

choralarini ko'rish kerak. Tuproqli yo'lga nisbatan qattiq qoplamali (asfalt va sement betonli, tosh yotqizilgan va shunga o'xshashlar), kesilayotgan yoki tutashgan yo'lga nisbatan yo'l, yoxud yondosh hududdan chiqadigan yo'lga nisbatan har qanday yo'lga esa asosiy yo'l deb aytiladi. Ammo shuni esda tutish kerakki, boshqa yo'llarning, masalan, ikkinchi darajali yo'lning bevosita chorrahaga tutash qismining qoplamali bo'lishi uni asosiy yo'l bilan teng huquqli qilmaydi.

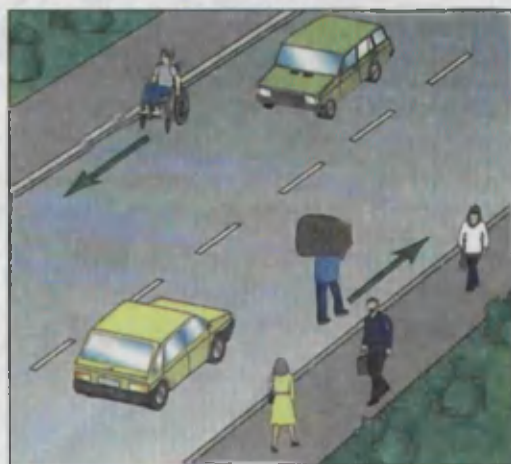
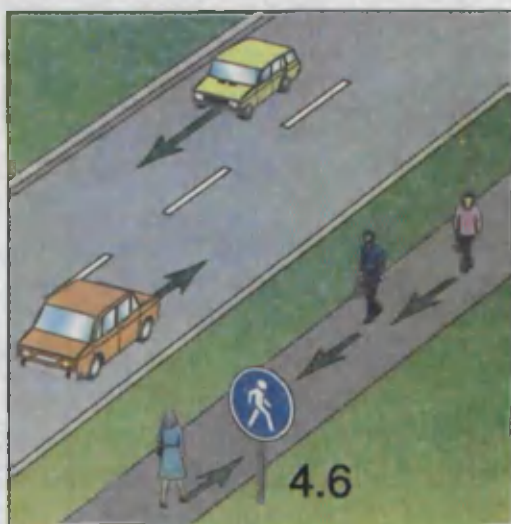
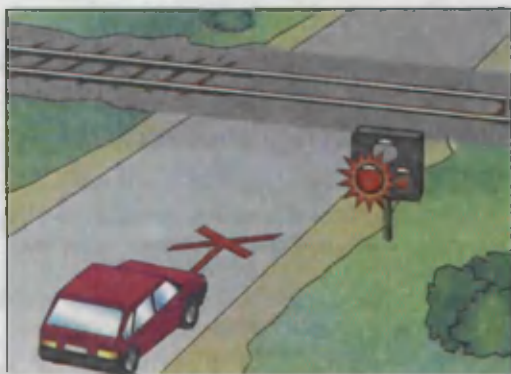
Avtomobil yo'lining temir yo'l bilan kesishgan joyi «Temir yo'l kesishmasi» deb ataladi.

Temir yo'l kesishmasi yo'lning temir yo'l bilan bir sathda kesishgan joyi hisoblanib, undan maxsus o'tishga ruxsat etuvchi belgilar, svetoforming yashil chirog'i yonganda, temir yo'l nazoratchisining o'tishga ruxsat etuvchi ishorasi bo'lgandagina kesib o'tish mumkin. Shlagbaum tushirilganda, maxsus svetoforming qizil chirog'i yonganda ogohlantiruvchi ishoralar berilganda kesishmada harakatlanish qat'iy man etiladi. Qoidani buzganlarga ma'muriy va jinoiy jazo choralarini qo'llaniladi.

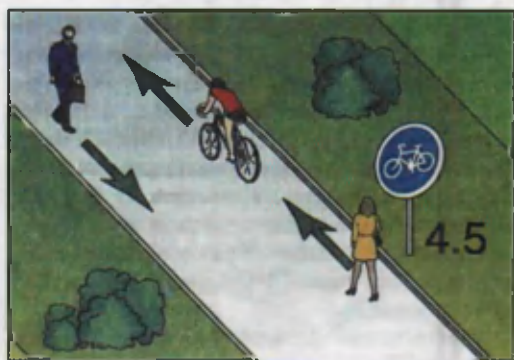

Aziz o'quvchilar! Siz Respublikamizning shahar va qishloqlari, tuman markazlarida, aholi turar joylarida piyodalar uchun maxsus qatnov bo'lagi — piyodalar yo'lkasi bo'lishini yaxshi bilasiz. Yo'lning qatnov qismiga tutashgan yoki undan maysazor, ariq, maxsus to'siqlar bilan ajratilgan va piyodalarning harakatlanishi uchun mo'ljallangan qismiga **PIYODALAR YO'LKASI** deb aytiladi. Bu yo'lka fuqarolarning transport qatnovi uchun qurilgan ko'chalar, yo'llardan yurmasliklari, qolaversa, ularning xatardan xoli harakatlanishlari uchun qurilgan bo'lib, undan piyodalar, nogironlar aravachalari o'tishi mumkin. Yo'lkalarda birov-birovga xalaqit bermay yurishi, to'siq qo'ymasligi, o'ydin-chuqur holatga keltirmasligi, yugurib yurmaslik, velosiped yoki moped uchmaslik, xavf soluvchi o'yin o'ynamaslik lozim. Piyodalar yo'lkasi — jamoat qatnov joyi. Demak, uning orasta va ravonligi, tartibliligi piyodalar xavfsizligi uchun muhimdir. Bunday yo'lkalar bo'lmagan joylarda esa piyodalar «Yo'l harakati qoidalari»da belgilangan ko'rsatmalar asosida transport qatnovi uchun ajratilgan yo'llardan harakatlanadilar.

Yo'l asosiy va ikkinchi darajali qatnov qismiga ega bo'lib, ularning ko'pchiligida marzalar yotqizilgan, yo'lkalarda ajratilgan bo'ladi. Agar yo'llarda marza yoki

yo'lkalar bo'lmasa qatnov qismida piyodaning yurishi xatarli, bunda belgilarga e'tiborni kuchaytirgan holda harakatlanish zarur. Nazorat qilinmayotgan yo'lda tovush va yorug'lik signalizatsiyalari yo'q bo'lsa, haydovchi kesib o'tiladigan yo'lga olib boruvchi har ikki yo'nalishni ko'zdan kechirishi va hech qanday xavf yo'qligiga to'la ishonch hosil qilganidan keyingina harakatni davom ettirishi mumkin.

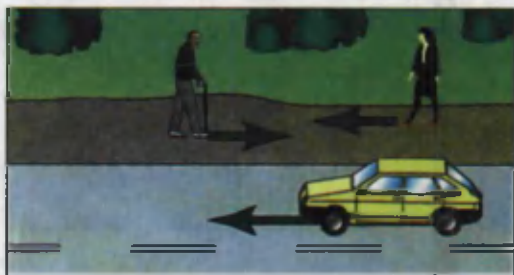

Qo'riqlanadigan kesib o'tish yo'liga yaqinlashganda shlagbaum yopiq yoki yopilayotgan bo'lsa, transport vositasini shlagbaumga 5 metr qolganda to'xtatish zarur. Yaqinlashib kelayotgan poyezd, lokomotiv yoki drezinani o'tkazib yuborish uchun haydovchi relsga 10 metr qolganda mashinasini to'xtatishi lozim.

Shahar, aholi turar joylaridagi sanoat, madaniy-maishiy binolar yoki bog'lar oralab o'tgan qatnov bo'lagi ko'cha, deb ataladi. Ko'chalar va yo'llarda harakatlanishni osonlashtirish uchun maxsus belgilardan tashqari yotiq va tik chiziqlar ham bo'ladi. Yotiq chiziqlar yo'lning qatnov qismidagi tartibni belgilaydi. Yo'l yuzasidagi yotiq chiziqlar oq rangda bo'ladi. Tik chiziqlar esa yo'l inshootlari va jihozlari yuzalariga ketma-ket chizilgan yo'l-yo'l oq-qora chiziqlar majmuasidan iborat bo'lib, ularning o'lchamlarini ko'rsatishda, ko'z bilan chamalash vositasi sifatida xizmat qiladi. Yotiq va tik chiziqlarning harakatlanishdagi vazifalari alohida ahamiyatga ega.

Yo'llar bir va ikki tomonlama harakatli bo'ladi. Bir tomonlamali yo'llarda harakatlanishning xavfsizligini ta'minlash maqsadida tezlikni belgilovchi, qayrilish va burilishni, piyodaning o'tishi yoki o'tish mumkin emasligini ko'rsatuvchi va boshqa muhim belgilar o'rnatilgan bo'ladi. Ikki tomonlamali yo'llarda ham maxsus belgilar bo'lib, ular haydovchiga yo'nalish hamda harakatlanish tartibini ko'rsatib turadi.

Yo'llarni yaxshi bilish va qoidalarga amal qilgan holda ularda harakatlanish ko'chada yurish madaniyatining bir belgisidir.

Savol va topshiriqlar:

1. Siz yo'l elementlari haqida nimalarni bilasiz?
2. Avtomagistral deganda nimani tushunasiz? U haqda gapirib bering va rasmini chizing.
3. Asosiy yo'llarga nimalar kiradi?
4. Piyodalar yo'lkasi nima va u qanday maqsadlarda qurilgan?
5. Piyodalar yo'lkasi bo'lmagan joylarda qanday harakatlanish lozim?
6. Yo'l va yo'lkalarning harakat xavfsizligini ta'minlashdagi ahamiyatini gapirib bering.

CHORRAHA VA UNING TURLARI

Muhtaram o'quvchilar!

Mana siz yo'l va uning turlari bilan tanishib oldingiz. Endi siz bilan chorraha va uning turlari haqida suhbatlashamiz.

Bunda avvalo, chorrahaning o'zidan qanday maqsadlarda foydalanish mumkinligini bilib olishingiz zarur bo'ladi.

Chorraha — yo'llarning o'zaro bir sathda kesishadigan, tutashadigan va ayriladigan joyi. Xo'sh, chorraha chegarasini oldindan qanday aniqlash mumkin? — degan savol tug'ilishi tabiiy. Chorraha chegarasi uning markazidan qatnov qismlari oxiridagi qarama-qarshi tomonlarning eng uzoqroqdagi burila boshlagan joylarini tutashtiruvchi xayoliy chiziqlar bilan aniqlanadi. Yondosh hududlardan chiqish joylari chorraha hisoblanmaydi.

Chorrahalar ikki turga bo'linadi. Tartibga solingan va tartibga solinmagan chorrahalar.

Yo'l harakati svetofor yoki tartibga soluvchining ishoralari orqali boshqarilayotgan chorraha tartibga solingan chorraha hisoblanadi.

Chorrahalar «Y» simon, «X» simon, «T» simon shaklda, uch, to'rt, ko'p tomonli maydon

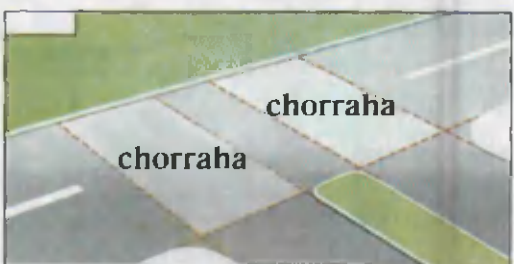
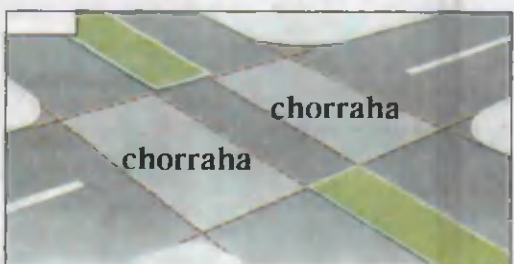
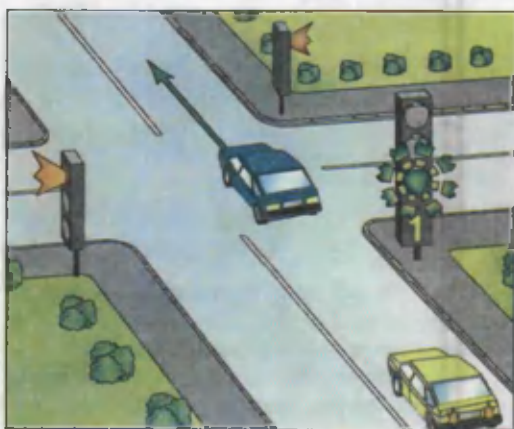
ko'rinishida bo'lishi ham mumkin. Chorraha yuzidagi belgilar (chiziqlar) harakatlanishni tartibga soladi, piyodalarning o'tish joylarini ko'rsatib turadi. Belgilar qo'yilmagan taqdirda svetofor chiroqlari yoki tartibga soluvchining ishoralariga qarab piyodalar harakatlanadilar.

Miltillovchi sariq ishorada svetoforlar ishlamayotgan yoki tartibga soluvchi bo'lmagan chorraha tartibga solinmagan chorraha hisoblanadi.

Chorrahadan o'tayotganda qoidalarda belgilangan tartibga rioya etish, o'tish ishoralariga qarab harakatlanish zarur. Maxsus belgilar, yo'l chiziqlari, svetofor va harakatni boshqarib turuvchi nazoratchining ishoralari chorrahada muhim ahamiyatga egadir. Bunda haydovchining vazifasi nimadan iborat?

Haydovchi chapga yoki o'ngga burilayotganda yo'lining qatnov qismidan o'tayotgan piyodalarga, shuningdek, velosiped yo'lkasidan yo'lni kesib o'tayotgan velosipedchilarga yo'l berishi kerak. Tirbandlik tufayli to'xtashga majbur bo'lgan haydovchi, agar u ko'ndalang yo'nalishdagi transport vositalarining harakatlanishiga to'sqinlik tug'diradigan bo'lsa, uning chorraha yoki qatnov qismlari kesishmasiga kirishi taqiqlanadi.

Miltillovchi sariq ishorada svetoforlar ishlamayotgan yoki

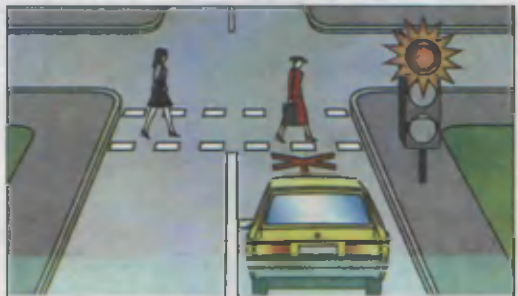
tartibga soluvchi bo'lmagan chorrahalarda haydovchilar tartibga solinmaydigan chorrahalaridan o'tish qoidalariga, chorrahada o'rnatilgan imtiyoz belgilariga amal qilishlari shart. Xo'sh, imtiyoz deganda biz nimani tushunishimiz kerak? Bilib oling, imtiyoz mo'ljallangan yo'nalishda boshqa yo'l harakati qatnashchilariga nisbatan oldin harakatlanish huquqi, degani. Bunda imtiyoz belgilari muhim ahamiyatga ega bo'lib, piyoda va yo'lovchilarning chorrahani kesib o'tishlarida yordam beradi.

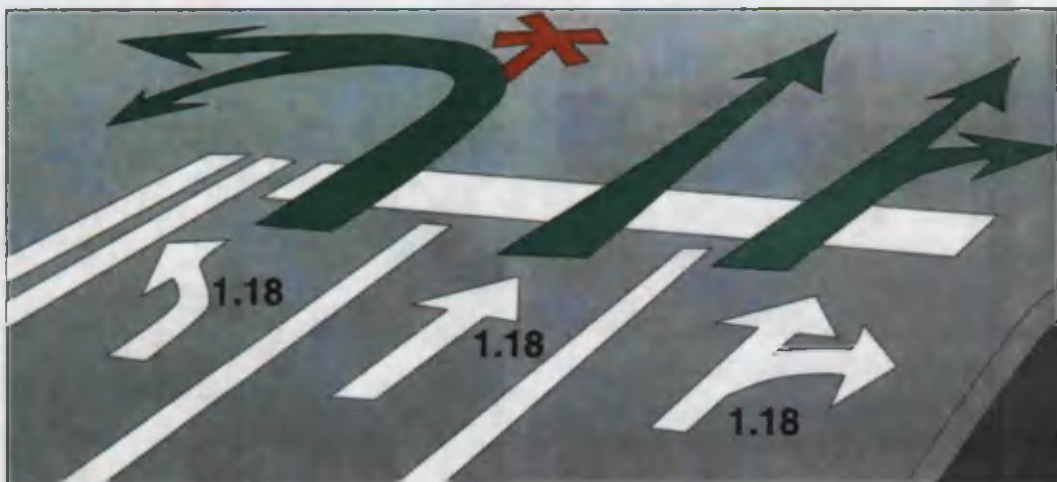

Agar e'tibor bergan bo'lsangiz harakatlanishni boshqarish va tartibga solib turish uchun chorrahada svetofor, belgilardan tashqari maxsus chiziqlar ham bo'ladi. Ulardan biri yotiq chiziq. «Yo'l harakati qoidalari»da belgilangan va oralari shu chiziqlar bo'yicha teng bo'lgan uzuq-uzuq chiziq chorrahadagi harakatlanish bo'laklarini bildiradi. Bu bo'laklar, ya'ni chiziqlarga e'tibor bermaslik mumkin emas. Bundan tashqari enli uzuq-uzuq chiziq tezlanish yoki sekinlanish bo'lagi bilan yo'lning harakatlanish qismidagi asosiy bo'lagi o'rtasidagi chegarani bildiradi. Bu chiziqlar chorrahalarda, yo'lning turli sathda kesishgan qismlarida, avtobuslar to'xtaydigan joylarda bo'ladi va h.k.

Yo'lning qatnov qismi yuzasidagi yotiq chiziqlar, ishoralar, yozuvlar va boshqa belgilar harakatlanish tartibini bildiradi. Tik chiziqlar esa yo'l inshootlari va jihozlari yuzalariga ketma-ket chizilgan yo'l-yo'l oq-qora chiziqlar majmuasidan iborat bo'lib, ularning o'lchamlarini ko'rsatishda ko'z bilan chamalash vositasi sifatida xizmat qiladi.

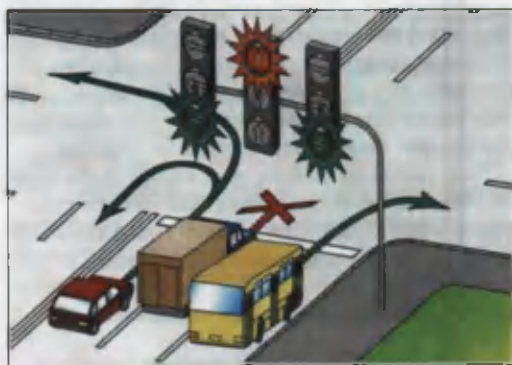

To'xtash chizig'i. Qoidaga ko'ra bu chiziqlar chorrahalarda piyodalarning o'tish yo'llari oldiga chiziladi. Avtomobil haydovchisi, mototsiklchi va velosipedchilar moped yoki ot-arava haydovchilar ana shu chiziqda to'xtab, chorraha svetofor signali yoki yo'l nazoratchisi tayoqchasi bilan o'tishga ruxsat bermaguncha kutib turishga majburlar.

Chorrahalarda svetoforlarning ahamiyati katta. Ular yo'l harakatini boshqarishda qo'llaniladi. Svetoforlar chorrahalarda piyodalar o'tish joylari va boshqa serqatnov, odamlar bilan gavjum joylarga o'rnatiladi.

Chorrahalaridagi barcha svetoforlar avtomatlar va elektron asboblarni yordami bilan boshqariladi. Agar haydovchi belgilangan tezlikka rioya qilsa, u holda to'xtamasdan chorrahalarini kesib o'ta oladi. Bu ramziy ma'noda «Yashil to'lqin» deb ataladi.

Chorrahalarda transport va piyodalar harakatini tartibga soluvchi ham boshqarib boradi. Tartibga soluvchi avtomobillar oqimini kuzatar ekan, ularning

to'planib qolmasligi uchun kimni birinchi navbatda o'tkazib yuborish lozimligini o'zi tanlaydi. U qo'l tayoqchasi yoki maxsus jezl yordamida buyruqlar beradi. Bunday holda barcha haydovchilar va piyodalar faqat tartibga soluvchining ishorasiga bo'ysunishadi. Shu sababli ularni yaxshi bilish va unutmazlik kerak. Haydovchilar va piyodalarga nisbatan uning har bir xatti-harakati svetoforning biron signaliga mos keladi. Agar svetoforlar ishlayotganda chorrahaga tartibga soluvchi nazoratchi chiqsa, u holda harakatning barcha qatnashchilari — avtomobillar haydovchilari hamda piyodalar svetofor signallaridan qat'i nazar faqat nazoratchining tayoqchasiga qarab harakat qilishlari lozim.

Bir so'z bilan aytganda chorralarda piyodalar va haydovchilarning qanday harakatlanishi svetofor va tartibga soluvchining faoliyatiga bog'liq.

Savol va topshiriqlar:

1. Chorraha deb nimaga aytiladi?
2. Chorrahada nima ko'proq muhim ro'l o'ynaydi?
3. Chorraha svetofori nechta bo'lishi mumkin?
4. Svetofor va uning vazifasi haqida gapirib bering.
5. Tartibga soluvchining vazifasi qanday?
6. Agar svetofor ishlamay qolsa, piyoda yoki haydovchi qanday yo'l tutadi?
7. Chorraha, svetofor aks ettirilgan rasm chizib, sharhlang.
8. Yo'l chiziqlari haqida gapirib bering.

YO'LNING QATNOV QISMIDAGI BELGILAR (CHIZIQLAR). PIYODALARNING YAKKA, GURUH VA JAMLANMA BO'LIB HARAKATLANISHI

Aziz o'quvchilar!

Avvalgi dars mashg'ulotimizda yotiq va tik chiziqlar haqida qisqacha to'xtalib o'tgandik. Bugungi darsimizda mazkur mavzu haqida batafsilroq to'xtalamiz.

O'zingiz yashab turgan shahar yoki tuman markazlari ko'chalarida va yo'llarida, shuningdek, turlicha yo'l qurilmalarida (ko'priklar, estakadalarda, tonnollarda) turlicha yozuvli chiziqlarni va oq, sariq rangdagi belgilarni ko'rishingiz mumkin. Bu chiziqlar va belgilar yo'l chiziqlari, deb ataladi. Ular haydovchilar va piyodalarga harakatlanish yo'nalishini ko'rsatib turadi. Shu bilan birga yo'l harakati xavfsizligini ta'minlashga yordam beradi. Chiziqlar yotiq va tik bo'lishi mumkin. Ko'chalar va yo'llarning qatnov qismidagi chiziqli belgilar yotiq chiziq, deb ataladi.

Avvalo, yotiq chiziqlar haqida fikr yuritsak. Bu chiziqlar harakat xavfsizligini ta'minlashda, transport vositalarining qoidali harakatlanishi, tartibni saqlashda o'ziga xos salmoqli o'ringa egadir. Yo'l yuzasidagi yotiq chiziqlar oq rangda bo'ladi. Chiziqning vazifasi quyidagicha:

1.1 — qarama-qarshi yo'nalishlarda harakatlanayotgan transport oqimlarini ajratadi, yo'lning xavfli joylaridagi harakatlanish bo'lagi chegarasini bildiradi; yo'lning kirish taqiqlangan qismini anglatadi; transport vositalarining to'xtab turish joyi chegarasini hamda avtomagistrallar qatoriga kiritilmagan yo'lning harakatlanish qismi chega-rasini bildiradi.

1.2 — (enli sidirg'a chiziq) — avtomagistrallarda harakatlanish qismi chegarasini bildiradi.

1.3 — to'rt va undan ortiq

harakatlanish bo'lagi bo'lgan yo'llarda qarama-qarshi yo'nalishdagi transport vositalari oqimini ajratadi.

1.4 — to'xtash taqiqlangan joyni bildiradi. Yakka holda yoki 3.27 «To'xtash taqiqlangan» yo'l belgisi bilan qo'llanadi hamda yo'lning harakatlanish qismi chetiga yoki yo'l chetidagi to'siq (bordyr) ustidan chiziladi.

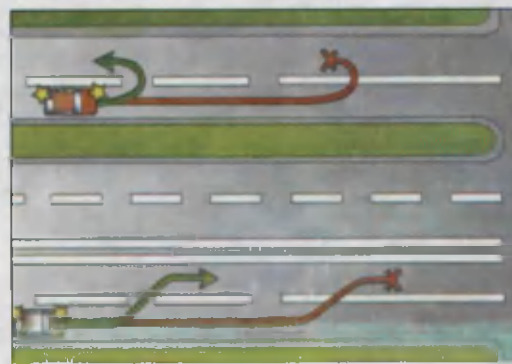
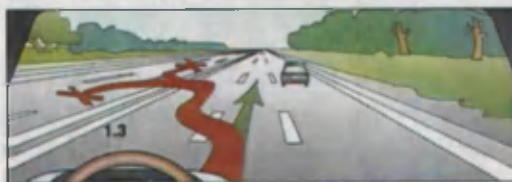
1.5 — ikki yoki uch bo'lakli yo'llarda qarama-qarshi yo'nalishlarda harakatlanayotgan transport vositalari oqimlarini ajratadi; bir yo'nalishda harakatlanish uchun mo'ljallangan ikki yoki ko'proq bo'lakli yo'llarda bo'laklarning chegaralarini bildiradi.

1.6 — (yaqinlashish chizig'i — har bir chiziq uzunligi ular orasidagi masofadan uch barobar katta bo'lgan uzoq-uzoq chiziq) — qarama-qarshi yoki bir yo'nalishda harakatlanayotgan transport vositalari oqimlarini ajratuvchi 1.1 yoki 1.11 chizig'iga yaqinlashayotganlik haqida ogohlantiradi.

1.7 — (har bir chizig'i qisqa va oralari shu chiziqlar bo'yiga teng bo'lgan uzoq-uzoq chiziq) — chorrahadagi harakatlanish bo'laklarini bildiradi.

1.8 — (enli uzoq-uzoq chiziq) — tezlanish yoki sekinlanish bo'lagi bilan yo'lning harakatlanish qismidagi asosiy bo'lagi o'rtasidagi chegarani bildiradi (chorrahalarda, yo'lning turli sathda kesishgan qismlarida, avtobuslar to'xtaydigan joylarda va hokazo).

1.9 — reversiv harakatlanishda qatnov qismining chegarasini belgilaydi; reversiv

harakatlanish amalga oshirilgan yo'llarda (reversiv svetofori o'chirilgan holatda) qarama-qarshi yo'nalishdagi transport oqimini ajratadi.

1.10 — to'xtab turish taqiqlangan joyni bildiradi. Yakka holda yoki 3.28 yo'l belgisi bilan qo'llanadi va yo'lning harakatlanish qismi chetiga yoki yo'l chetidagi to'siq (bordyr) ustidan chiziladi.

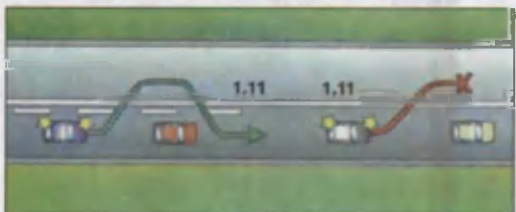
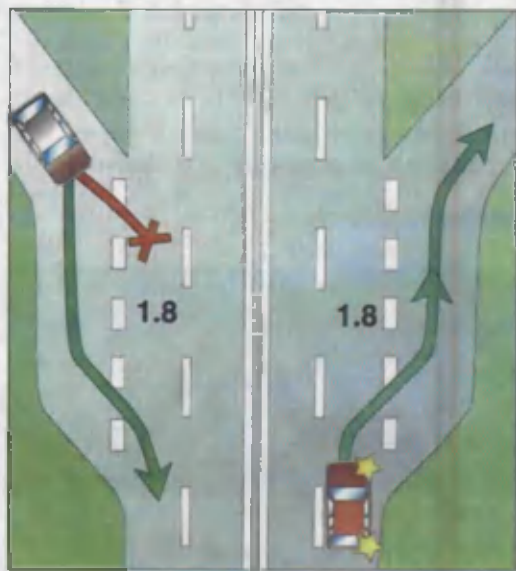
1.11 — faqat biror bo'lakka qayta tizilishga ruxsat etadi, bir yo'nalishdagi yoki qarama-qarshi kelayotgan transport oqimlarini ajratadi: qayrilib olish, to'xtash maydonchalari va shunga o'xshashlarga kirish uchun mo'ljallangan joylarda manyovr faqat bir yo'nalishda ruxsat etilganligini ko'rsatadi.

1.12 — (to'xtash) — 2.5 belgisi yoki svetoforning (tartibga soluvchining) taqiqlovchi ishorasida haydovchi to'xtash kerak bo'lgan joyni ko'rsatadi.

1.13 — kesishgan yo'lda harakatlanayotgan transport vositasiga yo'l berish zarur bo'lganda, haydovchi transport vositasini to'xtatishi lozim bo'lgan joyni ko'rsatadi.

1.14.1. — («zebra») — yo'l harakati tartibga solinmagan qismida piyodalarning o'tish joyini belgilaydi.

1.14.2 — belgining ishorali yo'naltirgichlari piyodalarning harakatlanish yo'nalishini ko'rsatadi.

1.14.3 — piyodalarning harakati svetofor yordamida tartibga solinganini bildiradi.

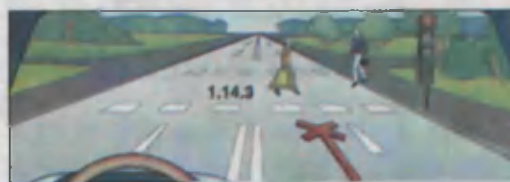
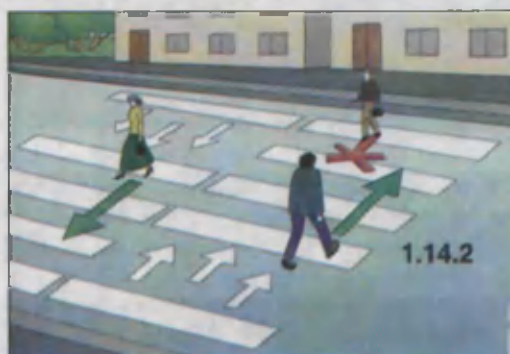
1.15 — yoʻlning velosiped yoʻlkasi kesib oʻtgan joyini bildiradi.

1.16.1 — 1.16.3 — transport vositalari oqimi ajraladigan yoki qoʻshiladigan joylardagi yoʻnaltiruvchi orolchalarni bildiradi.

1.17 — belgilangan yoʻnalishli transport vositalari toʻxtash joylari hamda taksilarning toʻxtab turish joylarini bildiradi.

1.18 — chorrahada boʻlaklar boʻyicha ruxsat etilgan harakatlanish yoʻnalishlarini koʻrsatadi. Yakka holda yoki 5.8.1,5.8.2 belgilari bilan qoʻllanadi. Oxiri berk yoʻl tasvirlangan chiziq, shu yoʻnalishdagi yon tomonda joylashgan qatnov qismiga burilish taqiqlanganligini koʻrsatadi. Chetki chap boʻlakdan chapga burilishga ruxsat beruvchi yoʻnaltirgich shu boʻlakdan qayrilishga ham ruxsat beradi.

1.19 — harakatlanish qismining toraygan, (shu yoʻnalishdagi harakatlanish boʻlaklarining soni kamaygan) joyiga yoki qarama-qarshi yoʻnalishdan kelayotgan transport vositalari oqimlarini ajratuvchi 1.1 yoki 1.11 chizigʻiga yaqinlashganlik haqida ogohlantiruvchi chiziq. Birinchi holda 1.18.1–1.18.3 yoʻl belgilari bilan qoʻllanishi mumkin.

1.20 — katta uchburchak shaklida bo'lib, haydovchini 1.13 chizig'iga yaqinlashayotganidan ogohlantiradi.

1.21 — «STOP» — to'xtang yozuvi 2.5 belgisi bilan birga qo'llanganda haydovchini 1.12 chizig'iga yaqinlashayotgani haqida ogohlantiradi.

1.22 — yo'l raqamini ko'rsatadi.

1.23 — yo'lning faqat belgilangan yo'nalishli transport vositalari uchun mo'ljallangan bo'lagini bildiradi.

TRANSPORT VOSITALARIDAN FOYDALANISH QOIDALARI

Transport vositalarining yildan yilga ko'payib borayotganligi mamlakatimiz iqtisodiy salohiyatining oshib borayotganligidan dalolatdir. Transport – taraqqiyotning tayanch omillaridan biri. Usiz sanoat va qurilish, qishloq xo'jaligi va madaniy hayotda ilgari siljish, o'zgarishlarning bo'lishini tasavvur etib bo'lmaydi.

Transport vositalari motor quvvati hamda tuzilishi, foydalanish maqsad-vazifalariga ko'ra bir necha turlarga bo'linadi. Aholini manziliga yetkazib qo'yish maqsadlarida foydalaniladigan shahar jamoat transporti — metro, poyezdlar, tramvaylar, avtobuslar, turlicha rusumdagi yengil avtomashinalar, mototsikl, moped va velosipedlar. Sanoat korxonalarida, qurilishlarda ishlatiladigan transport vositalari — yuk tashuvchi mashinalar, traktorlar, skreyper, buldozerlar va h.k. Shuningdek, qishloq xo'jaligida foydalaniladigan shunday transport vositalari ham borki, ular dala ishlari, xo'jalik yuritish jarayonida birlamchi kuch vositasi hisoblanadi.

Keyingi o'n yil ichida mamlakatimiz transport vositalari tarmog'i, ayniqsa avtomobilsozlik sanoati o'sdi, taraqqiy etdi. Bu esa shahar ahliga transport xizmati ko'rsatish salmog'ini oshirdi. Fuqarolarni o'z manziliga (ishga, o'qishga va h.k.) eltib qo'yishda shahar transporti (avtobus, tramvay, metro poyezd)ning ahamiyati katta. Bundan 102 yil avval tramvay Toshkent shahrida asosiy va yagona transport turi hisoblangan

AVTOMOBIL BOSHQARISH TAJRIBASI 3 YILDAN OSHIQ

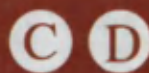
Haydovchilik
guvohnomasi

8 nafar yo'lovchigacha

Haydovchilik
guvohnomasi

8 nafar yo'lovchidan ortiq

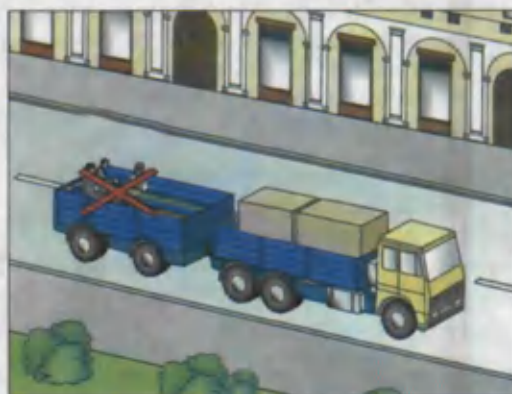

bo'lsa, endilikda uning turlari juda ko'p. Transport turlarining ko'pligi xizmat sifatini oshirish, vaqtdan unumli foydalanishda muhimdir. Shuningdek, transportdan foydalanilayotganda «Yo'l harakati qoidalari»da belgilanganidek, tartibga rioya etish, qoida ko'rsatmalarini so'zsiz bajarish haydovchilarning burchidir.

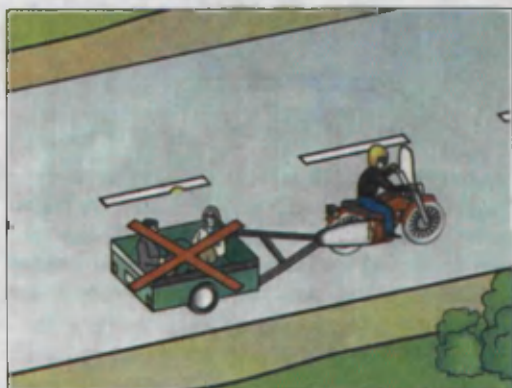
Harakat boshlanishi oldidan haydovchi avtomobilga chiqish, undan tushish, unga joylashish tartibi haqida yo'lovchilarga tushuncha berishi kerak. Avtomashina yo'lovchilarning xavfsizlik talablariga javob berishi lozim.

Haydovchi o'z boshqaruvidagi transport vositasini to'la to'xtatgach, eshiklarni ochishi, odamlarni tushirishi va chiqarishi kerak. Eshiklar yopilgandan keyingina harakatlanish mumkin.

Avtomobilning kabinasidan tashqarida (bortli yuk, furgon yukxonali avtomobillarda odam tashishdan tashqari), traktorlar va boshqa o'zi yurar mashinalar, yuk tashiladigan tirkamalar, tirkama-uycha, yuk mototsikllari yukxonasida, mototsikllarning konstruksiyasida ko'zda tutilgan joylardan tashqarida, 12 yoshga to'lmagan bolani mototsikl o'rindig'ida va h.k. xavfsizlik talablariga javob bermaydigan holatlarda odam tashish taqiqlanadi.

Odamlarni yuk tashuvchi avtomobillarning yuk tashish bo'limida olib yurish faqat «C» toifasidagi avtomobillar boshqarish huquqiga ega bo'lgan haydovchilarga ruxsat etiladi. Odamlar soni kabinadagilar bilan qo'shib hisoblaganda sakkiztadan ortiq bo'lsa, «C» va «D» toifasidagi avtomobillarni boshqarish huquqiga ega bo'lgan va shu toifadagi avtomobillarni uch yildan ortiq boshqargan haydovchilar tomonidan amalga oshirilishi lozim.

Yuk avtomobillari odam tashish uchun qulay o'rindiqlarga ega bo'lishi kerak. Odamlar soni kuzovdagi o'rindiqlar soniga teng bo'lishi zarur. Bolalarni tashishda esa avtomobillarning oldi va orqa tomoniga «Bolalar guruhini tashish» taniqlik belgisi o'rnatilgan bo'lishi lozim. Bolalar avtobuslarda yoki kajava — yukxonali transport vositalarida katta yoshdagilar kuzatuvchida boradilar. Bortli yuk avtomashinalarida kamida ikki kishi kuzatuvchi bo'lishi kerak.

Qishloq xo'jaligida foydalaniladigan transport vositalari (traktorlar, kombaynlar, tirkamalar va h.k.) odam tashishga mutlaqo yaroqsiz va ularda odam tashishda foydalanish xavflidir. Qishloq hayotida «Yo'l harakati qoidalari»ga qat'iy amal qilinmasligi, bortli mashinalar va haydov traktorlari, ularning tirkamalaridan ayniqsa, o'rim-yig'im paytlarida odam tashishda foydalanilganda baxtsiz hodisalar kelib chiqadi. Qoidalarda belgilangan talablarga amal qilingan taqdirdagina yo'l-transport hodisalarining oldini olish mumkin.

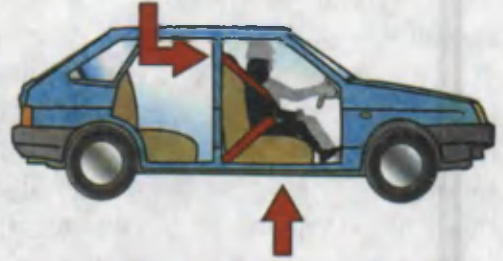
Traktorlar va boshqa o'ziyurar avtomobillarda yuk tashiladigan tirkamalar, tirkama-uycha, mototsikllarning yukxonasida hamda ularning konstruksiyasida ko'zda tutilgan joylaridan tashqarida, shuningdek, 12 yoshga to'lmagan bolalarni mototsiklning orqa o'rindig'ida, maxsus bolalarni ushlab turuvchi qurilma o'rnatilmagan yengil avtomashinalarda tashish taqiqlanadi.

Bu talablar qishloq xo'jaligi hududlariga ham tegishlidir. Bahorgi ekish vaqtlarida, yozgi, kuzgi yig'im-terim paytlarida siz ko'pincha tirkamali mashinalarda odamlar tashilayotganligining guvohi bo'lgansiz. Belgilangan o'rindiqlari bo'lmagan avtomashinalarda hamda boshqa transport vositalarida odam tashish mutlaqo mumkin emas.

XAVFSIZLIK KAMARI

12 YO'SHGACHA

12 YO'SHDAN KEYIN

Savol va topshiriqlar:

1. Transport vositalaridan qaysilarini yaxshi bilasiz? Turlari, ulardan foydalanish me'yorlari haqida gapirib bering.
2. Mototsikl va motorollerlardan qanday foydalaniladi?
3. Qishloq transport vositalari va ulardan foydalanilayotganda nimalarga e'tibor berilishi haqida gapirib bering.

TRANSPORT VA PIYODALAR HARAKATINI TARTIBGA SOLUVCHI VOSITALAR

Bolalar! O'zbekiston Respublikasi yo'llarida o'ng taraflama harakatlanish joriy etilganligini va transport vositalari hamda piyodalarning harakatlanishini maxsus belgilar, chizikli ishoralar, svetofor chiroqlari va boshqa omillar orqali tartibga solib turilishini yaxshi bilasiz.

Yo'l harakati qatnashchilari «Yo'l harakati xavfsizligi to'g'risidagi» O'zbekiston Respublikasi Qonuni, «Yo'l harakati qoidalari»da keltirilgan svetofor ishoralari, yo'l belgilari, qatnov qismidagi chiziqlarning o'zlariga tegishli bo'lgan talablarini bilishlari hamda ularga qat'iy amal qilishlari,

yo'llarda harakat nazoratchilari — tartibga soluvchilarning talablarini so'zsiz bajarishlari shart. Haydovchilar ham, piyodalar ham yo'llarda boshqalarning hayotiga xavf tug'diruvchi xatti-harakat sodir etmasliklari lozim. Jismoniy va yuridik shaxslar yo'l qoidalarini buzishga, yo'l belgilari, svetoforlarni va harakatlanishni tashkil etishning boshqa texnik vositalarini o'zboshimchalik bilan olib tashlash, o'rnatish, to'sib qo'yish, shikastlantirish, yo'llarda harakatlanishga to'sqinlik qiluvchi narsalarni qoldirishga haqlari yo'q va bu qonun yo'li bilan taqiqlanadi.

Svetofor ishoralari — transportlar va piyodalar harakatini tartibga solib turuvchi vositalardan biridir. Siz svetoforlarda yashil, sariq, qizil va oq rangli yorug'lik bo'lishini yaxshi bilasiz. Bu rangli yorug'liklarning har birini o'z vazifasi, ma'nosi bor. Svetofor ishoralari vazifasiga bog'liq ravishda doirasimon, yo'naltirgich, piyoda tasviri tushirilgan va X simon ko'rinishda bo'lishi mumkin.

Doira shaklidagi ishorali svetoforlarda yashil doirali ishoralar bilan bir sathda joylashgan yashil yo'naltirgich yoki ikkita qo'shimcha tarmoq bo'lishi mumkin.

Svetoforning doirali ishoralari:

- yashil – harakatlanishga ruxsat beradi;
- miltillovchi yashil ishora ham harakatlanishga ruxsat beradi va uning ta'sir vaqti tugashi hamda ko'p o'tmay taqiqlovchi ishora yonishi haqida axborot beradi; yashil ishora o'chishga soniya (sekund)lar qancha vaqt qolganligi haqida axborot berish uchun raqamli tablo qo'llanilishi mumkin;

— sariq – harakatni taqiqlaydi va ishoralar almashuvi haqida ogohlantiradi;

— miltillovchi sariq ishora harakatlanishga ruxsat beradi va tartibga solinmagan chorraha yoki piyodalar o'tish joyi borligidan xabardor qiladi, xavf-xatar haqida ogohlantiradi;

— qizil – shuningdek, miltillovchi qizil ishora harakatlanishni taqiqlaydi;

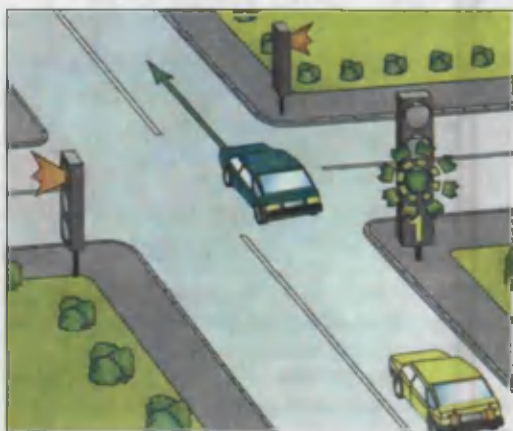
— qizil va sariq ishoralarning bir vaqtda yonishi harakatlanishni taqiqlaydi va ko'p o'tmay yashil ishora yonishi haqida axborot beradi;

— yo'naltirgich ko'rinishidagi qizil, sariq va yashil rangli svetofo ishoralari ham doira shaklidagi svetofo ishoralari bilan bir xil ma'noga ega bo'ladi. Ular faqat ko'rsatilgan yo'nalishga ta'sir etadi.

Agar tegishli yo'l belgisi bilan taqiqlanmagan bo'lsa, chapga burilishga ruxsat beruvchi yo'naltirgich qayrilib olishga ham ruxsat beradi. Qo'shimcha tarmoqdagi yashil yo'naltirgich ham xuddi shu ma'noni bildiradi:

— qo'shimcha tarmoqdagi ishora o'chirilgan bo'lsa, shu tarmoq tartibga solayotgan yo'nalishda harakatlanish taqiqlanganligini bildiradi;

— agar svetofoarning asosiy yashil ishorasiga qora yo'naltirgich (yo'naltirgichlar) ning shakli tushirilgan bo'lsa, u haydovchilarga svetofoarning qo'shimcha tarmog'i borligi haqida axborot beradi va shu asosiy tarmoqdagi yo'naltirgichlar yo'nalishlarida harakatlanishga

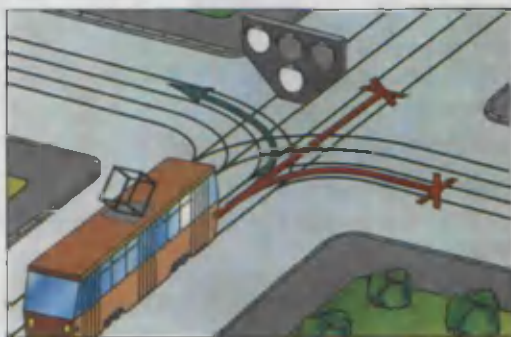

ruxsat berilganligini ko'rsatadi;

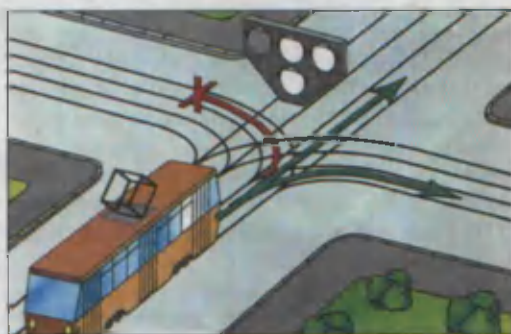
— agar svetofor ishorasi piyoda tasviri ko'rinishida bo'lsa, u faqat piyodalarning harakatiga ta'sir ko'rsatadi. Bunda yashil ishora piyodalarning harakatlanishiga ruxsat beradi, qizil ishora esa taqiqlaydi.

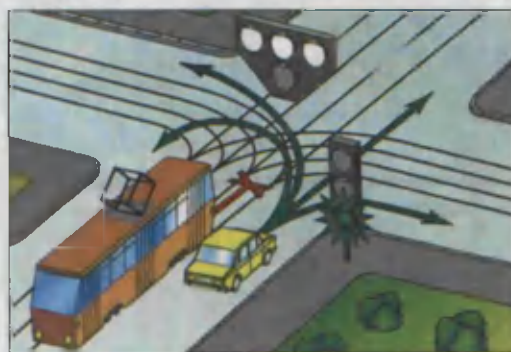
Qatnov qismidagi harakat yo'nalishi qarama-qarshi tomonga o'zgarishi mumkin bo'lgan bo'laklarida transport vositalarining harakatini tartibga solish uchun X simon qizil ishorali va pastga yo'nalgan yo'naltirgich ko'rinishdagi yashil ishorali reversiv svetoforlar qo'llaniladi. Bu ishoralar qaysi bo'lak ustiga o'rnatilgan bo'lsa, unda harakatlanishni taqiqlaydi yoki ruxsat beradi.

Tramvaylarning, shuningdek, belgilangan yo'nalishli boshqa transport vositalarining harakatlanishini, ular uchun ajratilgan maxsus bo'lakda tartibga solish uchun T-harfi ko'rinishida joylashgan to'rtta doirasimon oq rangli ishorali svetoforlar qo'llanilishi mumkin.

Yuqoridagi bir yoki bir nechta va pastki ishora bir vaqtning o'zida yonganda, harakatlanishga ruxsat etiladi. Ulardan chapdagisi chapga, o'ngdagisi o'ng tomonga burilishga, o'rtasidagi to'g'riga yurishga ruxsat beradi. Agar faqat yuqoridagi uchta ishora bir vaqtda yonsa, harakatlanish taqiqlanadi.

Temir yo'l kesishmalarida o'rnatilgan doirasimon oq rangli miltillovchi ishora transport vositalarining kesishma orqali harakatlanishiga ruxsat beradi.

Ko'rinish chegarasida yaqinlashib kelayotgan poyezd (lokomotiv, drezina) bo'lmasa, o'chirilgan miltillovchi oq va qizil ishoralarda ham harakatlanishga ruxsat beriladi.

Ma'lumki katta-katta shaharlar, viloyatlar markaziy ko'chalarida harakatni tartibga solib turuvchi inspektorlar navbatchilik qilishadi. Tartibga soluvchining har bir ishorasi ma'lum ma'noga ega bo'lib, ularga haydovchi va piyodalar ahamiyat berishlari zarur. Tartibga soluvchining gavda holati va qo'l harakatlaridan transport vositalari haydovchilari qanday harakat qilish lozimligini bilib oladilar.

Bolalar! Siz tartibga soluvchilarni ko'proq chorrahalarda, svetofor o'rnatilmagan, ammo transport oqimi va piyodalar qatnovi tig'iz joylarda ko'rgansiz. Tartibga soluvchi yoki svetofor bo'lmagan joylarda harakatlanish birmuncha murakkablashishini, aytish mumkinki, tartibsizliklarga yo'l qo'yilishini ham yaxshi bilasiz. Shunga ko'ra «Yo'l harakati qoidalari»da belgilanganidek, svetoforlar o'rnatilgan va tartibga soluvchi faoliyat ko'rsatayotgan chorrahalar, bekatlar yoki harakatlanish tig'iz bo'lgan ko'chalar va yo'llarda qonun ustuvorligi, qoidalarning to'la amal qilinishini ta'minlash har bir kishining vazifasidir!

Savol va topshiriqlar:

1. Transport vositalari va piyodalarning harakatini tartibga solib turuvchi vositalar haqida nimalarni bilasiz? Ular haqida gapirib bering.
2. Svetofor va uning turlari haqida so'zlab bering. Yashil, sariq va qizil chiroq ishoralari nimani anglatadi?
3. Tartibga soluvchi ko'proq qayerda turadi? So'zlab bering.
4. Tartibga soluvchi va svetofor ishoralari, yo'l chiziqlari va belgilariga e'tibor bermaslikning oqibatlarini nimalarga olib kelishi mumkin? Fikringizni ayting.

TARTIBGA SOLUVCHINING ISHORALARI

Tegishli guvohnomasi va belgisi (maxsus kiyimi yoki taniqlik belgilari, qo'l bog'ichi, jezl, qizil ishorali yorug'lik qaytargich yoki yorug'lik qaytargichsiz gardish, qizilchiroq yoki bayroqcha) bo'lgan militsiya, harbiy avtonazorat xodimi, yo'ldan foydalanish idorasi xizmatchisi, temir yo'l kesishmasi, kechuvlari (parom) navbatchisi, jamoatchi avtonazoratchi va yo'l harakati xavsizligi xizmati xodimi tartibga soluvchidir. U

chorrahalarda, serqatnov va hamma transport vositalari hamda piyodalar bilan gavjum yo'llar, ko'chalarda, temir yo'l kesishmalari, daryo transporti qatnovi joylarida harakat xavfsizligini ta'minlab turadi. Harakatni boshqarishda jezl — ko'rsatkich tayoqchasi yorug'lik qaytaradigan qizil rangli moslama, hushtak, ovoz kuchaytirgichli va boshqa ishoralar hamda vositalardan foydalanadi. Tartibga soluvchi mazkur vositalardan foydalanayotganda qoidani buzib o'tganlarni to'xtatish, ogohlantirish, jarima solish imkoniyatlariga ega bo'ladi. Jezl — ko'rsatkich, to'xtatish, ogohlantirish vositasi. Hushtak — hushyorlik va e'tiborni qaratishda qo'l keluvchi vosita. Mazkur vositalar qorong'i kechalarda ham tartibga soluvchining yaqin ish quroli hisoblanadi. Bu vositalar orqali u harakatdagi transport vositalari hamda piyodalarga ishora qiladi, to'xtash, o'tish yoki chetga chiqishga ko'rsatma beradi. Uning ko'rsatmasi «Yo'l harakati qoidalari»ga asoslangan bo'lib, ularni bajarmaslik mumkin emas. Tartibga soluvchining talabiga bo'ysunmaslik qoidalarni hurmat qilmaslik, «Yo'l harakati xavfsizligi to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga zid xatti-harakatlar sodir etish bilan barobardir. Tartibga soluvchining gavda holati, qo'l harakati bilan beradigan ishoralari transport vositalari va piyodalarning keyingi

harakatlanish jarayoniga yo‘nalish beradi. Bu yo‘nalishning to‘g‘ri belgilanishi tartibga soluvchining jezli, yorug‘lik qaytaradigan qizil rangli moslama, hushtakdan, ovoz kuchaytirgich va boshqa vositalardan o‘z vaqtida qay darajada foydalana bilishiga bog‘liqdir.

Tartibga soluvchining har bir ishorasida ma‘no bor. Ular quyidagicha:

— qo‘llari yon tomonga uzatilganda yoki tushirilganda, chap va o‘ng yon tomonidan tramvayga to‘g‘riga, relssiz transport vositalariga to‘g‘riga va o‘ngga harakatlanishga, piyodalarga qatnov qismini kesib o‘tishga ruxsat beriladi. Oldi va orqa tomonidan barcha transport vositalari va piyodalarning harakatlanishi taqiqlanadi;

— o‘ng qo‘li oldinga uzatilganda, chap yonidan tramvayga chapga, relssiz transport vositalariga barcha yo‘nalishlarda, oldi tomonidan barcha transport vositalariga faqat o‘ngga harakatlanishga ruxsat beriladi. Orqa tomonidan va o‘ng yonidan barcha transport vositalarining harakatlanishi taqiqlanadi. Piyodalarga tartibga soluvchining orqa tomonidan qatnov qismini kesib o‘tishga ruxsat etiladi;

— qo‘lini yuqoriga ko‘targanda, Qoidalarning 8.13 bandida ko‘rsatilganidan boshqa hollarda transport vositalari va piyodalarning barcha yo‘nalishlarda harakatlanishi taqiqlanadi.

Tartibga soluvchi haydovchi va piyodalarga tushunarli bo'lgan boshqa ishoralarni ham berishi mumkin. Ishoralar yaxshi ko'rinishi uchun tartibga soluvchi jezl yoki yorug'lik qaytaradigan qizil rangli moslamalarni qo'llashi mumkin;

— harakatni tartibga solayotgan yoki xizmat burchini o'tayotgan militsiya xodimi transport vositasi haydovchisiga qarata qo'l ishorasi yoki ovoz kuchaytirgichli qurilma orqali transport vositasini to'xtatishni talab qilishi mumkin. Haydovchi esa ko'rsatilgan joyda to'xtashi kerak;

— yo'l harakati qatnashchilarining e'tiborini jalb etish uchun hushtak bilan qo'shimcha ishora berilishi mumkin.

Svetoforning qizil, sariq va yashil ishoralari tartibga soluvchining har bir ishorasiga mos keladi. Svetofor ishlamagan joyda tartibga soluvchining xatti-harakati va ko'rsatmalariga qat'iy amal qilish shart bo'lganidek, svetofor chiroqlariga rioya qilish, ularga yarasha harakatlanish majburiydir. Avtomashinalarning svetoforning qizil chirog'ida o'tib ketishi boshqa tarafdin harakatlanuvchilarga xavf tug'diradi. Qizil chiroqda haydovchi ham, piyoda ham to'xtab, kutib turishi, yashil ishora bo'lishi bilan esa harakatlanishi mumkin. Yashil – harakatlanishga ruxsat belgisi. Sariq esa harakatlanishni taqiqlaydi yoki ishoralar almashuvidan ogohlantiradi. Bu haqda avvalgi dars soatlarimizda batafsil to'xtalgan edik. Faqat shuni qo'shimcha tarzda aytib o'tish joiz: tartibga soluvchi inspektor ishorasi bilan svetofor ishorasi aynan bir maqsadga, ya'ni transport vositalari hamda piyodalarning tartibli harakatlanishini tashkil etishga hamda harakat xavfsizligini ta'minlashga yo'naltirilgan.

Savol va topshiriqlar:

1. Tartibga soluvchining ishoralaridagi ma'nolar haqida gapirib bering.

2. Svetofor ishoralari va ularga rioya qilish qoidalari haqida nimalarni bilasiz?

3. Tartibga soluvchining ish qurollari, vazifalari haqida gapirib bering.

4. Svetofor ishoralari bilan tartibga soluvchining ishoralarida qanday farq bor?

5. Svetoforning qizil, sariq, yashil ishoralariga mos holatlar haqida gapirib bering.

6. Svetofor bo'lmagan joyda haydovchi va piyoda kimning ishorasiga qarab harakatlanishi kerak?

YO‘L BELGILARI

Yo‘llarda harakatlanishda belgilar juda katta ahamiyatga ega ekanligini avvalgi dars soatlarimizda aytib o‘tgan edik. Endi bu maxsus soatda ushbu mavzuga chuqurroq kirib borishga harakat qilamiz. Chunki yo‘l belgilari harakat xavfsizligini ta‘minlashda asosiy omillardan hisoblanadi. Ko‘chalar va yo‘llarda harakatlanish, aytaylik, qayrilish yo burilish, to‘xtash, tezlik, taqiqlash va boshqa belgilarning bo‘lishi shart. Yo‘l belgilari harakat xavfsizligini ta‘minlash maqsadlarida davlat komissiyasi tomonidan tasdiqlangan «Yo‘l harakati qoidalari»ning amaldagi ifodasi, vositalaridan biridir. Yo‘l belgilari ogohlantiruvchi, imtiyoz beruvchi, taqiqlovchi, buyuruvchi, axborot-ishora, servis, qo‘shimcha axborot belgilaridan iborat. Ularni har birining o‘ziga xos maxsus ajratilgan joy va vazifalari bor. Masalan, ogohlantiruvchi belgilar yo‘l harakati qatnashchilariga yo‘lning harakatlanishda vaziyatga qarab chora ko‘rishni talab qiladigan xavfli qismlarining joylashuvi hamda ularning xususiyatlari to‘g‘risida ma‘lumotlar berish uchun qo‘llaniladi.

Yo‘l belgilari davlat yo‘l harakati xavfsizligi xizmati inspektorlarining bevosita ishtirokida yo‘l qurilish boshqarmalari xodimlari tomonidan ko‘chalar va yo‘llarga o‘rnatiladi. Transport qatnovi uchun moslashtirilgan ko‘chalar va yo‘llarda yo‘l belgilarining bo‘lmasligi mumkin emas. Yo‘l belgilari o‘rnatilgan joylarni biron inshoot yo daraxt shoxlari bilan to‘sib qo‘yish, buzish yo o‘zgartirish mumkin emas. Endi, o‘quvchilar, yo‘l belgilari turlari hamda vazifalari bilan alohida-alohida tanishib chiqamiz.

Maktabga, do‘konga, teatr, stadiongga borayotganingizda yo‘l belgilarini uchratasiz. Ular tiniq ranglar bilan bo‘yalgan va uzoqdan ko‘rinadi. Siz bu belgilarning ko‘plarini yaxshi bilasiz.

Yo‘l belgilari svetoforlar, ko‘chalar va yo‘llar qatnov qismi bo‘laklari chiziqlari singari vazifalarni bajaradi. Ular mashinalar va odamlar oqimi harakatlarini nazorat etish hamda tashkil etishda yordam beradi.

Belgilar haydovchilar ishini yengillashtiradi, ularga va piyodalarga yo‘l harakatidagi murakkab vaziyatlarda to‘g‘ri mo‘ljal olishda yordam beradi.

Haydovchilar yo‘l belgilari ahamiyatini juda yaxshi bilishadi va ulardan oqilona foydalanishadi. Shuningdek, asosiy belgilarni velosipedchilar va piyodalar ham yaxshi bilishlari kerak.

Barcha yo‘l belgilari yetti guruhga bo‘linadi. Ular formada bo‘lgani kabi rangi bo‘yicha farqlanadilar. Ularning vazifalarini tezroq aniqlab

olish maqsadida belgilarga turlicha rasmlar o'rnatilgan.

Belgilarning birinchi guruhi – ogohlantiruvchilar. Ular haydovchilar va piyodalarni bo'lajak xavf to'g'risida ogohlantiradi. Ular yaxshi ko'rinishi uchun xavf belgilangan oraliqdagi joyga o'rnatiladi. Ko'pchilik belgilar shakli – qizil hoshiyali oq rangdagi uchburchakda bo'ladi.

Ikkinchi guruh belgilari — daraja belgilari. Ular chorrahalarining qatnov navbati, shuningdek, ko'chalarning toraygan qismlarida o'rnatiladi.

Uchinchi guruh belgilari haydovchilar va piyodalarning biron bir harakatini taqiqlaydi, shu sababli ularni taqiqlovchilar, deb atashadi. Bu belgilar to'q oq rangda qizil hoshiyali shaklda bo'ladi. Ammo shuningdek, qizil yoki moviy rangga bo'yalgan taqiqlovchi belgilar ham bo'ladi.

To'rtinchi guruhga buyuruvchi belgilar kiradi. Ular haydovchilarga ma'lum yo'nalishda harakatlanib, u yoki bu ishni bajarishda imtiyoz, ruxsat beradi. Bu belgilar dumaloq, moviy rangda bo'ladi.

Beshinchi guruh belgilari axborot-ishora belgilaridir. Ular haydovchilarga yo'ldagi turlicha holatlar to'g'risida xabar qiladi. Bu belgilar rasmlil va tagso'zli, moviy yoki sariq fonda to'rtburchakli yoki to'g'ri burchakli shaklda bo'ladi.

Oltinchi guruhdagi belgilarda turlicha axborotlar, tushuntirishlar aks etgan. Ular haydovchilar va piyodalarga yo'llarda mo'ljal olishga yordam beradi. Masalan, dam olish joylari, yoqilg'i quyish shaxobchalari, tibbiy maskanlar, harakatlanish joylari va boshqalar haqida ishora qiladi. Bu belgilar servis belgilari, deb ataladi. Ular to'g'ri burchakli shaklda bo'lib, moviy rangga bo'yalgan bo'ladi.

Yettinchi guruhga transport vositalari oqimi harakatini tartibga solishga yoki aniqlash, harakat belgilarini kuchaytirishga yordam beruvchi qo'shimcha axborot (ko'rsatkich) belgilari kiradi.

Qoidaga ko'ra barcha yo'l belgilari haydovchilar va piyodalarga yaxshi ko'rinib turishi uchun ko'chalar va yo'llarning o'ng tomoniga harakat yo'nalishi ro'parasiga o'rnatib qo'yiladi.

Yirik shaharlarda va barcha bosh magistrallarda elektr yoritgichli belgilar (ular ichida elektr lampochkalar) o'rnatilgan bo'ladi. Bu belgilar kechki paytlar yaxshi ko'rinadi.

Shuningdek, belgilar tez-tez maxsus nur tarqatuvchi plenklar bilan qoplanadi. Yaqinlashib kelayotgan avtomobil faralarida ular o'zidan yorug'lik qaytaradi. Buni tun qorong'usida haydovchi yaqqol ko'ra oladi.

Barcha yetti guruhda ko'pgina turli belgilar mavjud. Quyida piyodalar va velosipedchilar uchun bilish muhim bo'lgan belgilarning asosiylari haqida hikoya qilinadi.

OGOHLANTIRUVCHI BELGILAR

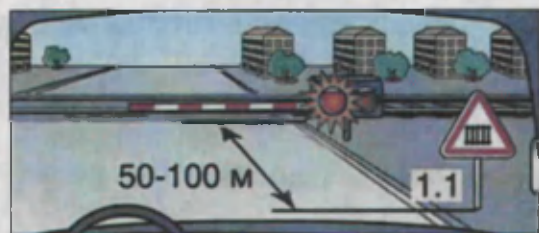
Ogohlantiruvchi belgilar haydovchiga yo'lning xavfli qismiga yaqinlashayotganligi, xavfning turi va shakli haqida axborot beradi. Bu belgilar aholi yashamaydigan joylarda xavfli yerdan 150-300 metr avval, aholi yashaydigan joylarda esa 50-100 metr oldin o'rnatiladi. Zarurat tug'ilganda bu belgilar boshqa masofada o'rnatilishi mumkin. Ular: «Shlagbaumli temir yo'l kesishmasi», «Shlagbaumsiz temir yo'l kesishmasi», «Bir izli temir yo'l», «Ko'p izli temir yo'l», «Temir yo'l kesishmasiga yaqinlashuv».

Haydovchi yoki velosipedchi ogohlantiruvchi belgini ko'rgach, o'ta hushyor bo'lishi, harakat tezligini kamaytirishi kerak. Shunda u zarurat tug'ilganda xavf paydo bo'lgan joy oldida to'xtash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Piyoda xavfli joyga yaqinlashganda, ayniqsa, ehtiyotkor bo'lishi lozim.

«SHLAGBAUMLI TEMIR YO'L KESISHMASI» BELGISI

Bu belgi temir yo'l kesishmasiga yaqin yo'ldagi joyga o'rnatiladi. U haydovchilar va piyodalarni xavfli hududdan ogoh etadi. Haydovchilar kesishmaga yaqinlashar ekanlar, tezlikni kamaytiradilar, agar shlagbaum yopiq bo'lsa, unga yaqinlashgach to'xtaydilar.

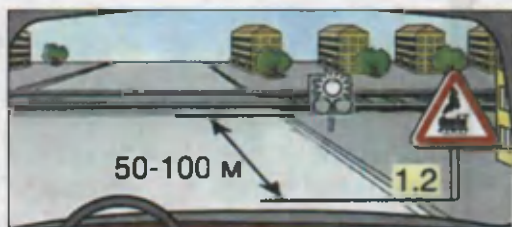
Qizil yo'l-yo'lli oq rangga bo'yalgan yog'och yoki ko'ndalang metall balkani shlagbaum, deb ataydilar. U bilan yo'l to'siladi.

Temir yo'l kesishmasi shlagbaum bilan to'silib, qizil chiroq signallari yoqilganda piyodalarning o'tishi taqiqlanadi. Poyezd o'tib ketgach va shlagbaum ko'tarilgandan so'ng kesishmada harakatni boshlash mumkin.

«SHLAGBAUMSIZ TEMIR YO'L KESISHMASI»

Bu belgida paravoz tasviri tushirilgan. Belgi haydovchilar va piyodalarni yo'lning bir qadar xavfli hududi – shlagbaumsiz temir yo'l kesishmasidan ogoh etadi. Bunday kesishmaga o'ta ehtiyotkorlik bilan

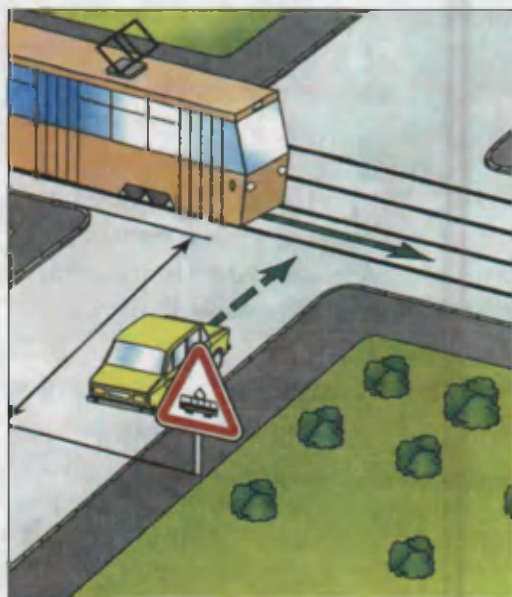
yaqinlashish zarur. Yaqinlashib kelayotgan poyezd shovqini kelayotgan yo kelmayotganligiga quloq solib ko'rish va diqqat bilan chap hamda o'ng tomonga qarash kerak. Poyezd yaqinroqda yo'qligiga ishonch hosil qilingandan keyingina kesishmadan o'tishni boshlash lozim.

Haydovchilar va piyodalarni shlagbaumli va shlagbaumsiz temir yo'l kesishmasi yo'lidagi xavf haqida oldindan ogohlantirish maqsadida bu belgilar ikki martadan qo'yiladi: biri temir yo'l tarmog'idan naridagi yo'lga, ikkinchisi temir yo'l tarmog'iga yaqin yo'lga o'rnatiladi.

«TRAMVAY IZIDAN KESIB O'TISH» BELGISI

Ba'zi turar joy mavzolari va shaharlarda yo'llarni tramvay izlari kesib o'tadi. Ular temir yo'l tarmoqlari singari haydovchi va piyodalar uchun xavflidir. Shu sababli ana shu xavfli joyga yaqinlashib qolinganligi haqida haydovchilar va piyodalarni ogohlantirish maqsadlarida «Tramvay izlarini kesib o'tish» ogohlantiruvchi belgisi o'rnatiladi.

Piyodalar va velosipedchilar yaqinlashib kelayotgan tramvay yo'qligiga ishonch hosil qilganlaridan keyingina tramvay yo'lini kesib o'tishlari mumkin.

«IKKI TOMONLAMALI HARAKAT» BELGISI

Bunday belgi ilgari bir tomonlamali harakat mavjud bo'lgan, endilikda qaramaqarshi harakatdagi ko'cha yoki yo'l bo'lagiga o'rnatiladi.

Masalan, yo'lda ta'mirlash ishlari ketmoqda. Yo'lsozlar harakat butunlay to'xtab qolmasligi maqsadida yo'lning bo'sh qolgan qismida

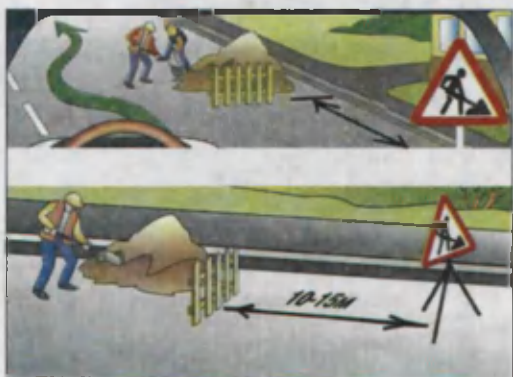
vaqtincha ikki tomonlamali qatnovga, harakatlanish ikki bo'lagidan biriga ruxsat etishadi. Bu haqda oldindan «Ikki tomonlamali harakat» belgisi bilan ogohlantirishadi.

Haydovchilar va velosipedchilar yo'lining ana shu xavfli qismida tezlikni kamaytirgan holda alohida ehtiyotkorlik bilan yurishlari kerak.

«YO'L ISHLARI» BELGISI

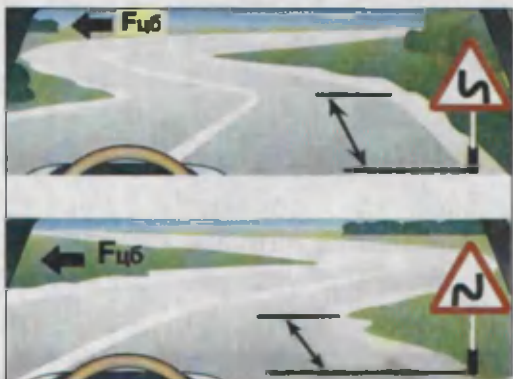
Yo'llarda yo'l-ta'mirlash ishlari borayotganligi uchrab turadi. Bu haqda haydovchilar va piyodalarni «Yo'l ishlari» belgisi ogoh etadi.

«XAVFLI BURILISH» BELGISI

Yo'llarda tez-tez burilishlar uchrab turadi. Agar ana shu joylardan katta tezlikda yurilsa, avtofalokat ro'y berishi mumkin: surilib va otilib ketish ehtimoldan uzoq emas.

Haydovchilar va velosipedchilarni xavfli burilishdan ogohlantirish maqsadida bir qancha oraliq masofalarda «Xavfli burilish» belgisi o'rnatiladi. Unda burilish yo'nalishi ko'rsatilgan.

Bu joylarda piyodalarning yo'lni kesib o'tishlari xavflidir.

«SIRPANCHIQ YO‘LLAR» BELGISI

Yomg‘irli, shamol va qorli havoda ba‘zan yo‘llarning ayrim qismlari sirpanchiq bo‘lib qoladi. Haydovchilar va piyodalarni bunday joylar haqida «Sirpanchiq yo‘l» belgisi ogoh etadi. Bu belgini ko‘rgan haydovchilar tezlikni kamaytirib, xavfli yo‘l hududida alohida ehtiyotkorlik bilan yurishlari kerak. Yo‘l chekkasida borayotgan piyodalar ham o‘ta hushyor bo‘lishlari lozim. E‘tiborsizlik qilsalar, ularni kelayotgan mashina bir tomonga surib ketishi hech gapmas.

«PIYODALAR O‘TISH JOYI» BELGISI

Yo‘llarda piyodalar uchun qatnov qismini kesib o‘tadigan joy ajratiladi. Avtomobillar haydovchilari va velosipedchilarni bu haqda ogohlantirish maqsadida piyodalarning o‘tish joylaridan ba‘zi oraliq masofalargacha ogohlantiruvchi belgilar o‘rnatiladi.

Avtomobillar haydovchilari va velosipedchilar «Piyodalar o‘tish joyi» belgisini ko‘rishgach, tezlikni kamaytirishadi.

«BOLALAR» BELGISI

Bu belgi maktablar, bolalar bog‘chalari va xiyobonlar, dam olish joylari hamda boshqa bolalar muassasalari oldiga qo‘yiladi. U avtomobillar haydovchilari va velosipedchilarni ko‘cha yoki yo‘lning qatnov qismida bolalar paydo bo‘lib qolishi mumkinligidan ogoh etadi.

Avtomobillar haydovchilari va velosipedchilar «Bolalar» belgisini ko‘rishgach, yo‘lning ana shu qismida o‘ta ehtiyotkorlik bilan kamaytirilgan tezlikda o‘tishlari shart.

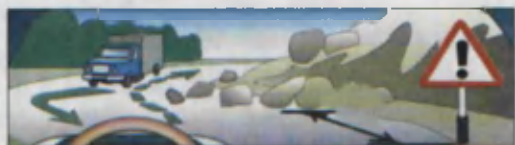
«TIK KO‘TARILISH» VA «TIK NISHABLIK» BELGISI

Ba‘zan yo‘llarda tik ko‘tarilish va nishabliklar uchraydi. Ularning yo‘lda borligi haqida avtomobil haydovchilari va velosipedchilarni «Tik ko‘tarilish» va «Tik nishablik» belgisi ogohlantiradi. Bunday joylarda alohida ehtiyotkorlik bilan yurish kerak.

«BOSHQA XAVF-XATARLAR» BELGISI

Yo‘llarning qoyalar turtib chiqqan, jarliklari bor joylari haqida «Boshqa xavf-xatarlar» belgisi ogohlantiradi. Bu belgini ko‘rgan haydovchilar tezlikni kamaytirishlari lozim.

Savol va topshiriqlar:

1. Yo‘l belgilari nima uchun kerak?
2. Yo‘l belgilari qanday guruhlarga bo‘linadi?
3. Ogohlantiruvchi belgilarning shakli qanday, ular nimalarni anglatadi?
4. «Shlagbaumsiz temir yo‘l kesishmasi» belgisi nimadan ogohlantiradi? U qayerda o‘rnatiladi?
5. «Shlagbaumli temir yo‘l kesishmasi» belgisini chizing. U nimadan ogohlantiradi?
6. Bolalar tasvirlangan belgi qayerda o‘rnatiladi?
7. «Piyodalar o‘tish joyi» belgisi nimani bildiradi?
8. «Xavfli burilish» belgisini chizing. U nimadan ogohlantiradi?

IMTIYOZ BELGILARI

Ko'chalar va yo'llarda transport vositalari harakati uzluksizligi doimiy olib borayotgan sharoitlarda ular oqimini aniq tashkil etish katta ahamiyatga egadir.

Svetoforlar yonib turgan chorrahalarda haydovchilarning o'zlari uni ilg'ab olishadi va harakat tezligini kamaytirishadi. Katta tezlikda kelayotgan haydovchilar va velosipedchilarni yo'l kesishmasiga yaqinlashib qolganliklari to'g'risida qanday ogohlantiriladi hamda chorrahalaridan, kesishmalardan yo'llarning ayrim qismlari va tor joylaridan tartib bilan o'tishni qanday ogohlantirish mumkin?

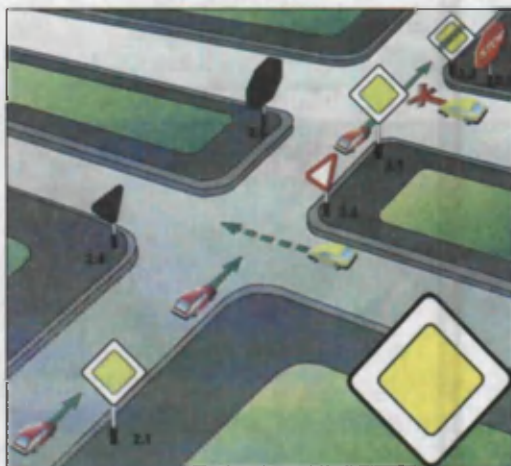
Buning uchun chorrahalar va yo'l kesishmalarining ayrim oraliq masofalarida ko'rsatkich belgilar o'rnatiladi.

Bosh va ikkinchi darajali ko'chalar hamda yo'llar mavjud. Yo'l belgilari ularning farqlarini anglatib turadi. Bundan tashqari qoplamasiz (qattiq) yo'lga taalluqli har qanday qoplamali yo'l bosh yo'l hisoblanadi.

«BOSH YO'L» BELGISI

Bu belgi oldinda transport vositalari harakatlanayotgan bosh yo'l borligini bildiradi.

Yon ko'chadan ana shu yo'lga chiqib kelayotgan haydovchilar, shuningdek, velosipedchilar bosh yo'lda kelayotganlarni o'tkazib yuborishlari kerak. Bosh yo'l tugagan oxirgi joyda «Bosh yo'lning tugashi» belgisi qo'yiladi.

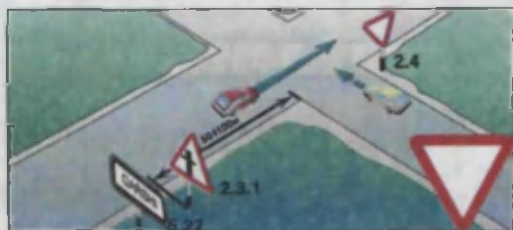
«YO'L BERING» BELGISI

Bu belgi sakkiz qirrali shaklda, qizil rangga bo'yalgan bo'ladi. U tinimsiz harakatdagi ko'chalar va yo'llar chorrahalarida oldiga o'rnatiladi.

Avtomobillar haydovchilari va velosipedchilar bu belgini ko'rganda,

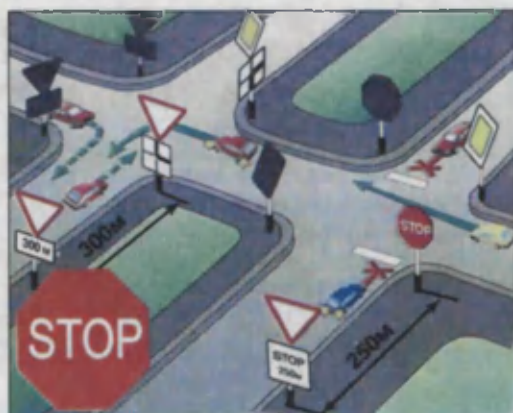
to'xtashlari va kesishma yo'nalishdagi transport vositasini o'tkazib yuborishlari kerak.

Ko'rib chiqilgan keng tarqalgan to'rt buyuruvchi belgidan tashqari «Ikkinchi darajali yo'l bilan kesishuv», o'ngdan yoki chapdan «Ikkinchi darajali yo'l tutashuvi» belgilari ham bor.

«TO'XTAMASDAN HARAKATLANISH TAQIQLANADI» BELGISI

Haydovchi bu belgini ko'rgach, yo'l kesishmasi bo'ylab harakatlanayotgan transport vositasiga yo'lni bo'shatib berishi kerak.

Savol va topshiriqlar:

1. Buyuruvchi belgilar nimani bildiradi?
2. Yaqinlashib kelayotgan transport vositasi bo'lmasa ham oldinda «To'xtamasdan harakatlanish taqiqlanadi» belgisi o'rnatilgan bo'lsa, velosipedchi chorrhada to'xtashga majburmi?

TAQIQLOVCHI BELGILAR

«PIYODALARNING HARAKATLANISHI TAQIQLANGAN» BELGISI

Bu belgi piyodalarning harakatlanishini taqiqlaydi.

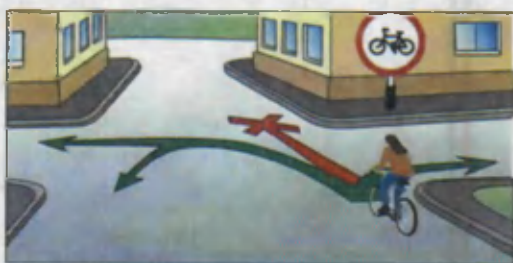
Qoidaga ko'ra, bu belgilar yo'l-ta'mirlash ishlari ketayotgan, qurilish maydonlari atroflariga, qisqasi piyodalar uchun xavfli hisoblangan joylarga o'rnatiladi.

«VELOSIPEDDA HARAKATLANISH TAQIQLANADI» BELGISI

Ko'chalar va yo'llarda, ana shu belgi o'rnatilgan joylarda velosipedda yurish taqiqlanadi.

Odatda katta transport harakati gavjum ko'chalar va yo'llarga «Velosipedda yurish taqiqlanadi» belgisi qo'yiladi.

«HARAKAT TAQIQLANADI» BELGISI

Shunday ko'chalar va yo'llar bo'laklari ham borki, ularda har ikki yo'nalishda transport vositalarining harakatlanishi mumkin emas. Bu haqda avtomobil haydovchisi yoki velosipedchini «Harakat taqiqlanadi» belgisi

ogohlantiradi. Belgi ko'cha va yo'l bo'lagining har ikki tomoniga o'rnatiladi. Uni ko'rgan haydovchi hududni aylanib o'tadi.

Belgi ostida strelka tasvirlangan qo'shimcha ko'rsatkich ham o'rnatilgan bo'lishi mumkin. Strelka harakat yo'nalishi belgisini anglatadi.

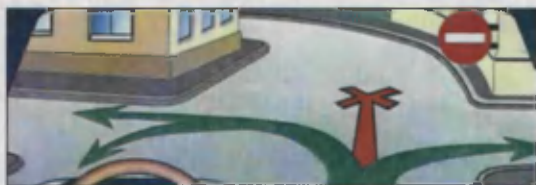
Bu belgi harakati jamoat transportiga (tramvay, avtobus) tatbiq

etilmaydi. Jamoat transporti haydovchilari ana shu dahadan o'ta ehtiyotkorlik bilan o'tib ketadilar.

«KIRISH TAQIQLANADI» BELGISI

Ko'chalarda oq kesishgan qizil doirali belgini uchratish mumkin. Mashina haydovchilari va velosipedchilarning ana shu belgi o'rnatilgan ko'cha yoki yo'l bo'lagiga kirishi mumkin emas.

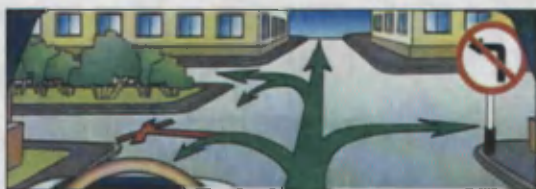
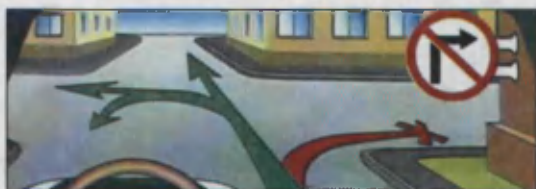

Odatda bunday belgilar bir tomonlama harakatdagi ko'chalar boshiga qo'yiladi. Shu sababli «Kirish taqiqlanadi» belgisi o'rnatilgan ko'chaga qarama-qarshi tomondan yoki unga yondosh tor ko'cha orqali kirish mumkin. Bu belgi amaliyoti ana shu ko'chadan yo'nalishi o'tgan jamoat transportiga tatbiq etilmaydi.

«Kirish taqiqlanadi», «Harakatlanish taqiqlanadi» yoki «Velosipedda yurish taqiqlanadi» belgisini ko'rgan velosipedchi darhol velosipeddan tushib, uni qo'lida yetaklaganicha trotuarga o'tib olishi, «Yo'l harakati qoidalari»da ko'rsatilganidek, harakatlanishi lozim.

«CHAPGA BURILISH TAQIQLANADI», «O'NGGA BURILISH TAQIQLANADI» BELGILARI

Ba'zanchorrahaldachapyoki o'ng tomonga qizil chiziq tortilgan, qayrilgan qora strelka belgisini uchratish mumkin. Bunday belgilar avtomobil haydovchilari va velosipedchilarga strelka qaratilgan tomonga yo chapga yoki o'ng tomonga burilish mumkin emasligini anglatadi. Daf'atan, «Chapga burilish taqiqlanadi» belgisi haydovchilarga orqaga qayrilishni taqiqlamaydi.

Qoidaga ko'ra, bu belgilar yondosh qatnovlarda harakat faqat bir tomonga, ya'ni ko'cha bir tomonlama harakatdan iborat ekanligidan dalolat beradi.

«TO‘XTASH TAQIQLANADI» BELGISI

Shunday ko‘chalar va yo‘llarning alohida bo‘laklari borki, ularda transport vositalarining to‘xtashi taqiqlanadi. Bunday belgini ko‘proq transport vositalari harakatining ushlanib qolishiga sabab bo‘luvchi bekatli tor ko‘chalar va yo‘llarda uchratish mumkin.

«TRAKTORLARNING HARAKATI TAQIQLANADI» BELGISI

Bu belgi traktorlar, kombaynlar, shuningdek, boshqa qishloq xo‘jalik mashinalari va mexanizmlarining harakatlanishini taqiqlaydi.

«OT-ARAVA HARAKATLANISHI TAQIQLANADI» BELGISI

Bu belgi ot-arava, chana, shuningdek, otliqlar va mol podasini haydab o‘tish harakatini taqiqlaydi.

Savol va topshiriqlar:

1. Taqiqlovchi belgilar nimalardan dalolat beradi?
2. Velosipedchi «Kirish taqiqlanadi» va «Velosipedda harakatlanish taqiqlanadi» belgisini ko‘rgach, qanday yo‘l tutishi kerak?
3. «Yo‘l yopiq» belgisi qayerda o‘rnatiladi?
4. «Harakat taqiqlanadi» belgisi o‘rnatilgan ko‘chada velosipedchi harakatlanishi mumkinmi?

BUYURUVCHI BELGILAR

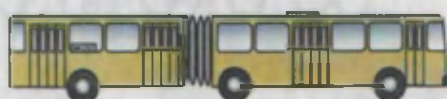
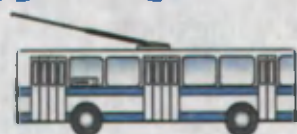
Buyuruvchi belgilar ko'chalar va yo'llarning bayonnoma kiritilgan bo'laklari oldiga o'rnatiladi.

«MAJBURIY HARAKAT YO'NALISHI» BELGISI

Bu belgilar avtomobil haydovchilari va velosipedchilarga majburiy harakat yo'nalishini ko'rsatib tura-di. Ular strelka ko'rsatgan tomon-gagina harakat qilishlari kerak.

Bu belgilar jamoat trans-port vositalari faoliyatiga ta'sir ettirilmaydi.

«VELOSIPED YO'LKASI» BELGISI

Bu belgi faqat velosi-pedchilarning harakatlanishiga ruxsat etadi. U velosipedchilar yo'lkasi uchun maxsus ajratilgan joylarga osib qo'yiladi. Boshqa transport vositalari (avtomobillar, mototsikllar, ot-aravali transportlar) turlariga esa bu belgida o'tib ketish ruxsat etilmaydi.

Agar piyodalar uchun trotuar yoki yo'lka bo'lmasa, piyodalar velosiped yo'lkasi bo'ylab harakatlana oladilar. Ammo, shu

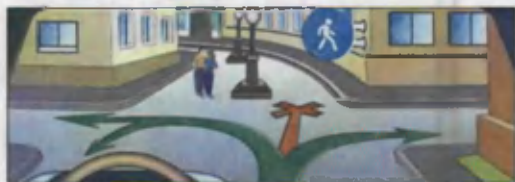

bilan birga piyodalar o'ta ehtiyotkor bo'lishlari, velosipedchilar esa diqqat bilan yurishlari lozim.

Agar ro'paradan velosipedchilar oqimi kelayotgan bo'lsa, alohida ehtiyotkor bo'lishlari zarur.

«PIYODALAR YO'LKASI» BELGISI

Ba'zan yo'llarda faqat piyodalar uchun belgilangan maxsus yo'lka bo'ladi. Ana shu yo'lkada ko'chada yurish umumiy qoidasiga tayangan holda harakatlanish zarur. Piyodalar yo'lkasida o'ynash, chana uchish mumkin emas.

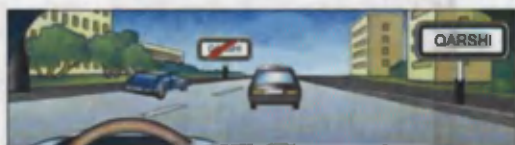

Bu yo'lkani anglatish uchun «Piyodalar yo'lkasi» belgisi o'rnatiladi. Bu yo'lka bo'ylab velosipedda yurish taqiqlanadi.

AXBOROT-ISHORA BELGILARI

«AHOI YASHAYDIGAN JOYNING BOSHLANISHI» BELGISI

Belgi shaharga, aholi yashash joyiga yoki qishloqqa yaqinlashayotganligidan darak beradi. Bunda avtomobil haydovchilari va velosipedchilar harakat tezligini kamaytirib, e'tiborni oshirishlari kerak.

«BIR TOMONLAMA HARAKATLANISH YO'LI» BELGISI

Belgi avtomobil haydovchilari va velosipedchilarga yo'l bo'lagida bir tomonlama harakatlanish lozimligidan darak beradi. Qayrilish va orqa yo'nalishda yurish, ro'paradan kelayotganga qarshi harakatlanish mumkin emas. Aks holda bu yo'l-transport hodisasi sodir bo'lishiga olib keladi.

«PIYODALAR O‘TISH JOYI» BELGISI

Belgi piyodalarning o‘tish joyini bildiradi. U piyodalarga ko‘chalar va yo‘llardagi qatnov qismida o‘tish joyini anglatadi.

Avtomobil haydovchilari va velosipedchilar piyodalar o‘tish joyiga yaqinlashganlarida tezlikni kamaytirib alohida ehtiyotkorlik ko‘rsatishlari lozim.

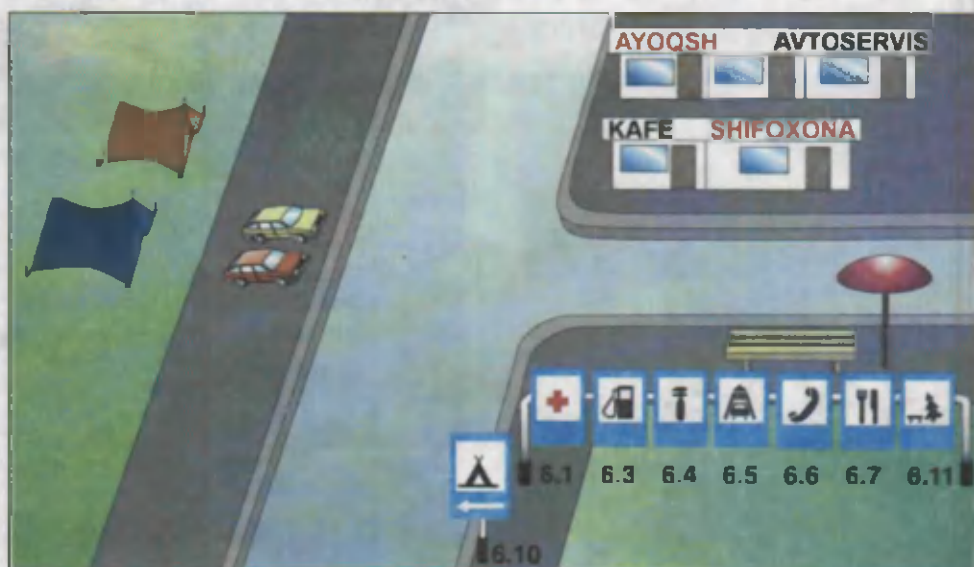
«TO‘XTASH JOYI» BELGISI

Bu belgi transport vositalarining to‘xtash joyini ko‘rsatadi. Piyodalar ana shu maydonchaga kirishlari mumkin emas. Chunki kutilmaganda unga mashina kirib kelib qolishi mumkin.

SERVIS BELGILARI

«BIRINCHI TIBBIY YORDAM KO'RSATISH JOYI» BELGISI

Bu belgi haydovchilar va yo'lovchilarni yo'ldan uncha uzoq bo'lmagan joyda tezkor yordam ko'rsatish maskani borligidan xabardor qiladi.

«OSHXONA» VA «MEHMONXONA» YOKI «KEMPING» BELGILARI

Bu belgilar haydovchilar va yo'lovchilarni yo'lda oshxona, mehmonxona yoki kemping borligidan xabardor qiladi.

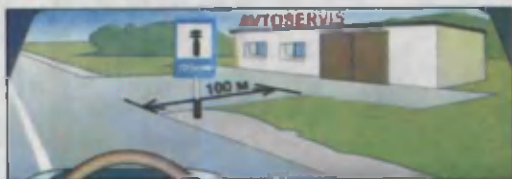
QO'SHIMCHA AXBOROT BELGILARI

Turlicha belgilarni hisobga olgan holda ko'rsatkichlar haydovchilarga yo'llarda mo'ljal olishga yordam beradi.

Bunga masalan, «Harakatlanish

hududi» (1), «Harakat yoʻnalishi» (2), shuningdek, «Harakat vaqti», «Transport vositasining turi», «Bosh yoʻl-yoʻnalish» va h.k. koʻrsatkichlar kiradi.

Savol va topshiriqlar:

1. Axborot-ishora belgilari nima maqsadda xizmat qiladi?
2. «Piyodalar yoʻlkasi» belgisi nimani bildiradi? U qayerda oʻrnatiladi?
3. «Piyodalar oʻtish joyi» belgisi qayerda oʻrnatiladi?
4. Qoʻshimcha axborot belgilarining vazifasi qanday?
5. Maktabingiz yoʻlida qanday yoʻl belgilari uchrashini gapirib bering. Ular rasmini chizing.
6. Oʻzingiz bilgan va koʻrgan chorraha, koʻchalarda «Yoʻl harakati qoidalari»ga qanday amal qilishlari haqida gapirib bering.
7. Quyidagi rasmga qarab piyodalarning xatosini toping.

OSMA DVIGATELLI VELOSIPED VA MOPEDLARDA HARAKAT QILISH QOIDALARI

Transport vositalaridan biri bo'lgan osma dvigatelli velosipedning asosiy texnik tuzilishi shunday:

— harakatlantiruvchi dvigatel – motor qismi, harakat uzatmasi, boshqaruv ruli, g'ildiraklar. Mopedlarning ham tuzilishi shunday. Osma dvigatelli velosipedlarni yoshi 14 ga to'lmagan bolalarning boshqarishi mumkin emas. Yoshi 16 ga to'lgan o'smir bolalarga esa moped haydashga ruxsat etiladi. Osma dvigatelli

velosiped va moped haydovchilarga ham transport vositasining boshqa turlarini boshqaruvchi haydovchilarga qo'yilgan talablar joriy etilgan. Velosipedchilar va moped haydovchilar ham «Yo'l harakati qoidalarida»da belgilangan tartib va ko'rsatmalarga amal qilishga majburdirlar. Ular avvalo, yo'l belgilariga rioya etishlari, tartibga soluvchi hamda svetofor ishoralariga ko'ra harakatlanishlari lozim.

Velosipedlar, mopedlarni haydab ketayotganda yo'lning chetki o'ng bo'lagidan harakatlanish lozim. Velosiped va moped yaxshilab sozlangan va tormoz qismi yaxshi ishlaydigan bo'lishi kerak. Qorong'i vaqtda yaxshi ko'rinishi va yo'lga yoritib borishi uchun velosipedning old tomoniga oq rangli chiroqcha yoki qizil rangli nur qaytargich, yon tomonlariga esa zarg'aldoq yoki qizil rangli nur qaytargich o'rnatilgan bo'lishi shart. Agar shunday vositalari bo'lmasa, velosipedni tungi vaqtlarda boshqarish qiyin kechadi, uni boshqa transport vositasi haydovchisi ko'rmay qolib urib yuborishi mumkin.

Velosiped va mopedni bir qo'l bilan zinhor boshqarmaslik kerak. Bundan tashqari har ikkala transport vositasida ham odam tashish va eniga 0,5 metrdan ortiq hajmdagi boshqarishga xalal beradigan yuklarni tashish taqiqlanadi.

Chorrahadan tashqaridagi harakat tartibga solinmaydigan joylarda

velosiped yo'lkasida borayotgan velosiped va moped haydovchilari bu yo'lka bilan kesishgan yo'llarda harakatlanayotgan transport vositalariga yo'l berishlari kerak.

Velosipedlar uchun maxsus yo'lka bo'lgani holda yo'lning qatnov qismida harakatlanish, tramvaylar yo'llarida, tegishli yo'nalishda bo'lagi bittadan ko'p bo'lgan yo'llarda chapga burilish yoki qayrilib olishga ruxsat etilmaydi. Velosipedlar va mopedlarni shatakka olish, ulardan shatakka olishda foydalanish, piyodalar yuradigan yo'llarda katta tezlikda yurish mutlaqo mumkin emasligini yodda tutish lozim.

Osma dvigatelli velosiped va mopedlar odam yoki yuk tashish vositasi emas. Ulardan faqat «Yo'l harakati qoidalari»da belgilangan me'yor va mezonlarga asosan foydalanish zarur. Chorrahalaridan, piyodalar uchun ajratilgan maxsus yo'lkalardan o'tayotganda, albatta, yo'l belgilari va svetofor ishoralariga rioya etish lozim. Chorrahalaridan katta tezlikda va qizil chiroqda o'tish man etiladi.

Ko'cha va yo'llarning chap tomonidan yurish, qatnov qismini band etish taqiqlanadi.

Savol va topshiriqlar:

1. Osma dvigatelli velosiped va mopedlarning tuzilishi haqida nimalarni bilasiz?
2. Velosipedni va mopedni necha yoshli bola haydash huquqiga ega?
3. Osma dvigatelli velosiped va moped haydovchilari uchun qanday qoidalar bor?
4. Qayerda va qanday tartibda yurish mumkin hamda nimalar mumkin emasligi xususida so'zlab bering.
5. Chorrahada o'tish qoidasi qanday? Yo'lkadan-chi?

SHIKASTLANGANLARGA BIRINCHI TIBBIY YORDAM KO'RSATISH

3.1. UMUMIY QOIDALAR

3.1.1. YO'L-TRANSPORT SHIKASTLANISHLARI

Tajribalar shuni ko'rsatadiki, yo'l-transport hodisalariga uchraganlarga birinchi daqiqalarda tibbiy yordam ko'rsatish ko'p jihatdan jabrlanganlar hayotini saqlab qolinishga sabab bo'ladi. Yapon mutaxassislarining fikricha, shikastlangan kishi klinik o'lim holatida 3 daqiqagacha bo'lsa, uning hayotini saqlab qolish ehtimoli 75%ni tashkil qiladi. Bu vaqt 5 daqiqaga cho'zilsa, hayotini saqlab qolish ehtimoli 25% gacha kamayadi. Agar 10 daqiqadan ko'p vaqt o'tsa, odamning hayotini saqlab qolib bo'lmaydi.

N.V. Sklifosovkiy nomidagi tez yordam ilmiy-tadqiqot institutining ma'lumotlariga ko'ra, yo'l-transport hodisalarida o'lganlarning taxminan 17%ining olamdan ko'z yumish sababi qon oqish, nafas bo'g'ilishi va boshqa lozim bo'lgan tibbiy tez yordam ko'rsatilmagan holatlar tufayli ro'y bergan. Yo'l-transport hodisalarida og'ir shikastlanganlarning 60%i fojia joyida, 8%i davolash muassasasi yo'lida olamdan o'tishi aniqlangan.

3.1.2. TIBBIY YORDAM KO'RSATISH TARTIBI VA TASHKIL QILISH QOIDALARI

Yo'l-transport hodisasida shikastlanganlarga tibbiy yordam ko'rsatish 3 bosqichda amalga oshirilishi ko'zda tutiladi:

Birinchi — hodisa joyida. Bu o'z-o'ziga yordam ko'rsatish va hodisa joyida bo'lgan odamlarning yordami hamda chaqirilgan tibbiyot xodimlari ko'rsatgan yordamdan iborat.

Ikkinchi — shikastlanganlarni davolash muassasasiga olib borishda yo'lida ko'rsatiladigan yordam.

Uchinchi — davolash muassasasidagi yordam.

Davolash-profilaktika korxonalarini avtomobil yo'llarining

qismlariga o'rnatilgan va bu yo'llarda tibbiy yordam olishni bildiradigan 6.1 va 6.2 yo'l belgilari bilan belgilab qo'yish ko'zda tutilgan. Tibbiyot xodimlari boshqaradigan avtomobillarga o'rnatish uchun taniqlik belgi mavjud. Bunday belgilar yo'l-transport hodisasida shikastlanganlarga malakali yordam ko'rsata oladigan hakimlarning avtomobillariga o'zlari xohish bildirgan taqdirda o'rnatiladi. Bunday hakimlar ro'yxatini davolash muassasasining bosh hakimi tuzadi va joylardagi sog'liqni saqlash tashkilotlari tasdiqlaydi. Hakimlar boshqaradigan avtomobillar taniqlik belgisi bilan belgilanganda, ularga guvohnoma yoki shikastlanganlar hayoti xavf ostida qolganda yordam ko'rsatish uchun transport vositalaridan tekin foydalanish huquqini beradigan talon beriladi.

3.1.3. TIBBIY YORDAM KO'RSATISH TALABI

Yo'llarda harakatlanish qoidalarining 5.1- bandiga asosan, yo'l-transport hodisasi sodir bo'lganda haydovchi: darhol buyumlarni qo'zg'atmasligi, shikastlanganlarga birinchi tibbiy yordam berish uchun zarur choralarni ko'rishi, «tez tibbiy yordam» xizmatini chaqirish, agar buning imkoni bo'lmasa, shikastlanganlarni o'z transportida yoki boshqa yo'lovchi transportida yaqin oradagi davolash muassasasiga olib borishi, u yerda o'z ismini, transport vositasining davlat raqamini aytishi va voqea sodir bo'lgan joyga qaytib kelishi shart.

Bundan tashqari tibbiy yordamga muhtoj fuqarolarga:

yo'l-transport hodisasi tufayli shikastlangan transport vositalarining shatakka olib borishi (faqat yuk avtomobili haydovchilari);

tibbiy yordam ko'rsatish uchun shu yo'nalishda ketayotgan tibbiyot xodimlariga, shuningdek, harakat yo'nalishidan qat'i nazar, hayoti xavf ostida qolgan bemorni yaqin atrofdagi davolash muassasasiga olib borishda ko'maklashishi lozim;

xizmat vazifasi bilan bog'liq hollarda militsiya xodimlariga haydovchi transport xizmati ko'rsatishi shart (qoidaning 3.6 - bandi).

Bu qoidalarga rioya qilmagan haydovchilar jinoiy javobgarlikka tortiladilar.

Yo'l-transport hodisasida jabrlanganlarning shikastlanish darajasiga qarab jinoyat ko'rib chiqiladi. YTH oqibatida jabrlangan shaxs o'lganda haydovchiga juda katta javobgarlik yuklatiladi. YTHda o'lganligini aniqlash uchun hodisadan keyin odam o'lgangacha o'tgan muddat bilan aniqlanadi. Turli mamlakatlarda bu muddat turlicha belgilangan. Masalan, Polsha va Vengriyada bu muddat 2 kun, Avstriyada 3 kun, Fransiyada 6 kun, Italiya, Rossiya va O'zbekistonda 7 kun, deb belgilangan. BMT Yevropa iqtisodiy komissiyasining belgilashicha, avariya dan keyingi 30 kun orasida o'lganlar, YTHsi oqibatida o'lganlar hisoblanadi.

Jinoiy javobgarlik kodeksiga asosan og'ir tan jarohati, uncha og'ir bo'lmagan va yengil jarohatlarga bo'linadi. YTHda haydovchining javobgarligi ana shu jarohatlanish darajasi bilan belgilanadi.

Og'ir tan jarohatlariga, hayot uchun xavfli bo'lgan eshitish, ko'rish, gapirish, qo'li, oyog'ini yo'qotgan, sog'ligi izdan chiqqan, mehnat qobiliyatini 35% ga yo'qotganlar hisoblanadi.

Uncha og'ir bo'lmagan tan jarohatlariga hayot uchun uncha xavfli bo'lmagan tana a'zolari va funksiyalari yo'qolmagan, sog'lig'i 4 haftadan ko'proq muddatda izdan chiqqan, mehnat qobiliyatini 15-35% gacha yo'qotganlar hisoblanadi.

Yengil tan jarohatlariga sog'lig'ini yo'qotib, 28 kungacha davolangan va mehnat qobiliyatini 15% gacha yo'qotganlar kiradi.

3.1.4. YPX MASKANLARI VA AVTOMOBILLARNI TIBBIY YORDAM KO'RSATISH VOSITALARI BILAN JIHOZLASH

Yo'l-transport hodisalari tufayli shikastlanganlarga kechiktirib bo'lmaydigan tibbiy yordam ko'rsatish uchun statsionar YPX maskanlari quyidagilar bilan jihozlanadi:

Qon to'xtatuvchi rezina jgut.....	2 dona
Kiyimlarni qirqish uchun qaychi.....	1 dona
Til uchun to'g'ri, yoyiq metall shpatel.....	1 dona
Metall shina:	
Qo'l uchun.....	1 dona

Oyoq uchun.....	1 dona
Sanitariya zambili.....	1 dona
Yig'iladigan tibbiyot shchiti.....	1 dona
Bir tabaqali tibbiyot shkafi.....	1 dona
Steril doka bint.....	1 dona
O'lchamlari 7x5 sm.....	1 dona
O'lchamlari 10x5 sm.....	1 dona
Steril doka salfetaklar 16x14 sm.....	1 dona
Plastir 6x10.....	1 dona
Yopishqoq plastir 6x4,5 sm.....	1 dona
5% li yod eritmasi.....	6 ampula
10% li ammiak eritmasi.....	6 ampula
Validol.....	1 quti
Nitroglitserin tabletkasi.....	1 quti

Elastik naysimon sterillangan bint:

№1 (massasi 1,5 gr).....	1 o'ram
№2 (massasi 3,5 gr).....	1 o'ram
№3 (massasi 4 gr).....	1 o'ram

Yo'lda birinchi tibbiy xizmat ko'rsatish uchun transport vositalarida doriquti (aptechka) bo'lishi shart. Unda quyidagilar bo'lishi ko'zda tutilgan:

Yurak sohasida og'riq sezilganda til ostiga qo'yish uchun tabletkali validol.

Og'iz bo'shlig'i, tomoqni chayish uchun va jarohatni yuvish uchun kaliy permanganat (suv bilan eritmasi qizg'ish rangda bo'ladi).

Hushdan ketganda, is gazi tutganda iskatish, terini qitiqlash uchun 10%li ammiakning suvdagi eritmasi.

Jarohatlar atrofida ishlov berish uchun spirtli 5% li yod eritmasi.

Arteriyadan qon oqishini vaqtincha to'xtatish uchun jgut.

Kuyishdan keyin, kesilgan, tirlangan joylarni davolash uchun leykoplastir.

3.2. ODAM ANATOMIYASI VA FIZIOLOGIYASI

3.2.1. ODAM GAVDASINING TUZILISHI

Odam organizmi alohida qismlar, to'qimalar, a'zo va to'qima elementlaridan tashkil topgan. Ana shu qismlarning bir-biriga uzviy bog'lanishi natijasida bir butunga aylangan tuzilma bo'lib, u beto'xtov o'zgarib turadi. Organizm o'zi yashaydigan joyga moslashgan va shu sharoitsiz yashay olmaydi.

Organizmning barcha a'zolari bir-biri bilan o'zaro bog'liq, ya'ni tomirlarda oqayotgan qon, limfa suyuqliklari yordamida gumoral yo'l bilan bog'lanadi, markaziy asab (nerv) sistemasi organizmni idora etib turadi, bularning hammasi organizmning bir butunligini ta'minlaydi.

Demak, odam organizmi to'qimalardan, a'zolardan, sistemalardan tarkib topgan, ular o'zaro bog'lanib, bir butun organizmni hosil qiladi. Organizmning bir butunligi shunda ham namoyon bo'ladiki, odam kasallanganda yoki shikastlanganda, faqat og'rigan joyi bezovta qilmasdan, balki butun organizmni umumiy reaksiyasida namoyon bo'ladi. Bu asab markazlari va asab hujayralarining funksiyasini o'zgarishi natijasida organizmning hayot faoliyati uchun kerakli vitaminlar, garmonlar, tuzlar va boshqa moddalarning qon tarkibida kerakli miqdorda qo'yilishi natijada organizmning energetik va himoya qobiliyati oshadi. Bular hosil bo'lgan jarohatlarning sog'ayishiga ko'maklashadi.

Kasallikning ijobiy yoki salbiy jarayonida odamning o'z holatiga nisbatan munosabati ham muhim ahamiyatga ega. Kasallikni pisand qilmaslik, aktiv pozitsiyada bo'lish, hayotdan umidvorlik tez sog'ayishga imkon yaratadi.

Yo'l-transport hodisasida jarohatlanganlarning jarohatiga va uning holatini baholash uchun odam anatomiyasi va fiziologiyasi asoslarini bilish, oqilona birinchi tibbiy yordam berish, davolash muassasalariga bemorlarni tashishni to'g'ri tashkil etishni ta'minlaydi. Bu bemorlarning sog'lig'ini tiklash va hayotini saqlab qolish uchun birinchi darajali ahamiyatga ega.

Nafas a'zolari sistemasi organizmni kislorod bilan ta'minlab, karbonat angidrid gazini organizmdan chiqarish kabi murakkab

vazifani ado etadi. Nafas a'zolariga havo yo'llari (og'iz bo'shlig'i, tomoq, traxeya, bronx) va o'pka kiradi. Nafas olganda o'pka kengayadi, undagi bosim kamayadi va atmosferadan havo yo'llari orqali alveolalarga (eng kichik pufakchalar) kiradi. Alveolalar yupqa alveolaga chiqariladi. O'rta yoshli odam tinch holatda 1 daqiqada 16-20 marta nafas oladi. Jismoniy ish bajarganda nafas olish tezlashadi. Shikastlanish bo'lganda nafas yo'llari yopilishi mumkin, bu nafas olishni to'xtatishga olib keladi. O'z vaqtida ko'rsatilgan yordam hayotni saqlab qolishi mumkin.

Ovqat hazm qilish a'zolari. Hazm qilish ovqatni mexanik ishlov berish, maydalash, namlash, ishqalash va ximiyaviy ishlov berishdan iborat. Ovqatni hazm qilish og'iz bo'shlig'ida boshlanadi, keyin ovqat oshqozonga, o'n ikki barmoqli ichak, ingichka va yo'g'on ichaklarga tushadi.

Hazm qilish a'zolarida oqsillar, yog'lar, uglevodlarning murakkab molekulalari oddiy molekulalarga ajraladi. Bu jarayonda og'iz bo'shlig'i ovqatni hazm qilish bezlari, oshqozon va ichak bezlari ishtirok etadi. Oshqozonda 6-8 soat davomida ovqat suyuq yoki yarim suyuq holatga keladi. Shu holda ular oz-ozdan ichakka so'riladi. Yupqa ichakga ovqatning so'rilishi boshlanadi, ya'ni har xil moddalarning limfa va qinga o'tishi keyinchalik ularning to'qima va hujayralariga o'tadi.

Yurak-qon tomir a'zolari. Yurak va qon tomirlari bu sistemani tashkil etadi. Qon aylanishining vazifasi badan a'zolariga yetarli miqdorda qon yetkazib berib, ularning kislorod va ozuqa moddalariga bo'lgan ehtiyojini qondirishdan iborat. Tomirlarda qonning harakatini uzluksiz ishlab turgan yurak ta'minlaydi. Uning ishini havzadan suv tortib tashlaydigan nasosga o'xshatish mumkin.

Harakat a'zolari sistemasi. Odam harakat qilish qobiliyatiga ega. Harakat apparati faol harakatchan qism muskullar va passiv qism suyaklarga ajraladi. Lekin muskullar suyaklar va ularni birlashtirib turgan boylamlar vazifasi bir-biriga bog'liq bo'lib, bitta embrional qavat lizodermadan rivojlanadi. Qisqasi, harakat apparati uchta: suyak, suyaklarni birlashtiruvchi boylamlar va muskullar sistemasidan iborat.

Organizmni harakatga keltiradigan a'zolar muskullar, skelet va

ularni biriktiruvchi boylamlardan iborat.

Skelet organizmdagi yumshoq to'qima va a'zolarning birikib turishi natijasida vujudga keladi. Skelet bir qancha alohida joylashgan suyaklardan tarkib topib, o'zaro biriktiruvchi to'qimalar, boylamalar va tog'aylar vositasida birlashadi va passiv harakat apparatini hosil qiladi. Skelet bo'lmasa qomat shakllanmaydi. Skelet organizmda asosan 3 vazifani bajaradi. Bular: tayanch, harakat va himoya vazifalaridir.

1. Tayanch vazifasi — yumshoq to'qima va a'zolarning skeletning ayrim qismlariga birikib turishi natijasida vujudga keladi.

2. Harakat vazifasi — skeletni tashkil qilib turgan suyaklarning har xil richag hosil qilib, bo'g'im orqali birlashishi va nerv sistemasi yordamida muskullar qisqarishi bilan yuzaga keladi.

3. Himoya vazifasi — skeletning alohida qismlaridan vujudga kelgan bo'shliqlar orqali bajariladi. Masalan, umurtqalar yig'ilib orqa miyaning joylashib turishiga moslashgan kanal, bosh miya uchun kalla suyaklaridan hosil bo'lgan kallaning miya bo'shlig'i, yurak va o'pkalarning saqlanishiga moslashgan ko'krak chanoq bo'shliqlari shular jumlasidandir. Bulardan tashqari suyaklar organizmning biologik muhofazasini bajaradigan va to'qimalarga kislorod yetkazuvchi qon tanachalarini vujudga keltiradigan suyak iligi (miya)ni ham saqlab turadi.

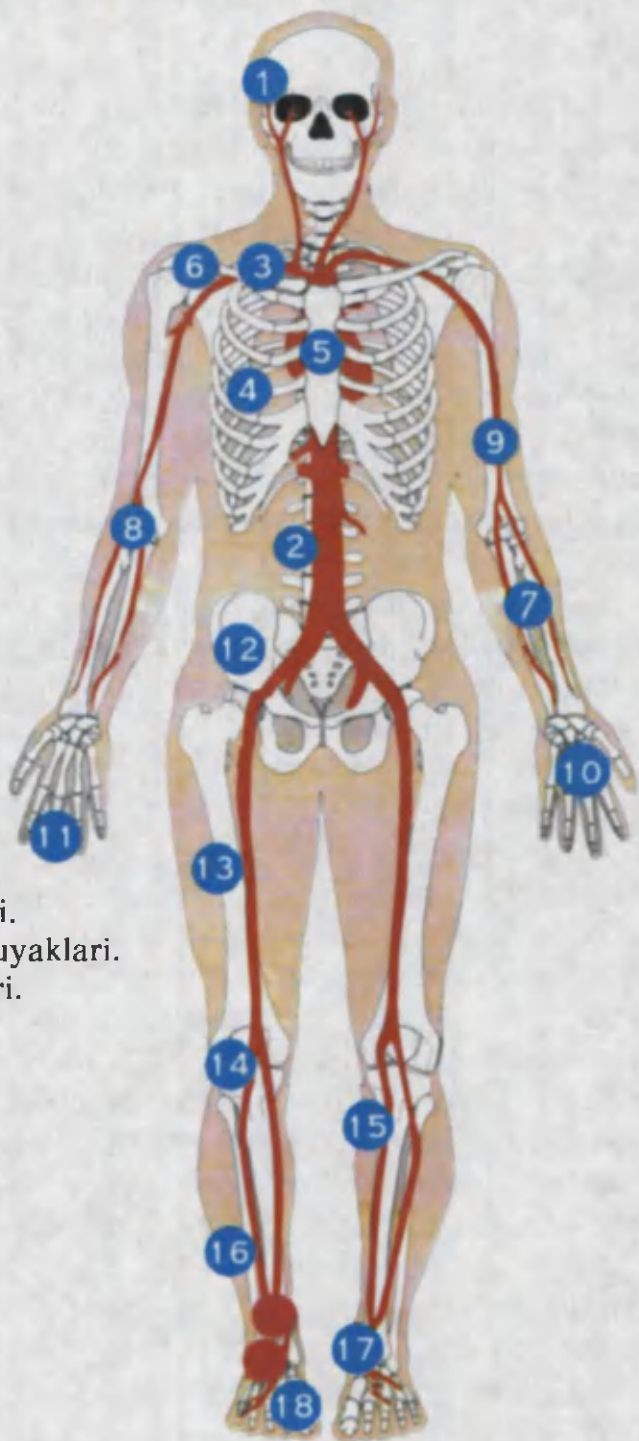
Nerv sistemasi. Organizmdagi deyarli hamma a'zolar va to'qimalarga nerv tomirlari tarqalganligi va bu oxirgi tolalarning hammasi markaziy nerv sistemasi bilan bog'langanligi tufayli nerv sistemasi bilan shu a'zolarini, ya'ni organizmning hamma bo'laklarini yagona bir sistemaga birlashtiradi. Natijada, hamma a'zolarning ishi bir-biriga uzviy bog'langan bo'ladi.

Umuman nerv sistemasining joylanishi bajaradigan vazifasi va tuzilishiga qarab markaziy va periferik nerv sistemalariga ajratiladi. Markaziy nerv sistemasiga bosh miya va orqa miya, periferik nerv sistemasiga nerv ildizlari, nerv tugunlari, nerv chigallari, nervlar va ularning so'nggi tarmoqlari kiradi.

Bosh miya jarohatlanganda harakatlanish koordinatsiyasi va ruhiy telbalik vujudga keladi, ayrim og'ir sharoitlarda o'lim bilan tugaydi. Yirik nerv va orqa miya jarohatlanganda to'la yoki qisman falaj bo'lish mumkin. Bu asosan shikastlangan joydan pastda bo'ladi.

ODAM SKELETI

1. Bosh skeleti.
2. Umurtqa pog'onasi.
3. O'mrov.
4. Qovurg'alar.
5. To'shsuyagi.
6. Yelka suyagi.
7. Bilak suyagi.
8. Tirsak suyagi.
9. Bilak suyagi.
10. Kaft suyaklari.
11. Barmoq suyagi.
12. Yombosh suyagi.
13. Son suyagi.
14. Tizza qopqog'i.
15. Katta boldir suyagi.
16. Kichik boldir suyagi.
17. Oyoq kafti usti suyaklari.
18. Oyoq kafti suyaklari.

3.2.2. BEMORNI MASHINADAN CHIQARISH, KO'TARISH VA TASHISH

Yo'lda avtomobil fojiasi sodir bo'lganda, mashina ichidagi shikastlangan kishiga birinchi tibbiy yordam berish uchun avvalo uni mashinadan olib chiqish mumkinmi, yoki, jarohatlari jiddiy bo'lsa, uni jildirmaslik kerakmi degan savolni qo'yish kerak. Buning uchun shoshmasdan birinchi navbatda mashina ichida odam ko'p bo'lsa, ularning hammasini ko'rib, qay biri og'ir shikastlanganligini aniqlab va unga birinchi navbatda tezda yordam berish kerak. Tez kelayotgan mashina to'siqqa urilganda ichidagilarning oyoq yoki qo'llari mashina qismlari orasiga qisilib qolishi mumkin. Bunday hollarda iloji boricha bemorga ozor bermasdan olib chiqiladi. Buning uchun temir asboblari, montirovka, lom va boshqalardan o'rinli foydalanish mumkin.

Shikastlangan odamni mashinadan olib chiqishdan oldin uning qayeri jarohatlangan yoki shikastlanganligini aniqlash va shunga qarab yordam berishni tashkil qilish lozim. Agar qon-tomirlaridan – arteriyadan qon oqayotgan bo'lsa, uni darhol avval barmoq bilan bosib to'xtatish va so'ng rezina jgut qo'yish kerak. Qo'l yoki oyoq qiyshayib qolgan bo'lsa, albatta shu suyak singan bo'ladi. Gavdaning qiyshayib turishi yoki shikastlangan kishining qiyshayib yotishi uning behushligini yoki miyasi jarohatlanganligini bildiradi. Bunday hollarda bemor holatini o'zgartirmasdan mashinadan olib chiqishga to'g'ri keladi. Bemorni mashinadan olib chiqishdan avval birinchi tibbiy yordamni berish uchun tayyorgarlik ko'rishni unutmash kerak. Qish vaqtida bemorni o'rab-chirmab qo'yish kerak, chunki shikastlangan kishi sovuqqa chidamsiz bo'ladi. Bunday hollarda avval iloji bo'lsa, bemorni yaqin o'rtadagi uyga, yoki avtobusga olib kirib, o'sha yerda unga birinchi tibbiy yordam ko'rsatiladi. Bemorni mashinadan olib chiqishga ikki yoki uch kishi qatnashishi kerak, buning uchun haydovchi va yo'lovchilar yordamlashishi zarur.

Yordam berayotganlar o'zaro bir-birlari bilan kelishib olgandan so'ng, bemorni ko'tarish vaqtida baravariga harakat qilib «oldik» yoki «bir, ikki, uch», deb bemorni dast ko'tarishi kerak.

Bemorni mashina ichida ko'tarish uchun avval uni oyoq yoki qo'li qisilib qolganmi yoki yo'qmi aniqlash lozim. Agar shunday holat bo'lsa, avval uning oyoq-qo'llari bo'shatib olinadi.

Shuni unutmaslik kerakki, bemorni mashinadan ko'tarib olgandan so'ng, uni siltamasdan, tortmasdan, bukmasdan, balki asta-sekin tekis yerga qo'yib, so'ng yordam berish kerak. Agar ichki organlar, umurtqa pog'onasi shikastlangan bo'lsa, bemorni bukish yomon oqibatlarga olib kelishi mumkin, ayniqsa orqa miyaning shikastlanish ehtimoli bo'lsa, bunday holda ehtiyot choralarini ko'rib, bemorni mashinadan avaylab chiqargandan so'ng, albatta uni tekis yerga yotqizilmasa, shikastlangan umurtqa pog'onasi orqa miya (harom mag'iz)ni ezib qo'yishi va natijada bemor falaj bo'lib qolishi mumkin.

Oyoq-qo'l suyaklari singan bemorlarga iloji boricha mashina ichida singan sohasiga taxtakach qo'yiladi. Birinchi tibbiy yordam berilgandan so'ng, bemorni zudlik bilan yaqin oradagi tibbiyot muassasasiga olib borish lozim. Bu qancha tez amalga oshirilsa, bemor hayotini saqlab qolish shuncha oson bo'ladi. Shikastlangan kishini ko'tarib olib borish ham muhim ahamiyatga ega, shikastlangan bemorni ko'tarib olib boriladigan masofagacha yordam beradiganlarning soniga qarab har xil bo'ladi.

Shikastlanganlar turli usulda tashiladi: qo'lda, yelka va bir yoki ikki kishi yordamida zambilda, zambilbog'ichi va qo'shimcha vositalardan foydalanib va nihoyat sanitariya zambillarida ko'tarish shular jumlasiga kiradi. Shikastlanganni umumiy sharoitlarga qarab tashishning eng oqilona usulini tanlash lozim. Zambil ishlatib bo'lmaydigan hollarda qisqa masofaga qo'lda ko'tarib olib boriladi. Es-hushini yo'qotmagan va oyoq-qo'llari, qovurg'alari sinmagan odamni ko'taruvchi kishi uning yon tomonida cho'kka turadi va bir qo'li bilan belidan ko'taradi. Jarohatlangan kishi ko'tarayotgan odamning bo'ynidan qo'lini o'tkazadi va unga yopishib oladi. So'ngra bemorni ko'tarayotgan kishi o'rnidan turadi va shikastlangan kishini ko'tarib oladi. Bu usulni qo'llaganda katta jismoniy kuch talab qilinadi, shuning uchun agar iloji bo'lsa, yoshlar ko'tarishi maqsadga muvofiq. Ba'zi hollarda bemorni opichlab ko'tarish lozim bo'ladi.

Agar bemor behush bo'lsa, uni faqat zambilda ko'tarish tavsiya

etiladi, buning uchun standart yoki qo'lda tayyorlangan zambil ishlatiladi. Standart zambilni ishlatish uchun tasmalari yechiladi, zambil yoziladi va uni tirgaklari yordamida mahkam qilib o'rnatiladi. Zambilni ikki kishi barobar ochadi. Ular dastasidan ushlab, yog'ochni ikki tomonga surib, matosini kuch bilan tortishadi. So'ngra tirkachlari chiqillab qulflanguncha tizza bilan bosiladi. Yig'ishtirish teskari tartibda bajariladi: matosi yig'iladi, so'ngra uch qavat qilib buklanadi va ikki joyidan tasma bilan mahkamlab qo'yiladi. Standart zambil bo'lmagan taqdirda kostyum, plash yoki paltodan ikki tayoqcha yordamida «zambil» tayyorlanadi va shikastlangan kishi ko'tariladi.

Shikastlangan kishining kiyimlarini yechish uning jarohatlangan yoki singan, chiqqan a'zosini ko'rish va unga birinchi tibbiy yordam berishda muhim ahamiyatga ega. Chunki suyak ochiq sinsa unga albatta maxsus bog'lovchi qo'yish, suyak yopiq singan bo'lsa taxtakachlash kerak. Buning uchun shikastlangan kishini mashinada qulay joyga yotqizib, agar qo'li shikastlangan

IKKI KISHI BO'LIB BEMORNI TASHISH

BEMORNI TASHISH

bo'lsa, kostyum yoki ko'ylagini avval sog' tomonidan, so'ngra shikastlangan tomonidan yechiladi. Kiyintirish esa shikastlangan tomonidan boshlanadi. Og'ir shikastlanishlar ro'y berganda umurtqa pog'onasi, son va kors suyagi, ko'krak qafasi va qorin bo'shlig'i shikastlanganda bemorni beozor ko'tarish uchun uning kiyimlarini qirqib yuborish yoki chokidan so'kish tavsiya etiladi, chunki bu bemorning ahvolini ancha yaxshilaydi. Agar yo'lda kuyish hodisasi ro'y berib kiyimlar etga yopishib qolsa, uni ehtiyotlik bilan qaychi yordamida kesib olinadi.

3.2.3. QON-TOMIRLAR SHIKASTLANGANDA BIRINCHI YORDAM BERISH

Qon-tomirlar shikastlanganda arterial, venoz va parenximatoz oqishlar tafovut qilinadi. Agar qon jarohatdan tashqariga oqayotgan bo'lsa, buni tashqi qon oqish deb ataladi, agar qon jarohatlangan tomirdan to'qimaga, ichki organlarga – ko'krak yoki qorin bo'shlig'iga oqayotgan bo'lsa, u holda buni ichki qon oqish deyiladi.

Qon oqishni to'xtatishning ikkita uslubi bor: bulardan biri vaqtincha bog'lab qo'yish, tomirni suyakka bosib turish va ikkinchi usul – butunlay to'xtatish, bunga qon oqishini jarrohlik yo'li bilan to'xtatish kiradi. Transportdan shikastlanganda ba'zi hollarda hayot uchun xavfli bo'lgan arterial qon oqishi kuzatiladi, u arteriya zararlanganda sodir bo'ladi. Arterial qon oqishida qon bosim bilan oqib turadi va uning rangi och qizil bo'ladi, agar qon oqishi zudlik bilan to'xtatilmasa, bemor oz vaqt ichida ko'p qon yo'qotib qo'yishi mumkin. Bu hayot uchun o'ta xavflidir. Arterial qon oqishini to'xtatish tibbiy yordam ko'rsatishning eng birinchi chora-tadbiri hisoblanadi. Arterial qon oqishini to'xtatish hammaning qo'ldan keladigan eng oson va tezkor usuli, jarohatlangan joy teparog'idan arteriyani barmoq bilan bosib turishdir. Arteriya suyak yoniga yaqin joydan yoki uning ustidan o'tgan bo'lsa, uni bosib turish juda oson bo'ladi.

Son arteriyasi chov sohasida chanoqning qov suyagiga musht bilan bosiladi. Boldir yoki oyoq panjasi sohasidagi jarohatdan

arterial qon oqqanda taqim arteriyasi taqim chuqurchasi sohasida bosiladi, buning uchun bosh barmoqlar bilan arteriya suyakga bosiladi.

Arteriyalarni barmoq bilan bosish ko'p kuch sarflashni talab etadi va bu tadbirni hatto jismonan kuchli va chiniqqan kishi ham 15-20 daqiqadan ortiq bajara olmaydi. Shunga ko'ra tomirni barmoq bilan bosib, imkon bor joyda zudlik bilan jgut yoki zakrutka solish va steril bog'lov qo'yish kerak.

Jgut (zakrutka) solish oyoq-qo'lning yirik arterial tomirlari shikastlanganda qon oqishini vaqtincha to'xtatishning asosiy usulidir. Jgut son, boldir, yelka va bilakka solinadi. Tasmaimon rezina jgut bir uchida metaldan yasalgan ilgagi va ikkinchi uchida zanjirchasi bo'lgan uzunligi 1 metr keladigan elastik naychadan iborat.

Jgut qon oqayotgan joydan yuqoriga jarohat yaqiniga terini siqib qo'ymaslik uchun kiyim yoki yumshoq bint ustidan bog'lanadi. Jgut qonni to'xtata oladigan kuch bilan bog'lanadi. To'qimalar juda qattiq bosilganda oyoq-qo'lning nerv stvollarini ko'proq shikastlanib qoladi. Jgut yetarlicha qattiq solinmasa, bu holda arterial qon oqishi kuchayadi, chunki bunda oyoq-qo'lning nerv stvollaridan venalarigina bosilgan bo'ladi.

Jgut solingan kuni, soati va daqiqasi yoziladi, qog'oz jgut

ODAMNING ARTERIAL QON-TOMIR TIZIMI

ostiga ko‘rinib turadigan qilib qistirib qo‘yiladi. Jgut bog‘langan oyoq qo‘lni, ayniqsa qishda issiq qilib qo‘yiladi, biroq uni grelka bilan isitish mumkin emas. Jgut qo‘yilgandan so‘ng 2 soat o‘tgan hollarda arteriyani barmoq bilan bosish, jgutni asta-sekin pulsni hisoblab turib 5-10 daqiqaga bo‘shatish va uni avvalgi joyining yuqorirog‘idan yana solish kerak. Jgutni shu tariqa vaqtincha yechish har soatda zararlangan kishiga jarrohlik yordam ko‘rsatishga qadar takrorlanadi va har gal bu haqda yozib boriladi. Naysimon jgutning uchida zanjirchasi va ilgagi bo‘lmasa uchlari tugun qilib bog‘lanadi.

Jgut bo‘lmaganda arteriyadan qon oqishini zakrutka qo‘yish yoki qo‘l-oyoqni maksimal bukish va uni shu vaziyatda bog‘lash yo‘li bilan to‘xtatish mumkin. Qon oqishini zakrutka yordamida to‘xtatish uchun tizimcha ro‘moldan, gazmol parchalaridan foydalaniladi. Shimga taqiladigan kamarni ham zakrutka o‘rnida ishlatsa bo‘ladi, uni qo‘shaloq ilgak ko‘rinishida buklab qo‘l-oyoqqa kiygiziladi va tortib qo‘yiladi.

Jarohatdan asta-sekin oqim bilan pulsatsiya qilmay oqib chiqadigan to‘q qizil rangli qon oqishiga venadan qon oqishi deyiladi. Venadan qon oqishini bosib turadigan steril bog‘lov qo‘yish va gavdaning shikastlangan qismini baland ko‘tarib qo‘yish bilan to‘xtatiladi.

Kapilyardan qon oqayotganda jarohatning butun yuzasi qonab turadi va qon tomchilab chiqadi. Kapilyar qon oqishini to‘xtatish uchun odatda steril, aksari bosib turadigan bog‘lov qo‘yish kifoya. Bog‘lovga qon shimilib qolsa, qo‘shimcha bint o‘rash zarur.

3.2.4. NAFAS Olish VA YURAK FAOLIYATI TO‘SATDAN TO‘XTAB QOLGANDA BIRINCHI TIBBIY YORDAM KO‘RSATISH

Yo‘lda shikastlanish sodir bo‘lganda (elektr tokidan zararlenganda, suvga cho‘kkanda) nafas va yurak faoliyati birdaniga to‘xtab qolishi mumkin.

Nafas bir me‘yorda takrorlanadigan nafas olish va nafas chiqarishdan iborat fiziologik jarayon bo‘lib, organizm bilan tashqi

muhit o'rtasidagi kislorod almashinuvini ta'minlaydi. Nafas olganda o'pka alveolalari kengayadi va kislorod kirib nafas chiqarganda organizmdan korbonat angidrid chiqadi (bunda o'pka qisqaradi) bu bilan organizmda oksidlanish jarayoni bir me'yorda davom etadi. Katta yoshdagi sog'lom odam minutiga 16-18 marta nafas oladi. Nafas markaziy asab tizimi tomonidan boshqariladi.

Nafas olish to'xtab qolganda birinchi tibbiy yordam ko'rsatish eng avvalo havo yuborishdan iborat. Bunda har xil apparatlardan foydalanish sun'iy nafas oldirishning eng ta'sirchan usuli hisoblanadi. Bunday apparatlar bo'lmaganda og'izdan og'izga puflash usulida sun'iy nafas oldiriladi. Sun'iy nafas oldirishni boshlashdan oldin zararlangan kishini chalqanchasiga yotqizib va o'pkaning havo o'tkazuvchi yo'llarida havo bemalol o'ta olishiga ishonch hosil qilish, buning uchun bemor boshini imkoni boricha orqaga qayrilib turishini ta'minlash kerak. Jag'ni oldinga surish va iyakni bosib og'izni ochish, so'ngra og'iz bo'shlig'ini so'lak yoki qusuq massalaridan tozalash va havo o'tkazuvchi naycha bo'lganda uni xalqumiga kiritib sun'iy nafas oldirishga kirishish zarur.

Havo o'tkazuvchi naycha bo'lmaganda shikastlangan kishining ochilgan og'ziga salfetka yoki ro'molcha bir qavat qilib qo'yiladi. Uning burnini qisib yordam berayotgan kishi chuqur nafas oladida lablarini shikastlangan kishining lablariga qo'yadi va kuch bilan havo puflaydi. Puflagan havo ta'sirida shikastlangan kishining o'pkasi kengayadi. Unda o'pka pufakchalaridagi asab tolalari ta'sirlanadi va bosh miyadagi nafas markazi qo'zg'aladi. Har gal o'pkani iloji boricha to'laroq kengaytira oladigan havo ulushi puflanadi, bu esa ko'krak qafasining harakati bo'yicha aniqlanadi. Havo kam puflanganda sun'iy nafas oldirish samara bermaydi. Havo daqiqasiga 16-18 marta tabiiy nafas olish tiklanguncha yoki o'limning muqarrar alomatlarini paydo bo'lguncha bir maromda puflanadi. Yurak ishining to'xtaganini nafas, puls, yurak urishining to'xtaganidan, ko'z qorachiqklarining kengayganidan bilish mumkin.

Ko'pincha yo'llarda falokat (yo'l-transport hodisasi) sodir bo'lganda miya kosasi, yuz va pastki jag'lar barobar shikastlanadi, unday hollarda sun'iy nafas oldirishda boshqa usullar qo'llaniladi, shunga ko'ra sun'iy nafas oldirishda silvestr usuli ham qo'llaniladi.

Silvestr usulida sun'iy nafas oldirishda yordam ko'rsatuvchi shikastlangan kishining bosh tomonidan cho'kka tushadi, uning ikkala bilagidan ushlaydi va qo'llarni yuqoriga, keyin orqaga, o'zining orqasiga ko'taradi va ikki tomonga yozadi. Nafas shu tariqa olinadi. Keyin qo'llar aksincha harakat qildiriladi, zararlangan kishining bilaklari ko'krak qafasining pastiga qo'yiladi va shu joy bosiladi. Nafas chiqariladi.

Yurak faoliyati to'satdan to'xtab qolganda zudlik bilan yurakni tashqi tomondan massaj qilishga kirishiladi. Shikastlangan kishi chalqancha yotqiziladi, chap tomoniga o'tib turiladi va qo'l kaftlari ko'kraging uchdan bir pastki sohasiga ustma-ust qo'yiladi. Ko'krak daqiqasiga 50-60 marta marom bilan qattiq bosiladi, har gal bosishdan so'ng ko'krak qafasining kengayishiga imkon berish uchun qo'llar olinadi. Ko'krak qafasining oldingi devori kam deganda 3-4 sm. siljishi kerak. Ko'krak qafasini

qattiq bosish vaqtida to'sh bilan umurtqa pog'onasi orasidagi yurak qisiladi va undagi qon tomirlarga o'tadi. Bosish to'xtatilganda yurak bo'shliqlari kengayadi va ularga qon tushadi.

Agar nafas to'xtashi bilan birga yurak faoliyati ham to'xtasa, bu holda bir vaqtning o'zida ham sun'iy nafas oldiriladi, ham yurak massaj qilinadi. Bunda ikkita, agar iloji bo'lsa, uchta sanitariya

BEMOR YURAGINI TASHQI MASSAJ QILISH VA SUN'IY NAFAS OLDIRISH

drujinachisi yurakni tashqi tomonidan massaj qilsa, ikkinchisi sun'iy nafas oldiriladi. Bu tadbirlar galma-gal bajariladi: nafas chiqarish vaqtida ko'krak qafasini 4-5 marta bosish, so'ngra o'pkaga havo yuborish kerak.

Yoshi ulg'aygan kishilarni sun'iy nafas oldirishga va yuragini tashqi tomonidan massaj qilishda bu yoshda suyaklarning bir muncha mo'rt bo'lib qolishini nazarda tutib birinchi tibbiy yordam berayotgan kishi harakatlarni birmuncha avaylab bajarishi kerak. Yosh bolalarda esa yurakni tashqi tomonidan massaj qilish, bolani to'sh sohasiga qo'l barmoqlari bilan ko'pincha ikki barmoq (ikkinchi va uchinchi barmoq) bilan bajariladi. Bemor hushiga kelgandan so'ng yoki yurak urishi faoliyati tiklangandan va nafas olishi bir me'yorda bo'lgandan so'ng uni yaqin oradagi tibbiyot muassasasiga zudlik bilan olib borish lozim.

3.2.5. QUYOSH VA ISSIQLIKDAN JAROHLANISH

Yozning ochiq kunlarida uzoq muddat bosh kiyimsiz bo'lganda quyoshdan jarohatlanish mumkin. Bunda bosh aylanishi, quloqlarning shang'illashi, ko'ngil aynishi, lohaslik seziladi, badan harorati 38-39 daraja ko'tariladi, terlash, yuz terisining qizarishi, nafas olish va tomir urishi tezlashadi. Og'ir hollarda alahsirash, hatto hayotdan ko'z yumish mumkin.

Havo harorati juda yuqori bo'lgan muhitda uzoq muddat bo'lganda issiqlikdan jarohatlanish mumkin. Bunda issiqlik hosil bo'lishi issiqlik chiqarish orasidagi muvozanatning buzilishi sabab bo'ladi. Issiqlik chiqarishning kamayishiga havoning yuqori darajada namligi, kiyimlarning havo o'tkazmasligi, yopiq joylarda havo almashinuvining yo'qligi sabab bo'ladi. Bulardan tashqari issiqlikdan jarohatlanishda nafas olish qiyinlashadi, esnash, ish yoqmaslik, uyqusirash, noaniq harakatlanishlar paydo bo'ladi, jabrlangan kishi hushidan ketadi, hatto o'lib qolishi mumkin.

Quyosh va issiqlikdan jarohatlanganlarga birinchi yordam ko'rsatishda, iloji boricha tezroq badan haroratini tushirish lozim. Jabrlangan kishini soyaga yoki salqin binoga olib kirib, belgacha

yechintiriladi, oyoq kiyimlari chiqariladi. Boshi ostiga yostiq qo'yiladi, nashatir spirti (10% li ammiakni suvdagi eritmasi) iskatiladi, yaxna ichimlik ichiriladi, yurak sohasi va peshanasiga ho'l latta qo'yiladi. Imkoni boricha tez tibbiy yordam chaqirish yoki o'z transportida davolash muassasasiga olib borish kerak.

Quyosh va issiqlikdan jarohatlanishning oldini olish va haydovchi organizmini me'yoridan ortiq qizib ketishdan saqlash uchun yengil kiyinishi, quyoshda yoki issiq binoda bo'lish muddatini cheklashi, kabinada havo almashinuvini tashkil qilishi, tez-tez yaxna ichimlik ichib turishi, imkoni bo'lganda cho'milib turishi kerak.

3.2.6. ETILLANGAN BENZIN VA ISHLATILGAN GAZLARDAN ZAHARLANISH

Uglerod oksidi (SO) avtomobil chiqargan gazlar tarkibida bo'ladi. U hidsiz va rangsiz. Shuning uchun kabinada bo'lsa uni haydovchi sezmaydi. Kichik garajlarda dvigatel 5 daqiqa ishlanganda havodagi SO aralashmasi o'limga olib kelishi mumkin. Shuningdek, tig'iz joylashgan transport oqimiga yoki dvigatelni o'chirmasdan kabinada uzoq muddat dam olganda zaharlanish mumkin. Zaharlanish sodir bo'lganda bosh og'riydi, loqaydlik, quloqda shang'illash, bosh aylanishi, qusish, yurak aynishi, teri rangining oqarish alomatlari paydo bo'ladi.

Og'ir holatlarda o'limga olib kelishi mumkin. Jabrlangan kishini toza havoga olib chiqib yechintirish, sun'iy nafas oldirish kerak. Agar uning holati yaxshilanmasa tez tibbiy yordam chaqirish yoki davolash muassasasiga olib borish lozim.

Etillangan benzindan zaharlanish uning tarkibida bo'lgan tetroetil svinetsdan (uchetil qo'rg'oshin) bo'ladi.

Zaharlanish etillangan benzinda qo'l yuvish, shlang orqali benzin so'rishda oshqozon-ichakka tasodifan benzin tushishi yoki etillangan benzin bug'laridan nafas olish oqibatida bo'lishi mumkin. Keskin zaharlanish oqibatida bosh og'rig'i, terlash, umumiy holsizlik, uyqusizlik, xotira pasayishi, og'izda begona narsa bordek tuyulish alomatlari seziladi. Og'ir hollarda qon bosimi

va badan haroratining pasayishi hushdan ketishga sabab bo'ladi. Jabrlanganni havfli joydan chetlashtirish, benzin tekkan joylarni sovunlab yuvish, oshqozonni suv yoki 2% li soda eritmasi bilan yuvish zarur. Oshqozonni yuvish uchun ko'p miqdorda suv ichib keyin qusish kerak bo'ladi.

Bemor hushdan ketganda tezda davolash muassasasiga olib borish kerak.

3.2.7. HUSHDAN KETISH

Miyada yetarlicha qon aylanmasligi natijasida to'satdan qisqa muddatga hushdan ketish sodir bo'lishi mumkin. Unga sabab kuchli asabiylashish, keskin og'riq, qon yo'qotish, havo yetishmaydigan binoda uzoq vaqt oyoqda tik turish, keskin nafas olib o'pkani shamollatish, yotgan holatdan keskin turish sabab bo'lishi mumkin.

Hushdan ketishdan oldin kamhollik boshlanishi, chanqoqlik, quloqlarning shang'illashi, ko'zning qorong'ulanishi, sovuq ter paydo bo'lishi mumkin. Ayrim hollarda bu alomatlar bo'lmasdan odam birdaniga yiqiladi. Sovuq ter chiqadi, teri rangi oqaradi, tomir urishi susayadi, ahyon-ahyonda ba'zi hollarda zo'rg'a seziladi, qo'l-oyoqlar sovuq, ko'z qorachig'i qisqaradi, nafas olish juda sekin bo'ladi. Jabrlanganni toza havoga olib chiqish yoki oynalarni ochib xonani shamollatish, ko'krak, bo'yin, qorin bo'shlig'ini kiyimdan bo'shatish. Bosh miyada qon aylanishining yaxshilanishi uchun jabrlanganni beliga yotqizib boshini gavdasidan past joylashtirish, oyoqlarini ko'tarish kerak. Keyin ko'krak va betiga sovuq suv sepish, 10%li ammiak eritmasi yoki boshqa xil keskin hidli (piyoz, sarimsoq) narsani hidlatish, chakkalarini odekalon bilan ishqalash, qo'l-oyoqlarini grelka bilan isitish zarur. Agar jabrlangan o'ziga kelmasa tili, nafas yo'lining berkitilmagani tekshiriladi. Buning uchun og'zini ochib tilini tortib chiqariladi. Tomir urishi va nafas olishi to'xtaganda sun'iy nafas berilib, yuragi massaj qilinadi.

3.2.8. KARAXT HOLATI

Hayotiy funksiyalarning ishi chuqur izdan chiqishi (qon aylanishi, nafas olish, modda almashinuvi)ga organizmning javob reaksiyasi karaxt (shok), deb tushuniladi. Og'ir jarohatlanish, tananing ancha qismi kuyishi, ko'p qon yo'qotishda shok holati vujudga keladi. Ayrim hollarda jarohatlanishdan keyin kuchli og'riq natijasida shok rivojlanadi. Boshqa hollarda qonga zaharli moddalar so'rilishi natijasida jarohatlangan to'qimalarda asta-sekin shok rivojlanadi. Shokning rivojlanishiga qonning ko'p miqdorda yo'qolishi, ochlik, badanning sovishi, suvsizlanish, tashish vaqtidagi silkinishlar sabab bo'lishi mumkin. Avtoavariyalarda sodir bo'ladigan jarohatlar ko'p hollarda shokning rivojlantirishiga olib keladi.

Shokni ikki fazaga farq qiladilar: haya jonlanish va iztirob chekish fazalari. Hayajonlanish jarohatlangandan keyin yuzaga keladi va qisqa vaqt davom etadi. Harakatchanlik va so'zlash hayajonlari og'riqqa shikoyat bilan belgilanadi. Hushini yo'qotgan bemor ahvoli og'irligini pisand qilmaydi. Og'riqni sezishi keskin o'sadi. Ovozi xiralashadi, so'zlari uzuq-yuluq, qarashlari bezovta, yuzi oqargan, qon bosimi me'yorida yoki yuqori bo'ladi.

Bir necha daqiqadan so'ng hayajon, asta-sekinlik bilan barcha hayotiy funksiyalarni iztirob berishga o'tadi, bu fazada qon bosimi keskin pasayadi, tomir urishi tezlashadi, notekis bo'ladi, zo'rg'a bilinadi. Teri rangi oqarib, tuproq rangiga o'xshash bo'ladi, sovuq yopishqoq ter qoplaydi. Jabrlangan zo'rg'a, sal eshitarli ovozda shivirlaydi. Ko'z qorachig'lari kengayadi, nafas olishi yuzaki, hushini yo'qotgan, atrofdagi voqealarga befarq. Og'ir holatlarda qusish, beixtiyor peshob va orqa chiqarish holatlari kuzatiladi.

Birinchi tibbiy yordam ko'rsatishda eng avval bemorni og'riqni qoldiruvchi faktorlardan xoli qilish kerak. YTHsida bunday faktorlar badanning qisilib qolgan joylari bo'lishi mumkin. Keyin qonni to'xtatish kerak, undan keyin shikastlangan badan a'zolarini (qo'l, oyoq) harakatsizlantirish (imobilizatsiya) lozim.

Bemorni issiq kiyim yoki choyshab bilan o'rab issiq suv, choy, kofe ichirish kerak. Agar uning qorin bo'shlig'i jarohatlanganiga shubha bo'lmasa, imkoni boricha og'riqsizlantiradigan dorilar

berish lozim. Bunday bemorlarni tashish juda tez va ehtiyotkorlik bilan bajariladi.

3.2.9. CHO‘KISH

Cho‘kish bu nafas yo‘llarining suv yoki boshqa suyuqlik, loy, axlatlar bilan yopilishi. Cho‘kishda o‘pkaga kislorodning kirishi yopilishi natijasida o‘lim 2-3 daqiqada sodir bo‘lishi mumkin, bu tibbiyot tilida asfiksiya (bo‘g‘ilish), deyiladi.

Shu zahotiy oq yurak to‘xtashi ham mumkin. Bu suvga cho‘kishda birdaniga sovuqning ta‘siridan yoki yuqori nafas yo‘llarida hatto juda kam miqdorda suv tushishidan bo‘lishi mumkin. Cho‘kayotganni iloji boricha tezroq suvdan chiqarish zarur. Hatto juda tez suvdan chiqarganda ham jabrlanganning tashqi ko‘rinishi o‘lganni eslatadi. Teri va shilimshiq qobiqlari keskin ko‘kargan, bo‘yin va bosh tomirlari bo‘rtib chiqqan, yuzi, quloqlari shishgan, quloqlari, labi va barmoqlarining uchlari ko‘kimgir binafsha rangda bo‘ladi. Burun va og‘izdan juda ko‘p ko‘pik va qon aralashmasi ajraladi.

Og‘izdan loy va axlatlarni bo‘shatib olib qorniga yotqizish, oyoqlarini tizzadan bukib, boshini ko‘krak qafasidan pastroqqa tushirish kerak. Keyin bir necha daqiqa chaqqon harakatlar bilan ko‘krak qafasini qisib nafas yo‘llari suvdan bo‘shatiladi. Bundan keyin bemorni tekis joyga yotqizib, nafas olishi bilinmaganda sun‘iy nafas berish va yurak sohasini massaj qilishga kirishiladi. Buning uchun dastlab bemorni siqib turuvchi kiyimdan bo‘shatish lozim. Sun‘iy nafas berish va yurakni massaj qilish juda uzoq vaqt davom ettiriladi, toki mustaqil nafas olish va yurak faoliyati tiklansin. Keyin tezlik bilan jabrlanganni tibbiy yordam muassasasiga olib borish kerak. Agar yo‘lda nafas olish susaysa yoki to‘xtasa sun‘iy nafas berish va yurakni massaj qilish yana davom ettiriladi.

3.2.10. ELEKTR TOKIDAN ZARARLANISH

Baxtsiz hodisalarga elektr tokidan shikastlanish, kuyish va is gazidan zaharlanish va boshqalar kiradi.

Elektr tokidan shikastlanganda zararlangan kishi hushidan ketadi, yurak faoliyati buzilib, to'xtab qoladi va nafasi chiqmay qolish darajasiga yetadi. Agar o'z vaqtida yordam berilmasa, bemor halok bo'lishi mumkin. Tok ta'sirida bo'lgan kishini oldin tok manбайдan xalos qilish lozim. Elektr simi bilan birlashib turgan kishi elektr uzatuvchi bo'lib qoladi, shuning uchun unga rezina qo'lqop kiymasdan tegib bo'lmaydi. Rubilnikdan tokni uzganda, elektr shitdan propkalar olib tashlanganda, elektr simi chetga tortilganda yoki qirqilganda zararlangan kishi elektr tokidan ajratiladi. Shuni unutmash kerakki, zararlangan kishini simdan ajratib olish uchun qo'lga faqat rezina qo'lqop kiyish, oyoq tagiga quruq taxta rezina qo'yish, rezina oyoq kiyimi kiyish lozim. Agar bemorning nafas olishi sezilmasa va yurak faoliyati to'xtagan bo'lsa yurakni tashqi tomonidan massaj qilish kerak. Agar tok urgan joylari zararlangan bo'lsa teriga steril bog'lov qo'yiladi. Elektr tokidan shikastlangan kishini sovuqdan ehtiyot qilish kerak.

3.3. JAROHATLANGANDA BIRINCHI TIBBIY YORDAM KO'RSATISH

3.3.1. JAROHAT HAQIDA ASOSIY TUSHUNCHA

Odam badani to'qimalarining biror bir a'zosining yoki butun organizmning shikastlanishiga jarohatlanish, deyiladi. Bularga: jarohat, kuyish, sovuq urish, lat yeyish, chiqish, sinish, bosh miyaning lat yeyishi va ichki a'zolarining shikastlanishi kiradi. Teri butunligining buzilishi oqibatida jarohat paydo bo'ladi.

Jarohatlar paydo bo'lish xususiyatiga qarab kesilgan, chopilgan, siqilgan, ezilgan, yirtilgan, o'q tekkan va tishlangan bo'lishi mumkin. YTHda ko'pincha jarohatlar ezilgan, yirtilgan bo'ladi. Bunday jarohatlar ancha og'ir bo'ladi. Bu jarohatlar atrofida juda ko'p miqdorda faoliyatsiz to'qimalar bo'ladi. Ular o'z vaqtida olib tashlanmasa, iflosligi natijasida hayot uchun xavfli juda og'ir kasalliklar, stolbnyak yoki gangrenaga olib kelishi mumkin. Bu asosan jarohat atrofidagi kirlardan vujudga keladi. Jarohatdagi mikroblarni yo'qotish yoki kuchsizlantirish tadbiriga antiseptika,

jarohatga mikroblar tushishining oldini olishga aseptika, deyiladi.

Jarohatga imkoni boricha toza yuvilgan qo'l bilan ishlov beriladi. Agar buning iloji bo'lmasa, qo'lni spirt, benzin bilan artib, tirnoqlarga yod surtiladi. Yod, spirt yoki etillanmagan benzin jarohatga tushsa uni kuydirib, bitishini qiyinlashtiradi.

Agar jarohatdan qon oqayotgan bo'lsa, avval qon oqishini to'xtatib keyin unga bog'lov qo'yiladi. Buning uchun individual bog'lov paketi, bint paxta, doka va boshqa toza materiallardan foydalanish lozim. Jarohatni suv, spirt, yod bilan chayish, unga poroshok sepish, malham qo'yish mumkin emas. Jarohatdan ilik, o'pka, ichak chiqib turgan bo'lsa u toza doka yoki mato bilan yopiladi, lekin ichkariga itarish mumkin emas. Qo'l, oyoqning ko'p qismi shikastlanganda, unga bog'lov qo'ygandan keyin harakatsizlantirish kerak.

Bog'lov yopishtirib qo'yilishi, lekin qismasligi kerak. Bog'lov qo'yishda eng yaxshisi, individual bog'lov paketidan foydalanish ma'qul, chunki unda steril bog'lov materiallari bor. Yo'lda birinchi tibbiy yordam ko'rsatishda qo'l ostida bog'lov materiallari bo'lmaganda, qo'l keladigan materiallardan: matolar, yo'l aptekasi, uy aptekhasi va boshqalardan foydalanish mumkin.

Steril bog'lov materiali kamchil bo'lganda uni ayab ishlatish zarur. Bog'lov qo'yishda quyidagi asosiy qoidalarga amal qilish zarur. Bemorni ortiqcha qiynab qo'ymaslik uchun bog'lov qo'yilayotganda gavdaning shikastlangan joyi ushlab turiladi, so'ng bint o'ng qo'lda o'ralgan holda ko'tarib turiladi, bintni gavda yuzasidan uzmasdan, odatda chapdan o'ngga qarab o'raladi. Oyoq-qo'llarga bint o'ralganda shikastlanmagan barmoqlarning uchi ochiq qoldiriladi. Teri jarohatlanganda, unga bog'lov

BOSH TERISI SHIKASTLANGANDA QO'YILADIGAN BINTLI QALPOQ

qo'yish uchun individual bog'lov paketidan foydalaniladi. Boshning sochli qismi jarohatlanganda esa maxsus bintli qalpoq qo'yiladi.

Ko'krak qafasi, terisi shikastlanganda esa spiral yoki boshoqsimon bog'lov qo'yilsa, bo'g'imlar atrofi shikastlanganda sakkizsimon bog'lab qo'yiladi.

3.3.2. KUYISH

Kuyish ximiyaviy va termik bo'ladi. Termik kuyishlar yuqori haroratdan (alanga, yonuvchi suyuqlik, qizdirilgan buyumlar)dan sodir bo'ladi. Ximiyaviy kuyishlar kislotalar, ishqorlar, benzin bug'lari, yod, fosfor va boshqa moddalarning ta'sirida yuz beradi. Jarohatlanish og'irligiga qarab kuyishlar to'rt darajaga bo'linadi.

Birinchi darajali kuyishda jarohatda qizg'ish rang paydo bo'lib, og'riydi, 2-3 kunda o'tib ketadi.

Ikkinchi darajali kuyishda jarohatning qizg'ish joyida pufaklar paydo bo'ladi, ularda tiniq sarg'ish suyuqlik to'la bo'ladi. Pufaklardagi suyuqlik tezda rangini o'zgartirib, massaga aylanadi. Infeksiya tushib, murakkablik vujudga kelmasa, 2-3 haftadan keyin sog'ayish boshlanadi.

Uchinchi darajali kuyishda teri yuqori qatlamining o'lishi kuzatiladi va uning ustida zich qatlam hosil bo'ladi.

To'rtinchi darajali kuyishda terining butun qalinligi bo'ylab va ostki qatlamdagi hujayralar o'ladi.

Jabrlanganni yuqori harorat ta'sir qilayotgan joydan chetga olib chiqish yoki yongan manbani boshqa yo'l bilan yo'qotgandan keyin, badandagi yonayotgan olovni brizent yoki choyshab o'rab o'chirish kerak. Kuyish ko'lami katta bo'lganda, kiyimni qirqish, teriga yopishib qolgan kiyimning atrofini qirqib, jarohat joyi qoldiriladi. Kuyishdan hosil bo'lgan pufaklarni teshish, ularga malham qo'yish yoki poroshok sepish kerak emas. Ximiyaviy kuyish sodir bo'lganda kuygan joy suv bilan yuviladi, ishqordan kuyganda jarohat joyi 1-2%li limon, bor yoki sirka kislotasi bilan ishlov berish kerak. Kislotadan kuygan joylar sovunlab yuviladi yoki 2%li osh sodasi eritmasi bilan ishlov beriladi. Kuygan joy toza mato bilan yopiladi. Kuyish maydoni katta bo'lganda choyshab bilan yopiladi. Havo

sovuq bo'lganda, jabrlanganni issiq o'rash va ko'p miqdorda suv yoki choy berib, davolash joyiga olib borish kerak.

3.3.3. UMUMIY SOVQOTISH VA SOVUQ URISHI

Sovuq urish past haroratning teri va ancha chuqur joylashgan hujayralarga ta'siridan paydo bo'ladi. Ayrim hollarda sovuq urishi sezilmasdan sodir bo'lishi mumkin. Terining tegishli qismlari oqaradi, sovqotadi, sezish qobiliyatini yo'qotadi. Zararlangan to'qima qizigandan keyin og'riq seziladi. Sovuq urishi to'rt darajada farqlanadi.

Birinchi darajadagi kuyishda sovuq urgan joyda og'riq, kuydirish va zirqirash seziladi. Bu holat bir necha kun davom etadi. Keyin teri odatdagi tusini oladi, ayrim hollarda ko'kimtir iz qoladi va bu joy sovuqqa yuqori sezgir bo'ladi.

Ikkinchi darajadagi kuyishda jarohat joyida tiniq rangli suyuqlikka to'la pufak hosil bo'ladi.

Uchinchi darajadagi kuyishda teri va uning ostida joylashgan to'qimalarning o'lishi kuzatiladi.

To'rtinchi darajadagi kuyishda teri va to'qimalarning o'lishi suyakka yetadi.

Jabrlangan issiq joyga keltiriladi, unga issiq choy, kofe beriladi. Badanning sovuq urgan qismi ishqalanadi, terining isishi va qizg'ish tus olishidan keyin spirt, aroq bilan ishqalab, aseptik bog'lov qo'yiladi. Keyin jabrlanganni issiq o'rab, grelka bilan isitiladi. Pufaklar bo'lganda terini ishqalash taqiqlanadi, qor bilan ishqalash mumkin emas, chunki u terini yanada sovutadi va zararlangan joy yanada jarohat olishi mumkin. Agar imkoni bo'lsa, jabrlanganni vannaga solib 20-30 daqiqa davomida 18 dan 37 gradusgacha haroratda yotqizish kerak. Teriga vazelin yoki malham surtish taqiqlanadi, chunki bu zararlangan terini kasalxonada davolashni qiyinlashtiradi.

Umumiy sovqotish past haroratning uzoq vaqt ta'sir etishidan vujudga keladi. Unda holsizlik, charchoqlik belgilanadi, keyin uyqu keladi va odam o'ladi. Yordam ko'rsatish sovuq urgandagidek, hayot alomatlari bo'lmaganda darhol sun'iy nafas berish va yurakni massaj qilish kerak.

3.3.4. LAT, QALTIS CHIQISH VA SINISHLAR

Terining butunligiga putur yetkazmasdan yumshoq to‘qimalarning zararlanishiga lat yeyish, deyiladi. Lat yegan joyda og‘riq, shish paydo bo‘ladi, o‘sha joyning harorati oshadi, qon quyuladi, badanning shu joyidagi ish funksiyasi buziladi. Tomirlarning uzulishi natijasida ko‘kimtir shish ko‘rinishida qon quyuladi. Terining ustki qismi lat yeganda bir necha soatdan keyin, chuqurroq joylashgan to‘qimalar lat yeganda esa 2-3 kundan keyin ko‘karish paydo bo‘ladi.

Birinchi yordam og‘riqni susaytirish va qon quyulishini kamaytirishga yo‘naltirilgan bo‘lishi kerak. Jarohatlangan a‘zoga osoyishta sharoit yaratish bilan og‘riqni susaytirishga erishiladi, buning uchun lat yegan qo‘l osib qo‘yiladi, bog‘lov yoki shina qo‘yiladi. Qon quyulishini kamaytirish uchun lat yegan joyni balandroq ko‘tarib unga sovuq suv solingan idish yoki muz qo‘yiladi. Bosh, qorin, umurtqa, ko‘krak qafasi og‘ir lat yeganda jabrlanganni davolash muassasasiga olib boriladi.

Qaltis lat yeyish tizza to‘ppiqlarida tez-tez uchrab turadi. Bunda to‘qima siqiladi. Bo‘g‘im sohasida shish paydo bo‘ladi, bir necha soatdan keyin ko‘karib qon uyushadi, kuchli og‘riq seziladi, harakat paytida u kuchayadi. Lekin jabrlangan kishi yura biladi.

Birinchi yordam og‘riqni susaytirishga qaratiladi, bunga bo‘g‘imlarga bog‘lov qo‘yish, harakatsizlantirish bilan erishiladi.

Chiqish – bu bir yoki bir necha bo‘g‘im suyaklarini tashkil etadigan bo‘g‘im uchlarining joyidan siljib, bo‘g‘im xaltasi va birlashtiruvchi apparatning shikastlanishi. Bo‘g‘imdan tashqariga siljigan suyak chiqqan hisoblanadi.

Suyak chiqishi to‘la bo‘lishi mumkin, unda bo‘g‘im suyaklari bir-biriga tegmaydi va chala bo‘lishda bo‘g‘im suyaklari bir-biriga qisman tegib turadi.

Suyak chiqqanda keskin og‘riq paydo bo‘ladi, shikastlangan joyda harakat bo‘lmaydi. Qo‘l, oyoqlarning chiqqan joyidan narisi osilib qoladi. Sog‘ bo‘g‘imga qaraganda ularning konturi o‘zgaradi, qo‘l-oyoqlar qisqaradi yoki uzayadi.

Birinchi yordam og‘riqni kamaytirish, gavda a‘zolarini jarohatdan

keyin kelgan holaticha qimirlatmaslik va jarohat joyiga sovuq suv solingan idish yoki muz qo'yishdan iborat. Qo'llar bo'yinga ro'mol bilan osiltiriladi, oyoq esa shina yordamida terini yirtib suyak chiqish holati bo'lsa, jarohatga steril bog'lov qo'yiladi. Jabrlanganni tezda davolash muassasasiga olib borish kerak. Gavdaning yuqori qismida chiqish bo'lsa, o'tirgan holatda, pastki qismida chiqish bo'lsa, yotgan holda tashiladi. Chiqqan suyakni o'rniga solish mumkin emas, chunki bilmasdan qilingan harakat bemorning ahvolini yanada og'irlashtirishi mumkin.

Kishining suyaklari boylamlar bilan birikib, uning skeletini tashkil qiladi. Suyaklarga mushaklar yopishib turadi va ular qisqarib odamning harakat qilishini ta'minlaydi. Odamning skeletida hammasi bo'lib 200 dan ortiq suyak bo'ladi.

Yo'lda, transportdan shikastlanganda, mexanik jarohatda suyaklarning sinishi ko'p uchraydi. Suyaklarning ochiq va yopiq sinishi kuzatiladi. Bunda suyak o'rnidan siljishi va siljimaganligiga ko'ra farq qiladi. Yopiq suyak sinig'i sohasida teri ham shikastlangan bo'ladi. Oyoq, qo'l suyaklari singanda ularning shakli o'zgaradi, qovurg'alar shikastlanganda, nafas olish qiyinlashadi, ushlab turilganda singan joyda qirsillash seziladi. Chanoq suyaklari va umurtqa pog'onasi singanida, siydik ajralishi va oyoqlarning harakati buzilishi mumkin.

Birinchi tibbiy yordam ko'rsatishda suyakning singan sohasini harakatlantirmaslik kerak. Jarohatga bog'lov qo'yish uchun kiyimbosh va oyoq kiyimini yechish mumkin emas, ularni qirqish va singan joyini ochib qo'yish lozim. Suyak ochiq singanda qon oqayotgan joyga darhol steril bog'lov qo'yib, maxsus taxtakach yoki taxta bilan taxtakachlanadi.

Shikastlangan suyak uchlarini qimirlatmaydigan qilish birinchi tibbiy yordam ko'rsatishning asosi hisoblanadi. Buning uchun faner, metall, sim, plastmassa va boshqa metallardan yasalgan transport shinalari qo'llaniladi. Taxtakachni shunday qo'yish kerakki, singan joy yaqinidagi ikkita bo'g'im qimirlamaydigan bo'lsin. Suyak bo'rtib chiqqan joylarda taxtakach ostiga paxta yoki gazmoldan yumshoq qistirma qo'yiladi.

Taxtakachning singan sohaga tushadigan bosimini kamaytirish uchun ostidan taxta qo'yiladi va bint o'raladi. Shundan so'ng

shikastlangan oyoq yoki qo'l bintlab qo'yiladi.

Yelka suyagi singanda taxtakachlashning eng yaxshi usuli standart sim to'r shinadan foydalanish hisoblanadi, undan tashqari bu o'rinda faner yog'och va boshqa qo'l ostidagi narsalardan — montirovka, kalitlardan foydalanib, shikastlangan yelka suyagi atrofidan ikki tomondan qo'ltiq tagidan panja uchigacha taxtakach qo'yiladi.

Bilak suyaklari singanda, son suyaklari singanda tirsak va bilak, kaft bo'g'inlarida harakatsizlikni ta'minlash va qo'lni ro'mol yordamida bo'yniga osib qo'yish kerak. Boldir-panja, tizza va chanoq-son bo'g'imlarida harakatsizlikni ta'minlash zarur. Shinalar yoki taxtakachni qo'shimcha vositalar — taxtani oyoqning ikki tomonidan ichki hamda, chovdan tovongacha, tashqi tomondan, tovondan qo'ltiqqacha qo'yib bog'lanadi.

Boldir bo'g'imi atrofiga, shuningdek, qo'ltiqqa paxta yoki mato qo'yib bog'lanadi. Boldir suyaklari o'rtasidan va pastki qismidan singanda, tizza va boldir bo'g'imlarini harakatsizlantirish lozim.

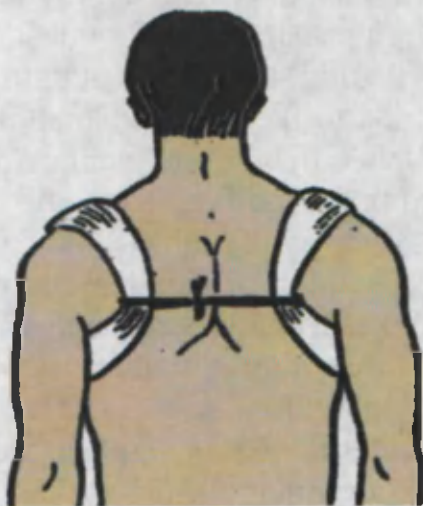
O'mrov suyagi singanda, bemorning ikki qo'ltig'i ostidan halqasimon paxta — doka o'tkazib, bir-biriga bog'lab qo'yilishi kerak.

Qovurg'alar singanida ko'krak qafasiga bemor nafas chiqargan vaqtda bintning dastlabki o'ramlarini o'rab, keyin qattiq qilib bog'lab qo'yiladi.

BOLDIR SUYAGI SINGANIDA SHINALASH

O'MROV SUYAGI SINGANDA BOG'LASH

Chanoq suyaklari singanida shikastlangan kishining ahvoli hamisha og'ir bo'ladi. Uni qattiq faneraga chalqancha yotqizish, tizzasi ostiga yumshoq qilib o'ralgan palto yoki to'shakni oyoqlarini tizza bo'g'imlarida bukiladigan vaziyatda qo'yish lozim.

Umurtqa pog'onasi singanda ko'pincha orqa miyaning shikastlanish xavfi paydobo'ladi. Bunday xavf umurtqalarning shikastlanish vaqtida qimirlashi natijasida, shuningdek, keyinroq shikastlangan kishini

noto'g'ri ko'tarib olib borishda sodir bo'ladi. Umurtqa pog'onasi shikastlangan kishini mutlaqo qimirlatmay tibbiyot zambili yoki taxtadan qilingan shinaga solib yaqin o'rtadagi tibbiy muassasaga zudlik bilan olib borish tavsiya etiladi.

Ba'zi hollarda kishilar transport ostida qolib ketadilar, bunda gavdaning ayrim qismlari uzoq vaqt bosilib qolganida jarohatlanish zaharlanishi kabi og'ir oqibatlar yuzaga kelishi mumkin. Oyoq-qo'llar mashina g'ildiraklari ostida qolib ketganida birinchi tibbiy yordamni ko'rsatish uchun ularni ozod qilish va darhol zararlangan joy yuqorisiga ezilgan yumshoq to'qimalarda zaharli moddalarning so'rilishini to'xtatish uchun jgut yoki bosib turiladigan bog'lov qo'yiladi. Terining shikastlangan qismlariga bog'lov qo'yiladi va qo'l yoki oyoq taxtakachlanadi. Bunday shikastlangan kishilar juda tashna bo'ladilar. Tashnalikni qondirish uchun va o'tkir buyrak yetishmovchiligining oldini olish uchun shikastlangan kishiga ko'p miqdorda sodali suyuqlik ichirish (sutkasiga 30 grammgacha soda) kerak. Organizmga tushgan soda siydikni ishqorlaydi va buyraklarning tanadan zaharli moddalarni chiqarib yuborishini yaxshilaydi.

Ko'krak qafasi, qorin bo'shlig'i sohasi qattiq lat yeganda ichki organlar aksari o'pka, jigar, taloq, buyraklar shikastlanishi

CHANOQ SUYAGI SINGANDA BEMORNI ZAMBILGA YOTQIZISH

UMURTQA POG'ONASI SINGANDA BEMORNI ZAMBILGA YOTQIZISH

mumkin. Bu organlarning shikastlanishi aksariyat ko'p va ichki qon ketishi hamda og'riq bilan o'tadi. Bunday hollarda lat yegan joyga sovuq narsa qo'yish va shikastlangan kishini zudlik bilan tibbiy muassasaga olib borish zarur.

3.3.5. MIYA CHAYQALISHI, QORIN VA KO'KRAK JAROHATI

Bosh lat yeganda yoki urilganda miya chayqalishi sodir bo'ladi. Jabrlangan bir necha soniyadan, bir necha soat, hatto bir necha kungacha hushidan ketishi mumkin. Bemor ayrim hollarda ko'p martalab qusadi. Hushiga kelganda sodir bo'lgan voqealarni eslolmaydi.

Bemorni orqasi bilan yoki yonbosh yotqizish, boshini yon tomonga burib qo'yish kerak. Bunday holatda tilning ichkariga ketishi va qusish massasining nafas olish yo'lini to'sishi oldi olinadi. Shu holatda bemor davolash muassasasiga olib boriladi.

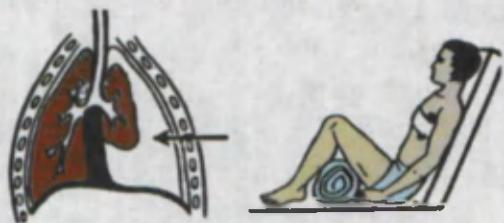
Ko'krak qafasi jarohatlan-ganda qovurg'alar sinishi mumkin. Bunda harakat paytida keskin og'riq paydo bo'ladi, ayniqsa jarohat joyini bosganda.

Birinchi yordam ko'krak qafasini bint yoki sochiq bilan yaxshilab bog'lov qo'yishdan iborat. Ayniqsa, ko'krak qafasini teshib o'tgan jarohat juda xavfli. Agar bunda yurak, aorta, o'pka jarohatlangan bo'lsa, kuchli qon oqish bo'ladi, bu o'limga olib kelishi mumkin. Ko'krak qafasini teshib o'tgan jarohatda hatto ichki a'zolar jaro-hatlanmagan bo'lsa-da, plevral bo'shliqqa tashqi havo kiradi.

Plevral bo'shliqning bosimi atmosfera bosimidan kam, shuning uchun tashqaridan kiradigan havo o'pkaning siqilishiga, yurakning siljishiga, qon aylanishining buzilishiga olib keladi. Ko'krak qafasi-ning bunday jarohati ochiq pnevmotraks deyiladi, bu hayot uchun xavf tug'diradi.

KO'KRAK QAFASINI TESHUVCHI JAROHAT.

- A) OCHIQ PNEVMOTRAKS,
B) BEMORNI TASHISH USULI

Ochiq pnevmotraksning oldini olish uchun yopishqoq plastik plyonka, havo o'tkazmaydigan plyonka bilan tezda ko'krak qafasi jarohatini berkitish zarur va bog'lov qo'yish kerak. Bemorni kasalxonaga iloji boricha tezroq o'tirgan holatda olib borish kerak.

Qorin bo'shlig'ining jarohati juda xavfli, chunki bunda qorin bo'shlig'ida joylashgan a'zolar jarohatlanishi mumkin, ular zudlik bilan operatsiya qilinishi kerak. Agar jarohat joyidan tashqariga ichak yoki boshqa a'zolar chiqib tushsa, ularni zinhor qayta solish mumkin emas. Jarohat atrofiga ishlov berilgandan keyin tashqariga chiqqan a'zolar ustiga steril doka yopiladi, a'zolarining yon tomonlariga qalin qilib paxta qo'yiladi. Bularning hammasi bintli bog'lov yoki sochiq bilan yopiladi, atroflari tikiladi yoki bandai bilan ildiriladi. Qorin bo'shlig'i jarohatlanganda bemorga ovqat, suv, dori-darmon berish mumkin emas. Yotgan holda gavdaning yuqori qismini ko'targan, oyoqlarini tizzasidan bukilgan holda tashish lozim.

Odamning qorni bilan qattiq jism ustiga tushishi yoki qoringa kuchli zarba berilganda, qorin bo'shlig'ida yopiq jarohat paydo bo'ladi. Bunday holatlarda o'pka, buyrak, jigar, taloqning jarohatlanishi oqibatida kuchli ichki qon quyilishi yuz beradi. Qorinda kuchli og'riq va qattiq bo'lib qoladi. Jabrlanganning rangi oqaradi, oyoqda turolmaydi. Odatda shok rivojlanadi. Bemorni ovqatlantirish va unga suv ichirish mumkin emas.

Qorin bo'shlig'ining ochiq jarohatidagidek yotqiziladi, shokga qarshi tadbirlar ko'riladi, tezda shifoxonaga olib boriladi.

YO'L CHIZIQLARI

Mana siz «Yo'l harakati qoidalari»dan batafsil saboq oldingiz. Sirasini aytganda, qo'lingizdagi o'quv qo'llanma sizga ko'chada yurish madaniyatini o'rgatishda muhim ahamiyatga molik bo'lgan kitobdir. Ko'chalar va yo'llar transport vositalari bilan tobora tig'izlashib borayotgan bir kezda «Yo'l harakati qoidalari»ni o'rganishingiz va amalda tatbiq etishingiz siz uchun o'ta muhim vazifa ekanligini yana bir karra eslatib o'tishimiz joiz. «Yo'l harakati qoidalari»ning har bir bo'lim va bandlarini o'rganib chiqishingiz jarayonida sizda ko'chalar va yo'llarga o'rnatilgan yo'l belgilari va yo'l chiziqlarini amalda mukammal

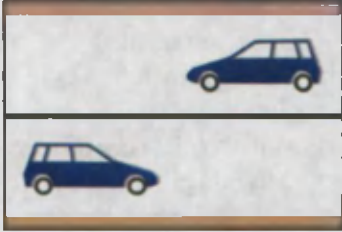
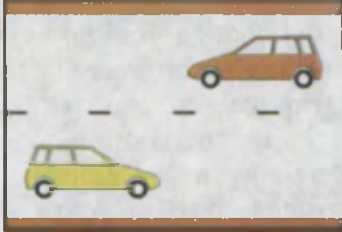

o'zlashtirib olishga bo'lgan qiziqish ortganligi tabiiy hol. Shuni e'tiborga olib dars soatlaridan tashqari o'zingiz mustaqil ravishda bilib, o'rganib olishingiz uchun yo'l belgilari va yo'l chiziqlarini alohida bo'lim sifatida e'tiboringizga havola etyapmiz. Unda siz har bir yo'l belgisi va yo'l chizig'iga berilgan sharh bilan ham batafsil tanishib olasiz. Shuni unutmangki, har bir yo'l belgisi va yo'l chizig'ini yod bilish «Yo'l harakati qoidalari»dan olgan saboqlaringizni yanada mustahkamlashda muhim omil bo'lib qoladi.

Yo'l chiziqlari harakatlanishni tashkil etishda keng qo'llanilib, haydovchining asosiy e'tibori yo'naltirilgan joylarga chiziladi. Yo'l chiziqlari yotiq va tik chiziq guruhlarga bo'linadi.

YOTIQ CHIZIQLAR

Yotiq chiziqlar yo'lning qatnov qismi yuzasiga chiziladi. Bo'ylama yotiq chiziqlar va ularning mohiyati jadvalda keltirilgan.

BO'YLAMA CHIZIQLAR VA ULARNING XUSUSIYATLARI

CHIZIQNING VAZIFASI	CHIZIQNI BOSIB O'TISH	CHIZIQNING AMALDAGI SHAKLI
<p>1.1. Yo'lning o'rtasida chizilgan ensiz, sidirg'a oq chiziq qarama-qarshi kelayotgan transport oqimini ajratadi.</p>	<p><i>Taqiqlangan</i></p>	
<p>1.1. Yo'lning xavfli joylarida, harakatlanish yo'lkalari o'rtasida chizilgan, uzluksiz oq rangdagi sidirg'a chiziq bo'laklarning chegarasini bildiradi.</p>	<p><i>Taqiqlangan</i></p>	
<p>1.1. Rasmdagi 1.16.2 va 1.16.3 chegaralari. Yo'lning harakatlanish taqiqlangan qismini (xavfsizlik orolchalarining chegarasi) anglatadi.</p>	<p><i>Taqiqlangan</i></p>	

CHIZIQNING VAZIFASI

1.1. Yo'ning chekkasi yoki maxsus maydonchalarda chizilib, transport vositalarining to'xtab turish joyi chegarasini bildiradi.

1.1. Yo'ning chekkasiga chizilgan ensiz sidirg'a oq chiziq harakatlanish qismining chegarasini bildiradi.

1.2. Avtomagistrallarda qatnov qismining chekkasiga chizilgan enli (20 sm) uzluksiz sidirg'a chiziq qatnov qismining chegarasini bildiradi.

1.3. Yo'ning o'rtasida chizilgan parallel ikki sidirg'a oq chiziq to'rt va undan ko'p bo'lakli yo'llarda qaramaqarshi yo'nalishdagi transport vositalari oqimini ajratadi.

1.4. Yo'ning harakatlanish qismi chetiga yoki yo'l chetidagi to'siqqa (bordiyurga) chizilgan sariq chiziq transport vositalarining to'xtashini taqiqlaydi. Belgilangan yo'nalishli transportga daxli yo'q.

1.5. Yo'ning o'rtasiga chizilgan, ensiz uzoq-uzoq oq rangdagi chiziq ikki yoki uch bo'lakli yo'llarda qarama-qarshi kelayotgan transport vositalari oqimini ajratadi.

CHIZIQNI BOSIB O'TISH

Taqiqlangan

*Istalgan
tomondan
mumkin*

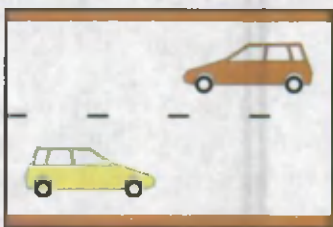
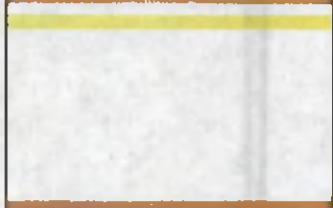
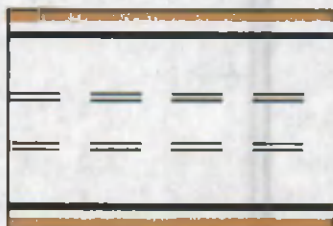
*Istalgan
tomondan
mumkin*

Taqiqlangan

*Istalgan
tomondan
mumkin*

Taqiqlangan

CHIZIQNING AMALDAGI SHAKLI

CHIZIQNING VAZIFASI

1.5. Bir yo'nalishda harakatlanish uchun mo'ljallangan ikki yoki undan ko'p bo'lakli yo'llarda bo'laklarning chegarasini bildiradi (oralig' masofaning chiziqqa nisbati 1/3).

1.6. Bo'laklar chegarasida chizilgan, ensiz uzuq-uzuq oq chiziq sidirg'a chiziqqa yaqinlashish haqida ogohlantiradi (oralig' masofaning chiziqqa nisbatan 1/3).

1.7. Rasmdagi 1.7 chiziq. Chorrahada chizilgan ensiz uzuq-uzuq, oralig'i qisqa oq chiziq chorrahadagi harakatlanish bo'laklarini bildiradi.

1.8. Oddiy chiziqdan ikki barobar enli, qisqa, uzuq-uzuq chiziq tormozlanish (sekinlashish) yoki tezlanish bo'lagi bilan yo'lning asosiy bo'lagi o'rtasidagi chegarani bildiradi.

1.9. Reversiv harakatlanishda qatnov qismining chegarasi:

A. Reversiv svetoforlar bo'lmaganda haydovchining *o'ng tomonidan mumkin*.

B. Reversiv svetofor yoqilgan bir yo'nalishli bo'laklarni ajratayotganda *istalgan tomondan mumkin*.

V. Reversiv svetofor o'chirilgan bo'lsa, qarama-qarshi yo'nalishdagi transport oqimlarida *taqiqlanadi*.

CHIZIQNI BOSIB O'TISH

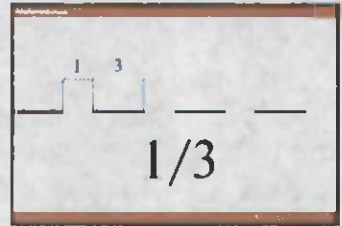
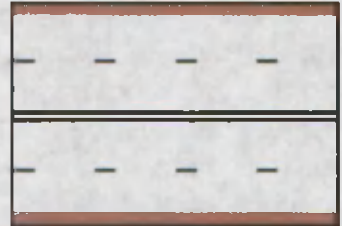
Mumkin

*Istalgan
tomondan
mumkin*

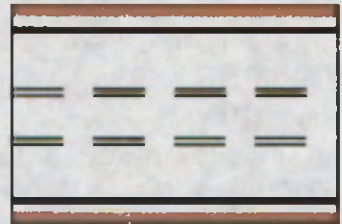
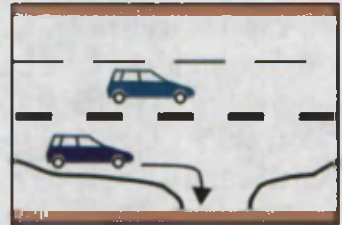
*Istalgan
tomondan
mumkin*

*Istalgan
tomondan
mumkin*

CHIZIQNING AMALDAGI SHAKLI

Pastki rasmdagi
1.7 chiziq

CHIZIQNING VAZIFASI

CHIZIQNI BOSIB O'TISH

CHIZIQNING AMALDAGI SHAKLI

1.10. Sariq. Yo'lining harakatlanish qismi chetiga yoki yo'l chetidagi to'siq (bordyur) ustidan chizilgan sariq chiziq to'xtab turishni taqiqlaydi. Taksometri ishlab turgan taksilarga daxli yo'q.

1.11. Sidirg'a chiziq yonida chizilgan uзуq-uzuq chiziq faqat biror bo'lakka qayta tizilishiga ruxsat etadi.

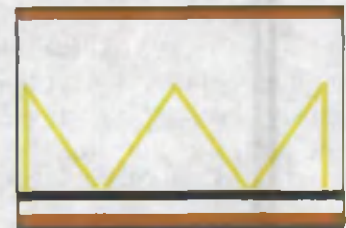
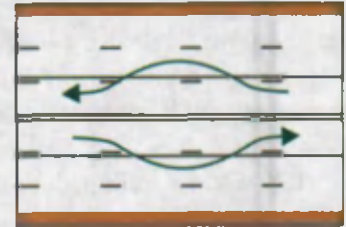
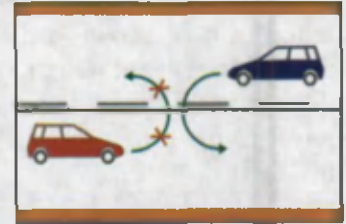
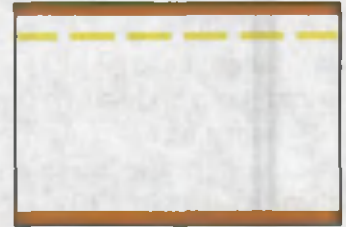
A. *Uзуq-uzuq tarafdан mumkin.*

B. Sidirg'a chiziq tomonidan esa faqat quvib yoki chetlab *o'tishni tugatayotganda mumkin.*

1.12. «To'xtang» yozuvi «to'xtash» chizig'i svetoforming va tartibga soluvchining taqiqlovchi ishorasida, boshqarilmaydigan chorrahalarda, «To'xtamasdan o'tish taqiqlangan» (2.5) belgisi oldida haydovchi to'xtashi lozim bo'lgan joyni ko'rsatadi. Bu chiziq «to'xtash» axborot-ishora belgisi (5.33) bilan qo'llanilishi mumkin.

1.13. Bir qator bo'lib terilgan uchburchaklar; 1.20 bitta katta uchburchak. «Yo'l bering» belgisi bilan qo'llanib, kesishgan yo'lda harakatlanayotgan transport vositasiga yo'l berish zarur bo'lganda, haydovchi to'xtashi lozim bo'lgan joyni ko'rsatadi. Yo'l chekkasida o'rnatilgan «Yo'l bering» belgisi ko'rinishi cheklangan ko'p bo'lakli yo'llarda qo'llanilishi mumkin.

*Istalgan
tomondan
mumkin*

*Istalgan
tomondan
mumkin*

1.14.1.-1.14.2. Parallel chizilgan keng uzluksiz chiziqlar («zebra») piyodalarning o'tish joyini bildiradi. «Piyodalar o'tish joyi» (5.16) axborot-ishora belgisi bilan qo'llanilishi mumkin. Yo'lning bunday joylarida, haydovchi shu yo'nalishning qatnov qismida bo'lgan piyodalarni o'tkazib yuborishi kerak (YHQ 16.).1.14.3. Svetofor yordamida tartibga solinadigan piyodalarning o'tish joyi. Svetoforning qizil chirog'i yashilga almashib, piyodalar qatnov qismini tark etishga ulgurmagan bo'lsa, haydovchi piyodalarning shu yo'nalish bo'yicha o'tib borishlariga imkon berishi kerak (YHQ 16.3).

1.15. Velosiped yo'li kesib o'tgan joy. Bunday boshqarilmaydigan kesishmada velosiped haydovchisi yo'lda harakatlanayotgan transport vositalarini o'tkazib yuborishlari kerak (imtiyoz yo'ldagi transport vositalarida).

1.16. Transport oqimlari ajraladigan 1.16.3 transport oqimlari qo'shiladigan joydagi yo'naltiruvchi orolchani bildiradi. Orolchanning chegarasi 1.1 chizig'i bilan belgilangan bo'lib, uni kesib o'tish yoki ustiga chiqib to'xtash taqiqlanadi.

1.17. Sariq. Sariq rangdagi, arrasimon chiziq umumfoydalanadigan transport vositalari hamda taksilarning to'xtab turish joyini bildiradi.

1.18. Chorrahada va kesishmalar oldida bo'laklar bo'yi qatnov qismining yuzasiga chizilgan yo'naltirgich, mustaqil ravishda yoki «Bo'laklar bo'yicha harakatlanishning yo'nalishi» (5.8.1-5.8.2) axborot-ishora belgilari bilan qo'llanib, transport vositalariga bo'laklar bo'yicha ruxsat etilgan yo'nalishni ko'rsatadi.

1.19. 450 burchak ostida chizilgan yo'naltirgich, yo'l qismining tor joyiga yaqinlashganlik haqida ogohlantirib, alohida yoki «yo'lning torayishi» (1.18.1-1.18.3) belgilari bilan birga qo'llaniladi.

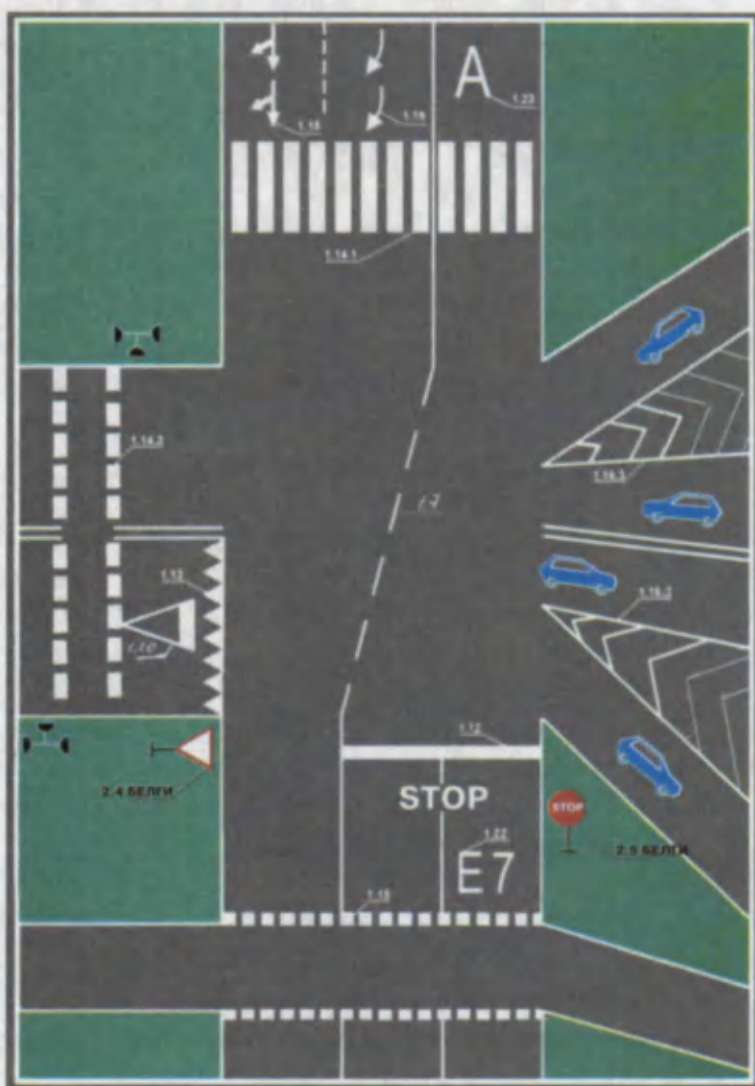
1.22. Son bilan yonma-yon yozilgan harf yo'l (harakatlanish yo'nalishi) raqamlarini ko'rsatadi.

1.23. Yo'lning faqat belgilangan yo'nalishli transport bo'lagini bildirib, (5.9:5.10.1) axborot-ishora belgilari bilan qo'llaniladi. Bu bo'lak sidirg'a chiziq bilan ajratilmagan taqdirda, haydovchilar o'ngga burilish, yo'lovchilarni chiqarish, tushirish uchun bu bo'lakka kirishlari mumkin (YHQ 21.2).

Mustaqil tayyorlanish uchun savollar:

1. Yo'l chiziqlarining vazifasi nimadan iborat?
2. Yo'l chiziqlari qanaqa turlarga bo'linadi?
3. Uzluksiz oq chiziqning vazifasi nimadan iborat?

4. Uzlüksiz oq chiziqni kesib o'tishga ruxsat etiladimi?
5. Avtomagistralda qanday yotiq chiziq qo'llaniladi?
6. Sariq rangdagi yotiq chiziqlarning vazifalari nimadan iborat va u yo'lining qaysi joylarida chiziladi?
7. Sariq rangdagi yotiq chiziqlarni kesib o'tishga ruxsat beriladimi?
8. Reversiv bo'lakni ko'rsatuvchi yotiq chiziqni kesib o'tish mumkinmi?
9. Yonma-yon chizilgan uzluksiz va uzlukli (uzilgan-uzilgan) chiziqlarning vazifasi nimadan iborat va qaysi tarafidan kesib o'tish mumkin?
10. Tik chiziqlarning vazifalari nimadan iborat?

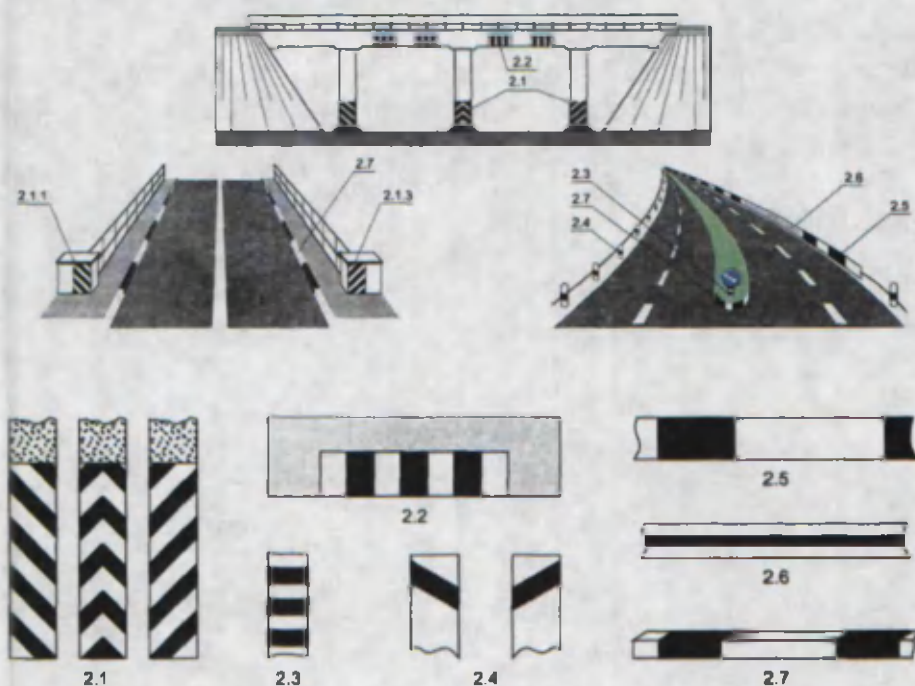
TIK CHIZIQLAR

Tik chiziqlar — yo‘l inshootlari va jihozlari yuzalariga ketma-ket chizilgan yo‘l-yo‘l, oq-qora chiziqlar majmuidan iborat bo‘lib, ularning o‘lchamlarini ko‘rsatishda, ko‘z bilan chamalash vositasi sifatida xizmat qiladi.

Osmon bulut, kulrang bo‘lganida, qorong‘i vaqtlarda yo‘lning yoritilmagan qismlarida yo‘l yoqasidagi tik beton inshootlarning rangi osmon va yo‘lning rangi bilan juda o‘xshashib ketadi va harakatdagi haydovchi ularni farqlay olmay, beton inshootlarni ko‘rmay qoladi. Bu hol haydovchini beton to‘siqlarga (inshootlarga) urilib ketishiga olib keladi.

2.1. Chiziqlar ko‘priklar, osma yo‘llar ustunlari (va shu kabi beton inshootlar) yuzasiga chizilib, harakatlanayotgan transport vositasi haydovchisiga yo‘ldagi (yo‘l yoqasidagi) xavf soluvchi to‘siqning rangini keskin ajratib, ko‘rinishini osonlashtiradi.

2.2. Tonellar, ko‘priklar, osma yo‘l va ko‘priklarning pastki qirralariga chizilgan oq-qora rangli chizma haydovchiga inshootning pastki qismini farqlashini osonlashtiradi.

2.3. Chiziqlar ajratish bo'laklaridagi yoki «xavfsizlik orolchalari»dagi dumaloq ustunlarni bildiradi.

2.4. Chiziqlar yo'naltiruvchi beton yoki temir beton ustunlar, to'siq tirgaklar va qoziqlarni bildirib, qorong'i vaqtda, quyuq tumanda, hamma joy oppoq qor bilan qoplanganida yo'lning trayektoriyasini o'zining keskin farqlanadigan oq-qora rangi bilan aniq ko'rsatadi.

2.5. Chiziqlar yo'lning kichik radiusli burilishlari, tik nishabliklari va boshqa xavfli joylarida yo'l chetiga o'rnatilgan to'siqlarning yon yuzalarini bildiradi.

2.6. Chiziqlar boshqa joylardagi to'siqlarning yon yuzalarini bildiradi.

2.7. Chiziqlar yo'lning xavfli joylarida uning chetidagi to'siqni (bordyurni) va yo'l sathidan baland bo'lgan «xavfsizlik orolchalari» chetini bildiradi.

Mustaqil tayyorlanish uchun savollar:

1. Yotiq chiziq nima va u qanday vazifani bajaradi?
2. Yotiq chiziq bor joyda transport vositalarining harakatlanishi haqida gapirib bering.
3. Tik chiziqlar va ularning ahamiyati haqida gapirib bering.
4. Piyodalarning yakka, guruh bo'lib jamlanmada harakatlanishida nimalarga e'tibor berish kerak?
5. Agar piyodalar yo'lkasi bo'lmasa, qanday harakatlanish lozim?
6. Piyodalar uchun ajratilgan bo'laklar, yo'lkalarda biron inshoot qurish mumkinmi?
7. Piyodalarning qoidalarda belgilangan vazifalari haqidagi tushunchalaringizni gapirib bering.

SINOV UCHUN SAVOLLAR

<p>1 Avtomobillarga qaysi yo'nalishda harakatlanishga ruxsat beriladi?</p> <p>1. Qizil avtomobilga – to'g'riga, ko'k avtomobilga – to'g'riga va chapga.</p> <p>2. Qizil va ko'k avtomobilga – to'g'riga.</p> <p>3. Qizil avtomobilga – to'g'riga, ko'kka – chapga.</p> 	<p>2 Agar yo'l boshlanishida ushbu belgi turgan bo'lsa, qatnov qismining chap chetidagi bo'lakka o'tish mumkinmi?</p> <p>1. Chapga burilish uchun mumkin.</p> <p>2. Quvib o'tish uchun mumkin, agar ro'paradan harakatlanish bo'lmasa va bo'lak qatnov qismining qolgan bo'lagidan uzoq-uzoq belgi chizig'i bilan ajratilgan bo'lsa.</p> <p>3. Hech qanday holatda mumkin emas.</p>
<p>3 Bu belgilarning qaysisini «bir tomonlama harakatlanish yo'liga chiqish»ni bildiradi?</p> <p>1. Birinchi va beshinchi. 2. Uchinchi va beshinchi. 3. Ikkinchi va to'rtinchi.</p>	<p>4 Bu belgi nimani bildiradi?</p> <p>1. To'siqlarni aylanib o'tishning dastlabki ko'rsatkichi.</p> <p>2. Boshqa qatnov qismiga qayta tizilishning dastlabki ko'rsatkichi.</p> <p>3. Qarama-qarshi yo'nalish bo'lagiga chiqishning boshlang'ich ko'rsatkichi.</p>
<p>5 Bu belgi avtomobilning harakatlanishiga ruxsat etadi:</p> <p>1. Barcha yo'nalishlarga.</p> <p>2. B va V.</p> <p>3. A va V.</p> 	<p>6 Bu belgi nimani bildiradi?</p> <p>1. To'la vazni 3,5 t.dan ortiq bo'lgan yuk avtomobilining majburiy harakat yo'nalishini.</p> <p>2. Faqat yuk avtomobillari uchun harakat yo'nalishini.</p> <p>3. Yuk avtomobillari, traktorlar, o'zi yurar mashinalar uchun, agar chorrahada ularning harakati yo'nalishlardan birida taqiqlangan bo'lsa, tavsiya etiladigan harakat yo'nalishini.</p> <p>4. Shanarlararo yuk tashuvchi yuk avtomobillarining harakat yo'nalishini.</p>
<p>7 Bunday yo'l belgisi o'rnatilgan yo'l qismlarida mototsikllarga qanday yuqori tezlik bilan harakatlanishga ruxsat etiladi?</p> <p>ATAMA</p> <p>1. 60 km/s. 4. 90 km/s.</p> <p>2. 70 km/s. 5. 100km/s.</p> <p>3. 80 km/s.</p>	<p>8 Belgilardan qay biri ajratuvchi bo'lagi bo'lgan yo'lning harakat uchun yopiq qatnov qismini aylanib o'tish yo'nalishini ko'rsatadi?</p>
<p>9 Bu belgi bilan belgilangan yo'l qismlarida ajratuvchi bo'lakning uzilish joyida burilishga ruxsat etiladimi?</p> <p>1. Ruxsat etiladi.</p> <p>2. Taqiqlanadi.</p> <p>3. Faqat to'la vazni 3,5 tonnagacha bo'lgan transport vositalariga ruxsat etiladi.</p> 	<p>10 Bu belgidagi ko'k asosda aholi manzili nomi yozilgan qo'shimcha nimani bildiradi?</p> <p>1. Ko'rsatilgan aholi manziliga aholi manzillarida harakatlanish tartibini o'rnatuvchi. Qoidalar talablari taalluqli bo'lmagan yo'ldan boriladi. 2. Ko'rsatilgan aholi manziliga harakatlanish avtomagistral bo'ylab amalga oshiriladi. 3. Ko'rsatilgan manzil mazkur aholi yashaydigan joyda joylashgan.</p>

11 Qaysi belgi «Mehmonxona» yoki «Motel»ni bildiradi?

12 Qaysi belgi «Kemping»ni bildiradi?

Bu yo'l belgisi haydovchiga bildiradi:

1. 800 metrdan keyin to'xtab turish joyiga kelishini.
2. Belgidan 800 metrdan keyin dam olish joyiga kelishini.

MASALALARNING JAVOBLARI

No	JAVOB
1	3
2	3
3	1,5
4	2
5	3
6	3
7	3
8	5
9	2
10	1
11	3
12	4
13	2

MUNDARIJA

KIRISH SO‘ZI.....	3
YO‘L HARAKATI QOIDALARI — YO‘LLAR QONUNI.....	4
YO‘L ELEMENTLARI.....	8
CHORRAHA VA UNING TURLARI.....	13
YO‘LNING QATNOV QISMIDAGI BELGILAR (CHIZIQLAR). PIYODALARNING YAKKA, GURUH VA JAMLANMA BO‘LIB HARAKATLANISHI.....	18
TRANSPORT VOSITALARIDAN FOYDALANISH QOIDALARI.....	23
TRANSPORT VA PIYODALAR HARAKATINI TARTIBGA SOLUVCHI VOSITALAR.....	26
TARTIBGA SOLUVCHINING ISHORALARI.....	31
YO‘L BELGILARI.....	35
OGOHLANTIRUVCHI BELGILAR.....	37
IMTIYOZ BELGILARI.....	42
TAQIQLOVCHI BELGILAR.....	44
BUYURUVCHI BELGILAR.....	47
AXBOROT-ISHORA BELGILARI.....	48
SERVIS BELGILARI	50
QO‘SHIMCHA AXBOROT BELGILARI.....	50
OSMA DVIGATELLI VELOSIPED VA MOPEDLARDA HARAKAT QILISH QOIDALARI	52
SHIKASTLANGANLARGA BIRINCHI TIBBIY YORDAM KO‘RSATISH.....	54
YO‘L CHIZIQLARI.....	84
YOTIQ CHIZIQLAR.....	85
TIK CHIZIQLAR.....	91
SINOV UCHUN SAVOLLAR.....	93

3800 *afal*

M.RIXSIYEV, Q.KARIMOVA

YO‘L HARAKATI QOIDALARI

8-SINF O‘QUVCHILARI UCHUN O‘QUV QO‘LLANMA

Muharrir: Adiba Hamro qizi
Texnik muharrir: Muhriddin Hamroyev
Dizayner, sahifalovchi: Eldor Karimov
Musahhah: Suxrobjon Avvalboyev

Nashriyot litsenziyasi: AI № 092.
Bosishga ruxsat etildi: 10.10.2012-yil.
Shartli bosma tabog‘i: 6. Nashr tabog‘i: 6,1.
Bichimi: 70x100 $\frac{1}{16}$ Respect garniturasi. Ofset bosma.
Adadi: 1500.
17-12 — buyurtma.
Bahosi shartnoma asosida.

Nashriyot manzili:
«Yurist-media markazi» nashriyoti,
Toshkent shahri, Otchopar ko‘chasi, 82-uy.
Tel.: 230-04-74, (+99894) 181-27-80.
E-mail: yurist_media@mail.ru

Bosmaxona manzili:
«Ko‘hi-Nur» MChJda chop etildi.
Toshkent shahri, Chilonzor tumani, Bunyodkor Shoh ko‘ch. 44.
199 — buyurtma.